

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PORGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
SOSYAL PROJELER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇERKES KÜLTÜR VE KİMLİK OLUŞUM SÜREÇLERİNDE SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ ROLÜ

OSET YILAL

117707001

PROF. DR. AYHAN KAYA

İSTANBUL

2021

Çerkes Kùltür ve Kimlik Oluşum Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

The Role of Civil Society Organizations in Circassian Culture and Identity
Formation Process

Oset YILAL

117707001

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ayhan Kaya İmza:
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nurhan Yentürk İmza:
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Cemre Erciyes İmza:
İstanbul Aydın Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 25.06.2021

Tezin Toplam Sayfası: 87

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Çerkes
- 2) Kùltür
- 3) Kimlik
- 4) Sivil Toplum
- 5) Sivil Toplum Kuruluşu

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Circassian
- 2) Culture
- 3) Identity
- 4) Civil Society
- 5) Civil Society Organizations

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca rehberliği ve anlayışı için tez danışmanım Prof. Dr. Ayhan Kaya'ya ve yüksek lisans programına giden yolda ve sonrasında vermiş olduğu destek için Prof. Dr. Nurhan Yentürk'e çok teşekkür ederim.

Yaşamım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve her zaman yanımda olan annem Emel Savur'a ve ablalarım Sanem Bay ve Elif Yatkın'a minnettarım. Böyle bir ailem olduğu için kendimi çok şanslı hissediyorum.

“Anılarımı iyi seç, geriye kalan her şey onlardan ibaret!” felsefesini paylaştığım dostlarım Abdülkadir Bağlan, Ertan Şahin ve bu çalışma boyunca entelektüel bilgisiyle desteğini ve katkısını esirgemeyen Melih Özel'e çok teşekkür ederim.

Tez çalışması ve Türkiye'deki yaşamın getirdiği stresle başa çıkmada desteklerini ve sevgilerini benden esirgemeyen kedi dostlarım Hermes, Pendor, Ponyo ve Yoda'ya minnettarım.

Hayatımın son birkaç yılının daha huzurlu geçmesinde büyük payı olan ve en zor zamanlarda varlığını yanı başımda hissettiğim Aslı Yükçü'ye sonsuz teşekkürlerimle... İyi ki varsın!

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
1. ÇERKESLER VE KİMLİK	9
1.1. Kafkasya ve Çerkesler	9
1.2. Kimlik Çalışmaları	13
2. SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI	20
2.1. Batı’da Sivil Toplum ve Gelişimi	20
2.2. Türkiye’de Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları	25
3. ÇERKES KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ	32
3.1. Çerkes Kimdir?	33
3.2. Türkiye’de Çerkes Olmak	38
3.3. Kader Birliğinin Dağılması - Yok Oluş	43
4. ÇERKES STK’LARININ GÖRÜNÜMÜ	49
4.1. Var Oluşun Alanı/Mekamı	50
4.2. Yetersizlikler – Eleştiriler.....	53
4.3. Yol Gösterici - Uzman	56
4.4. Katılım	60
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA.....	71
EKLER.....	79

EK 1: Katılımcı Onam Formu	79
EK 2: Demografik Bilgi ve Görüşme Formu.....	81
EK 3: Katılımcıların Demografik Bilgileri.....	82
EK 4: İstanbul'da Bulunan Çerkes STK'larının Listesi.....	83
ÖZGEÇMİŞ.....	87

KISALTMALAR

ABHAZFED	ABHAZ DENEKLERİ FEDERASYONU
AB	AVRUPA BİRLİĞİ
ÇERFED	ÇERKES DERNEKLERİ FEDERASYONU
İKKD	İSTANBUL KAFKAS KÜLTÜR DERNEĞİ
KAF-DER	KAFKAS DERNEKLERİ
KAFFED	KAFKAS DERNEKLERİ FEDERASYONU
K	KATILIMCI
SSCB	SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
STK	SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Görüşme tablosu	6
--------------------------------	---

ÖZET

Kafkas-Rus Savaşları neticesinde anavatanlarından sürgün edilen Kafkas halkları, başta Osmanlı Devleti toprakları olmak üzere dünyanın birçok yerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Çerkes üst kimliği içerisinde birleşen bu topluluklar, geldikleri yeni yerlerde kültürlerini ve kimliklerini yaşatmak için Osmanlı Devleti içerisinde STK'lar kurmaya başlamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla kapatılan Çerkes STK'larının varlığı 1946 yılında çıkan Cemiyetler Kanunu ile birlikte tekrardan görülmeye başlamış ve bugün bu sayı 300'e yaklaşmıştır. 1970'li yıllardan itibaren yükselen yeni toplumsal hareketler neticesinde kimlik, kültür, etnisite, sivil toplum, vatandaşlık, demokrasi gibi kavramlar üzerine yapılan yoğun tartışmalarla birlikte sivil toplum kuruluşları demokrasinin önemli bir sacayağı haline gelmiştir. Diasporik bir toplum olan Çerkeslerin sürgün edildikleri ve diasporalar içerisinde en çok nüfusa sahip olduğu Türkiye'de, kimlik ve kültürlerini devam ettirmek için kullandığı araçlar içerisinde sivil toplum kuruluşları önemli bir yerde bulunmaktadır. Çerkes sivil toplum kuruluşlarının hemşeri derneğinden hak taleplerinde bulunan ve kimlik siyaseti yapan kuruluşlara doğru dönüşümünde sahip olduğu rolü anlamlandırmak için bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. 10 Çerkes sivil toplum kuruluşu yönetim kurulu başkanına yarı yapılandırılmış sorular sorularak derinlemesine görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler, tematik analize tabi tutulmuş ve 2 üst tema ve 7 alt tema bulunmuştur. Bu temalarla Çerkes sivil toplum kuruluşlarının Çerkesler için oynadığı rol hem literatürle hem de katılımcılarla tartışılmıştır.

ABSTRACT

Caucasian people, who were exiled from their homeland as a result of the Caucasian-Russian Wars, having forced to migrate many parts of the world, especially to the Ottoman Empire. These communities that united in the Circassian identity, started to establish civil society organizations in the Ottoman Empire in order to keep their cultures and identities alive. The existence of Circassian civil society organizations, which were closed with the foundation of the Republic of Turkey, started to be seen again with the Law of Associations enacted in 1946, and today this number has approached 300. As a result of the rising new social movements since the 1970s, civil society organizations have become an important pillar of democracy, with intense discussions on concepts such as identity, culture, ethnicity, civil society, citizenship, and democracy. In Turkey, where Circassians, a diasporic society, having forced to migrate and have the largest population among diasporas, civil society organizations have an important place among the tools they use to maintain their identity and culture. Qualitative research method was used in this study to make sense of the role of Circassian civil society organizations in their transformation from their fellow countrymen associations to those in which they claim rights and engage in identity politics. In-depth interviews were conducted with the chairperson of the board of 10 Circassian civil society organizations by asking semi-structured questions. The data obtained were subjected to thematic analysis and 2 upper themes and 7 sub-themes were found. With these themes, the role played by Circassian civil society organizations for Circassians was discussed both with the literature and with the participants.

GİRİŞ

Çerkeslerin Osmanlı/Türk toplumunda yoğun bir gündem olarak yer almaya başlamaları Kafkas-Rus Savaşı'nın sembolik tarihi olan 21 Mayıs 1864'le ilişkilendirilmiştir. Savaşın bitmesiyle yüzbinlerce Çerkes, başta Osmanlı İmparatorluğu toprakları olmak üzere dünyanın ve bölgenin birçok ülkesine göç etmek zorunda bırakılmıştır. 19. yy'da hali hazırda Osmanlı toplumunda mevcut bulunan Çerkes nüfusunun yanına yaşanan sürgün neticesinde yüz binlerce yeni nüfus eklenmiştir. Ülkeye ulaşan bu yeni nüfus, yerleşik olanlara kıyasla yerinden edilmiş, göçe zorlanmış ve büyük kayıplar vermiş olmanın da etkisiyle devasa bir yas toplumunu oluşturmaktadır.

Literatürde Çerkes kavramsallaştırmasında üç yaklaşım karşımıza çıkmaktadır: i) tamamen etnik kökene vurgu yapan Adige=Çerkes, ii) Abhaz, Adige ve Ubıhları kapsayan anlamda Çerkes, iii) tüm Kuzey Kafkasya halklarını, yani Abhaz, Adige, Çeçen, Dağıstan, Oset ve Ubıhları kapsayan anlamda Çerkes. Diaspora çalışmalarında genel kanı üçüncü maddede yazılan şekliyle kullanılmasından yanadır. Rusçada "Dağlı" anlamında da kullanılan Çerkes kelimesi, bir etnik kökene vurgu yapmaktan ziyade sosyal bir anlam içermektedir (Avagyan, 2004, s. 18). İsmail Berkok'un *Tarihte Kafkasya* (1958) kitabında Çerkes kavramsallaştırmasını "Her Adige Çerkes'tir, ancak her Çerkes Adige değildir." şeklindeki açıklaması da Çerkes kelimesinin etnik kökene yönelik kapsamını arttırmaktadır. Biz de çalışmamız boyunca Çerkesleri daha kapsamlı olduğunu düşündüğümüz ve üst kimlik olarak tanımlayabileceğimiz anlamıyla kullanacağız.

Köy ve kırsal yaşamı Çerkes kültürünün territorial ilişkiler bütününe uygun bir zemin sağlarken kent kültürü barındırdığı nitelikler bakımından (ekonomi, ulaşım, iletişim, barınma gibi) Çerkesleri tüzel örgütlenmelere sevk etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti, Şimali Kafkasya

Cemiyeti, Kafkasyalılar Arasında Neşr-i Maarif Cemiyeti, Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti ve Kafkas Teali Cemiyeti kurulmuş ve bazıları 1923'te Cumhuriyetin ilanına kadar bazıları da daha öncesinde kapatılana kadar faaliyet göstermişlerdir. 1946'ya kadar sessiz bir dönem geçirilmiş, 1946'da ise Dosteli Yardımlaşma Derneği'nin kurulmasıyla birlikte Çerkes dernekleşmesi tekrardan başlamıştır. Çerkeslerin dernekleşme sürecinin i) 1908-1923 arası, ii) 1946'dan 1980'lere arası, iii) 1980'ler sonrası dönem olarak ayrıldığı görülmektedir.

Birinci dönemde, kurumlar kültürün korunması ve geliştirilmesi, topluluk içi dayanışma ile refahın arttırılması, Kafkasya ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve anavatana geri dönülmesine yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır (Taymaz, 2001, s. 452). İkinci dönemde, Çerkeslerin yaşadığı birçok yerde dernekler kurulmuştur. Özellikle şehre göçenlerin Çerkes kültürünü korumak ve yaşatmak, geleneksel bağlarından uzak kalanları bir araya getirmek, hemşehrileriyle buluşmak için bir mekan sağlayan dernekler, aynı zamanda siyasi faaliyetler de göstermekteydi (Bjeduğ & Taymaz, 1995; Taymaz, 2001; Toumarkine, 2001). Üçüncü dönem ise, SSCB'nin dağılışı, Abhazya, Çeçenistan ve Osetya'daki olaylar, savaşlar ve bağımsızlık mücadeleleri, küreselleşme, kimlik siyaseti, Türkiye'nin AB Adaylığı vb. süreçlerin etkisiyle Çerkes STK'ları için dönüşümün ve çoğalmanın hızlandığı yıllardır.

SSCB'nin dağılması sonrasında, uzun yıllardır Çerkes üst kimliği altında gönüllü birliktelik sağlayan Abhazlar, Çeçenler ve Osetlerin kendi STK'larını kurmaya başladıkları görülmektedir. 1993'te Türkiye'deki tüm derneklerini birleştirerek Kaf-Der'i kuran, Kafkasya'nın bütünlüğünü için enerji harcayan Çerkesler, bir yandan da etnik kimliklere vurgu yaparak paradoks yaratmış (Bjeduğ, 1995, s. 26) ve adeta kimlik patlamasının (Alankuş-Kural, 1999) yörüngesine kapılarak sosyal anlamda kullanılan Çerkesliğin çoğalmasına yol açmışlardır. Küreselleşmenin sağladığı iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesiyle anavatanlarıyla yeniden bağ kuran Çerkesler, kültürel donma halinden (Kaya, 2011, s. 29) buzların eridiği bir döneme geçmişlerdir.

Nitekim 90'lı yıllarda küreselleşme ve postmodernizmle birlikte, kimlik/kültür/azınlık politikaları, yurttaşlık hakları, kamusal alanda var olma ve temsiliyet, siyasete ve karar mekanizmalarına katılım, politika üretme gibi tartışmalar daha da yükselmiş; sivil toplumun yeniden doğuşunun, dirilişinin ya da rönesansının sıkça duyulmaya başlanmasıyla (Cohen & Arato, 2013, s. 27) birlikte STK'ların tüm bu süreçlerdeki oynadığı rolü daha çok vurgulanmaya başlamıştır. Bu tartışmaların artması hem Türkiye'de hem de Çerkes STK'larında bir değişim yaratmaya başlatmıştır. Türkiye'deki STK'ların sayısı son 20 yılda yaklaşık %70 artarak bugün 122 bin civarına ulaşmıştır ve sadece İstanbul'da 25 binden fazla dernek bulunmaktadır. Eğitim, araştırma, kültür, sanat, düşünce, insani yardım, dini hizmetler, çevre vb. faaliyet alanları içerisinde gönüllü birlikteliklerin kurulduğu, sosyal zaman değerlendirme, hemşehrlik ve mesleki dayanışmadan karar mekanizmalarına katılım, savunuculuk, toplum adına çalışma gibi geniş bir yelpazede yer alan STK'ların, Çerkesler özelinde hangi konuma sahip olduğu ve nasıl bir değişim içinde olduğu bu çalışmanın odak noktasıdır.

Modern çağı anlatan, herkesin sahip olduğu ve artık giyip göstermek için var olan kimlik, bu alandaki çalışmaların artmasındaki itici güç olarak yorumlanabilir (Bauman, 2019, s. 109; Calhoun, 2014, s. 135; Gleason, 2014, s. 41). Sivil toplumun demokrasi mücadelesinin alanı haline geldiği (Savran Acar, 2013, s. 9) ve buna bağlı olarak STK'ların da öneminin sıklıkla vurgulanmasıyla, Çerkeslerin kamusal alandaki temsiliyetinin bir aracı olarak STK'ların oynadığı rol daha da önem kazanmaktadır.

Çerkes kimlik ve kültürünü donatan ve onu canlı kılan çalışmaların çoğunlukla Çerkes STK'ları üzerinden yürütüldüğü ve Ulusal Tez Merkezi'ndeki Çerkesler üzerine olan çalışmaları incelediğimizde, 2000'lerin başına kadar pek fazla akademik çalışma olmadığı görülmektedir. 2010'lu yıllardan sonra Çerkesler üzerine çalışmaların demografik özellikler, nüfus ve Kafkas/Çerkes muhacirlerinin göçü gibi konulardan kimlik, kültür ve diaspora konularına yöneldiği görülmektedir. Çerkes kimliği ile STK ilişkisi çerçevesinde Taşdemir'in Çerkeslerin STK'larda kimlik inşa süreçleri üzerine yaptığı, Arslan'ın (2008)

Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'da kurulan ve ilk Çerkes STK'ları olan Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti ve Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti üzerine yaptığı çalışma, Arslan'ın (2013) İstanbul'daki Çerkeslerin 2010'lu yıllarda nasıl bir dönüşüm içerisinde olduğu üzerine yaptığı çalışma, Aydemir Dadak'ın (2018) sosyal kimlik kuramı bağlamı içerisinde Kocaeli'de bulunan bir Çerkes STK'sıyla yaptığı çalışma ve Girgin'in (2020) Kayseri'de yaşayan Çerkeslerin *Xabze*'yi derneklerde nasıl yaşattıklarını ortaya koyduğu çalışmalar bulunmaktadır. Besleney'in (2016) doktora çalışmasına dayanan ve Türkiye Çerkes diaspora siyasetinin tarihini incelediği çalışması ise dönemin siyasi şartlarına göre değişen Çerkes örgütlenme biçimlerinin profilini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra diaspora, milliyetçilik, kimlik kavramları ekseninde çalışmaların arttığı da görülmektedir.

Bu çalışmada; Çerkes toplumunun kültür ve kimlik inşa süreçlerini analiz etmek, teorinin pratikle uyuşup uyuşmadığını anlamaya çalışmak, sahadan elde edilen ve/veya keşfedilen örüntüleri ortaya çıkarmak için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Nitel araştırma, sosyal veya insan sorunlarına atfedilen anlamlara değinen, algı ve olayların gerçekçi bir şekilde ortaya konulduğu, konunun içine girip ona dokunup koklayan, karmaşık bir konunun detaylarını görebilmemizi sağlayan bir araştırmadır (Creswell, 2013, s. 44; Uyan Semerci, 2013, s. 95; Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 39). Araştırmacının, literatür ve teoriyle girdiği hesaplaşmasında sahadan elde ettiği ya da pratikte gerçekleşmekte olan örüntüleri yorumlaması, tartışması, düşünsel boyuta taşınması gerekmektedir. Bu düşünceye yaslanarak kendini sürekli inşa eden kültür ve kimliğin Türkiye Çerkes diasporasında nasıl gerçekleştiği ve bu süreçte STK'ların hangi rolü/rolleri üstlendiklerini anlayabilmek adına Çerkes STK yetkilileriyle derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Derinlemesine görüşme, nitel araştırma yöntemleri içinde bir veri toplama tekniği olarak geçmektedir. Görüşme süreci, hem görüşmecinin hem de araştırmacının nasıl bir sonuca gideceğinin hesaplanmadığı, kendini yenileyen, dinamik ve ayrıntılarda gizlenen gerçeği anlamaya çalışan bir süreçtir (Tekin, 2012,

s. 108). Yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler olarak tasnif edilmektedir. Bu çalışmada, pratikteki örüntüleri teoriyle karşılaştırmak için yarı-yapılandırılmış sorular (Ek 2) hazırlanmış ve konuların derinine inmek için ek sorular eklenerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

İstanbul'da bu çalışmanın kapsamına giren 30'dan fazla STK bulunmaktadır (Ek 4). Neredeyse hemen her ilçede bir, bazılarında ise birden fazla Çerkes STK'sı bulunmaktadır. Örneklem olarak İstanbul'daki Çerkes STK'larından aktif faaliyet gösterenlerin 18 tanesi faaliyet alanları ve şehirde buldukları ilçeye/konuma göre seçilmiştir. Ancak içlerinden 4 kuruma ulaşılammış, diğer 4 kurumdan üçüyle ayarlanan görüşmeler çeşitli sebeplerden ötürü ertelenmiş ve 1 kurum temsilcisiyle sağlık sorunları sebebiyle görüşülememiştir. Dolayısıyla 10 kurumun temsilcisiyle görüşme yapılmıştır. Çalışmada Abhaz Dernekleri Federasyonu (ABHAZFED) ve Çerkes Dernekleri Federasyonu (ÇERFED) İstanbul'da mukimken, bir diğer çatı örgüt olan Kafkas Dernekleri Federasyonu'nun (KAFFED) Ankara'da olması bir eşitsizlik yaratacağından KAFFED örneklem dışında tutulmuştur.

Çerkes kültüründeki *Thamade*¹ kavramının dernek/vakıf yönetim kurulu başkanlarına atfedilmesi ve kurumun tüm yasal sorumluluğunu alan kişi konumunda olması sebebiyle kurumların Yönetim Kurulu başkanlarıyla görüşülmüştür. İlgili kişilere telefon ve e-posta yoluyla ulaşılmıştır. Araştırmacının bir Çerkes STK'sında 5 yıl boyunca çalışması görüşme yapılacak kurum temsilcileriyle iletişime geçmekte bir avantaj sağlamıştır. 15 Mart 2021 ile 15 Nisan 2021 tarihleri arasında gerçekleşen saha araştırmasının Covid-19 pandemisine denk düşmesi bazı dezavantajları beraberinde getirmiştir. Dernek ve vakıfların faaliyetlerinin geçici süreliğine durdurulması ve genel kurullarının 3 defa ertelenmesi, sokağa çıkma kısıtlamaları gibi durumlar görüşmelerin sadece ikisinin yüz yüze yapılmasına olanak vermiştir. Geriye kalan sekiz görüşme çevrimiçi gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan kurumlar ve kurum temsilcilerinin görev

¹ Thamade en yalın haliyle toplum lideri anlamına gelmektedir. Daha fazlası için bkz: Tuna, R. (2014). *Adige Xabze "Adige Etiği ve Etiketi"*. İstanbul: As Yayınları.

süresi, kurumların İstanbul’da bulunduğu ilçeler ve görüşme süreleri aşağıdaki gibidir:

Kurum Adı	Kuruluş Yılı	İlçe	Görev Süresi	Görüşme Süresi
Alan Kültür ve Yardımlaşma Vakfı	1989	Şişli	2015 -	98 dakika
Birleşik Kafkasya Derneği	1951	Şişli	2018 -	118 dakika
Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti Derneği	2012	Üsküdar	2012 -	42 dakika
Çerkes Kültür Evi Derneği	2014	Beylikdüzü	2014 -	75 dakika
İstanbul Abhaz Kültür Derneği	1967	Üsküdar	2018 - 2021	62 dakika
İstanbul Kafkas Kültür Derneği	1946	Üsküdar	2017 -	58 dakika
Kafkas Çeçen Kültür Derneği	2001	Fatih	2019 -	105 dakika
Kafkas Çerkes Derneği	2003	Bahçelievler	2019 -	91 dakika
Kafkasoloji Araştırmaları Derneği	2016	Beşiktaş	2016 -	159 dakika
Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı	1978	Kadıköy	2000 -	105 dakika

Tablo 1: Görüşme tablosu

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcılarla yapılan görüşmelerin en kısa olanı 42 dakika, en uzun olanı 159 dakikadır; ortalama görüşme süresi yaklaşık 91 dakikadır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler deşifre edilmiş ve ortaya çıkan metin katılımcıların onayına sunulmuştur. Onay alındıktan sonra her katılımcının görüşme metni üzerinde kodlama yapılmış; oluşturulan kodlamalardan tematik analiz yapılmıştır. Katılımcılar, özellikle analiz aşamasında pratik bir şekilde çalışılabilmesi adına “K” harfi kısaltması ve yapılan görüşme sırasına göre (örneğin K1) kodlanmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizi hem nitel hem de nicel araştırmada merkezi konumdadır. Benzerlikler ve farklılıklardan oluşan örüntüler araştırmacı tarafından aranmakta ve takip edilmektedir. Bu benzerlikler ve/veya farklılıklar kümelenirilip birbirine bağlanır, kuramsal örgünün içine katılır ve kavramlara dönüştürölür (Neuman, 2014, s. 660-662). Verilerin kodlanması Miles-Huberman'ın geliştirdiği modele göre yapılmıştır. Bu modelde betimleyici ve örüntü kodları olmak üzere iki kod bulunmaktadır. Betimleyici kodlar, verilerin kümelenmesi ve etiketlenmesine yarar sağlamakta; örüntü kodları ise ilk aşamada elde edilen verilerin anlamlı yapılar halinde bir araya getirilmesine olanak vermektedir (Baltacı, 2017, s. 5).

Sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılan bir veri analiz yöntemi olan tematik analiz, verilerdeki örüntülerin belirlenmesi, analiz edilmesi ve elde edilen verilerden sonra çalışma konusunun boyutlarının anlamlandırılmasına yardımcı olmaktadır (Braun & Clarke, 2006, s. 79). Çalışmada oluşturulan ve tamamen verilere dayanan tema ya da temalar, araştırma sorusunun cevabına karşılık gelen örüntüleri temsil etmektedir (Braun & Clarke, 2006, s. 83).

Deşifre edilmiş ve onayı alınmış görüşme metinleri yukarıda belirtilen analiz yöntemi uyarınca kodlanmıştır. Bu kodlama aşamasının ilkinde 419 kod ortaya çıkmıştır. Elde edilen kodlardan birbirine benzeyen, farklılaşan ve tekrarlayanlar bir küme haline getirilmiştir. İkinci aşamada 4 üst tema ve 71 alt tema, üçüncü aşamada 2 alt tema ve 40 alt tema ve dördüncü aşamadaysa görüşme sırasında alınan notlar ve görüşme metinleri tekrardan incelenmiş ve üçüncü ve dördüncü bölümlerde aktarılacak olan 2 üst tema ve toplamda 7 alt tema ortaya çıkmıştır. Kodlama aşamalarında ve tematik analiz sırasında birbirine zıt görüşler üzerinden hareket edilmiştir. Örneğin; bir katılımcı Çerkeslerin yüzlerinin anavatana dönük olması ve anavatana geri dönmeleri gerektiğini savunurken bir başka katılımcı Çerkeslerin artık Türkiyeli ve “buralı” olduğunu savunmaktadır. Bir başka örnek ise; erkes STK'larının erkes kimliğinin yaşatılmasında hayati bir öneme ve role sahip olduğu görüşlerine karşın erkes STK'larının örgütsel kapasitelerinin zayıflığından dolayı üstlendikleri görevleri yerine getiremediği

görüşleridir. Araştırmacı olarak bir Çerkes STK'sında profesyonel olarak görev aldığım süre içerisinde, birçok Çerkes STK'sının karşılaştığı sorunlar bu çalışmanın araştırma sorusunu ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çerkes STK'larının gündelik olarak yaşadıkları sorunları nasıl, hangi mekanizmaları kullanarak çözüme kavuşturduğu, uzun vadede kendilerini bekleyen risklere karşı nasıl önlemler aldığı, sorunlar karşısında örgütsel kapasitelerinin yeterli olup olmadığı ve bir STK olarak Türkiye'deki sivil toplum alanında nasıl konumlandıkları gibi sorular ise bu çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerindeki temaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünün birinci başlığında Kafkasya'da hangi halkların yaşadığı, neden Kafkasya'dan göç etmek zorunda kaldıkları ve Osmanlı Devleti dönemindeki iskân politikaları üzerine literatür taraması; ikinci başlıkta ise kimlik çalışmaları üzerine yapılan çalışmaların literatürden derlemesi bulunmaktadır. İkinci bölümde Batı'da ve Türkiye'de sivil toplumun geçtiği süreç ve Çerkes STK'larının gelişimi literatüre yaslanarak anlatılacaktır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde, görüşmelerden elde edilen verilerin analizi neticesinde ortaya çıkan üst ve alt temalar, katılımcıların çalışma konusuna dair görüşlerinin birbirleriyle ve literatürle tartışılması aktarılacaktır.

1. ÇERKESLER VE KİMLİK

Bu bölümde çalışma konusunun öznesi olan Çerkeslerin anavatanlarının neresi olduğu, ne zamandır orada yaşadıkları ve Çerkes üst kimliğini hangi halkların oluşturduğu aktarılacak; sonrasında kimlik kuramına bakılacaktır. “Çerkes mi, Kafkas mı?” ve/veya “Kuzey ve Güney Kafkasya neresi?” vb. sorulara aldığımız yanıtların muğlaklığı çalışmamızda kimlik kuramları üzerinden bir açıklama denemesi gerektirmektedir.

1.1. Kafkasya ve Çerkesler

Kafkasya, Adige (Abzah, Besleney, Bjeduğ, Çemguy, Hatukay, Jane, Kabardey, Mahoş, Mamhığ, Nathuac, Şapsığ, Temirgoy), Abaza (Apsuva, Aşuva, Aşharua, Abazin), Çeçen-İnguş (Vaynakh, Nohçi – Ğalğoy), Dağıstan (Avar, Dargi, Kumuk, Lak, Lezgi vd.), Oset (İron, Digor) ve Ubıh halklarının yaşadığı; Karadeniz ile Hazar Denizi arasında uzunluğu 1100 kilometreyi ve genişliği 160 kilometreyi bulan sıradağların genel adıdır. Bu hat yükseklikleri 2000 ile 5642 metre (Elbruz Dağı) arasında değişen sert biçimde uzanan dağlardan oluşmaktadır. Batı bölümünde yüksekliği 2100 metreyi bulan çam ormanları bulunmaktayken; doğu bölümü daha çok seyrek ve çıplaktır. Sert bir iklime sahiptir, kar tipi yağış alır ve bu yağışlar bölgedeki ırmakların kaynakları olan buzulları beslemektedir (Tavkul, 2007, s. 25-26).

Kuzey Kafkasya Adigey, Çeçenistan, İnguşetya, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkesk ve Kuzey Osetya’yı; Güney Kafkasya ise Abhazya, Acara, Azerbaycan, Dağlık Karabağ, Ermenistan, Alanya (Güney Osetya) ve Gürcistan’ı içermektedir. Ancak yapılan Kuzey-Güney tanımlamasının bilimsel bir temeli yoktur; bölge aslında Kafkasya ve Kafkas Ötesi olarak ikiye ayrılmaktadır.

İngilizlerin *Transcaucasus*, Osmanlı ve Arapların *Mavera-i Kafkasya* ve Rusların *Zakavkaz* adını verdikleri Güney Kafkasya aslında Kafkas Ötesi'dir ancak dağların güneyinde kalan Alanya (Güney Osetya) ve Abhazya, Kafkasya'daki topluluklarla olan benzer tarihi geçmişlerinden dolayı Kafkasya bölgesi içerisinde yer almaktadır (Tavkul, 2007, s. 11-12).

Hint-Avrupa (Kimmer, İskit, Sarmat), Proto-Türk, Hun-Bulgar, Avar, Kıpçak gibi bazı Türk ve Türk-İran (Alan) karışımı kavimlerin kültürleri, eski Yunan-Roma kolonileri ve Bizans-Ceneviz ticaret kolonileri tarafından taşınan Avrupa-Latin kültürleri, Anadolu ve Ön Asya kavimlerinin kültürleri Kafkasya'nın etnik ve sosyo-kültürel yapısının oluşmasına değişik oranlarda kaynaklık etmiştir. Kafkasya'nın mevcut coğrafi koşulları bu bölgede farklı etnik, dil ve lehçe gruplarının oluşmasında etkili olmuş; zamanla bölgedeki grupların hareketliliğiyle birlikte kültürler arası etkileşim gerçekleşmiş ve ortak bir Kafkas kültürü etrafında birleşmişlerdir (Tavkul, 2007, s. 446-447).

Bir bakış açısına göre Çerkes kelimesi antik Yunan eserlerinde Kuzey-Batı Karadeniz kıyıları sakinleri için kullanılan Kerket kelimesinden dönüşmüştür (Avagyan, 2004, s. 9-10). Kafkas halklarını tanımlamada kullanılan Çerkes terimi 16. ve 17. yüzyıllarda yaygınlık kazanmış ve bu kullanımda Kırım Hanlığı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisi bulunmaktadır (Avagyan, 2004, s. 20). Keza Kaya'ya göre (2007) Çerkes kelimesi 17. yüzyıldan bu yana Kafkasya'da yaşayan Müslüman halkların tamamı için etnik köken ayrımı yapılmaksızın kullanılmaktadır. Eski Arap coğrafyacıları tarafından *Cebelül-elsan* olarak adlandırılan Kafkasya, Rusların bu bölgeye *Kavkaz* adını vermesiyle birlikte 19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı belgelerinde bu isimle yer almasına rağmen; Kafkasya'dan Osmanlı Devleti topraklarına gelen tüm topluluklar benzer gelenek, kültür ve kıyafetleri paylaştıklarından en bilinen isim olan Çerkes adı altında yerleştirilmişlerdir. Çerkes ismi, Kafkasya'dan göç etmek zorunda kalan ve kendi etnik isimlerinin yeni geldikleri coğrafyada pek bilinmemesinden dolayı Kafkasya'daki tüm etnik gruplar tarafından da benimsenmiştir (İpek, 2014, s. 47-48; Topçu, 2014, s. 414).

Çerkesler, yaşadıkları alanı iyi tanıyan ve onunla uyum sağlayarak dağlı pastoralizmi olarak adlandırılan bir hayat tarzı inşa etmişler ve bunu mücadelelerinde bir avantaj olarak kullanmışlardır (Akan, 2019, s. 160). Çarlık Rusyası, sömürgecilik konusunda Sibiry'a da yürüttükleri stratejilerden beri deneyimli olsa da, Kafkasya bölgesinin yapısı ve ona uyum sağlayan insanlarından dolayı yeni bir toplum örgütlenmesiyle karşı karşıya gelmiştir (Akan, 2019, s. 173)

Çarlık Rusyası, Kafkasya coğrafyasının yer altı ve yer üstü kaynaklarını ele geçirecek büyük bir ekonomik gelir elde etmek için Kafkasya'yı demografik olarak dönüştürmeye çalışmıştır (Akan, 2019, s. 128). Bu amaca ulaşmasında önündeki engelleri aşmak için önceleri daha ılımlı bir politika yürüterek Kafkasya'yı kontrol altına almaya çalışmış; Kafkas halklarının direnişi başlayınca Rusların tutumları daha da sertleşmiş ve milyonlarca insan sürgün edilmiştir. Kafkas-Rus Savaşları, i) Rus birliklerinin bölgeyi işgal etmekten ziyade elinde tutmaya çalıştığı 1816-1846 yılları arası; ii) Rus birliklerinin ilerleyerek bölge toprakları ele geçirmeye başladığı 1846-1856 yılları arası; iii) Rusların bölgeyi boyunduruk altına almak için planlarını uygulamaya başladığı, bölge halkların sürgün edildiği, Ruslaştırmaya tabi tutulduğu ve boşalan yerlere Rusların iskân edildiği 1856-1864 yılları arası şeklinde üç döneme ayrılmaktadır (Avagyan, 2004, s. 21-22). 1850'li yılların başında, Çerkeslerin bazıları barışçıl yollardan göçe ikna edilmiş ve kendi istekleri/girişimleriyle göç etmiş; Kırım Savaşı sonrasında bu göç hareketi daha kitlesel bir boyuta ulaşmış ve 1908'lere kadar yoğunluğunu koruyan göç 1920'li yıllarda durma noktasına gelmiştir. Bu süre zarfında Ruslar, Çerkesleri Hristiyanlığa geçmelerini sağlayarak bir tür medenileştirme politikası yürütmüştür (Karpat, 2010, s. 165).

Savaşın sona ermesine yakın yıllarda II. Aleksandr, Kafkasya'nın fethedilmesine ilişkin plana onay vermek için Kafkasya'ya gelmiş; Abaza, Şapsığ, Ubih ve diğer Kafkas halklarından oluşan heyet Çara sadık kalacaklarını söz vermelerine rağmen Çar "Size bir aylık bir süre tanıyorum. Abazalar, ebediyen hükümran olacakları, kendilerine milli düzenlerini ve mahkemelerini kuracakları toprakların verileceği Kuban'a göçmek isteyip istemediklerine karar versinler.

Yoksa Türkiye'ye gitsinler.” cevabını vermiştir. Böylece dağlıların toplu olarak sürülmesi ve Türkiye'ye gitmeleri tamamlanmıştır (Avagyan, 2004, s. 29). Rusya'nın uyguladığı baskıcı politikalar neticesinde Osmanlı Devleti'ne göç edilmesinde, her türlü dini ve etnik gruba karşı hoş görülü yaklaşan bir devlet hükümdarını Hilafet olarak tanımalarının da etkisi olmuştur (Saydam, 1997, s. 81).

Osmanlı İdaresi 1860 yılında, göçten dolayı oluşabilecek idari sorunları düşünerek Umumiyye-i Muhacirun Komisyonu'nu kurmuş ve kendi topraklarına 40 ile 50 bin arası Çerkesin gelmesini bekliyorken; 1864'ün ilkbaharında limandan çıkanların resmi sayısı 400 bine ulaşmıştır (Karpát, 2010, s. 166). Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göç eden insan sayısı oldukça tartışmalı bir konudur; literatürde 1 ile 4 milyon arasında insanın göç ettiği yazılmaktadır. Kaç insanın anavatanlarını terk etmeye zorlanarak göç etmek zorunda olduğu konusu bu çalışmanın amaçlarından biri değildir. Ancak çalışmanın bağlamı içerisinde bir yeri bulunmaktadır; zira Çerkeslerin Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun idari işlerinde yer aldıkları bilinmektedir (Avagyan, 2004, s. 106-107). Bu konuda Karpát (2010), 2 milyon insanın göç ettiğini ve bunların arasından 1,5 milyon insanın hayatta kaldığını söylemektedir (s. 170). Saydam (1997) ise, 600 bin ile 2 milyon arasında olduğu şeklinde ihtilafli bir veri bulunduğunu söylemektedir: Rus kaynaklarına göre 300 bin insan resmi yollarla, pasaportlarıyla göç etmiş; Osmanlı kaynaklarına göreyse 1 ile 1,2 milyon arası insanın sağ olarak kendi topraklarına göç etmiştir (s. 90-91). Avagyan ise çeşitli kaynakları inceleyerek yaptığı hesaplama sonucunda 1857-1866 yılları arasında 1 ile 1,5 milyon insanın göç ettiğini söylemektedir (2004, s. 60).

Osmanlı Devleti'ne göç edenlerin etnisitelerine bakıldığında gelenlerin çoğunlukla Kırım Türkleri, Nogaylar, Kumuklar, Çerkesler (Ubıh, Bjeduğ, Şapsığ, Kabardey), Abazalar ve Dağıstanlılar olduğu görülmektedir. Çerkes Muhacirleri ifadesi de yaygın şekilde kullanılırken, Osmanlı Devleti tarafından da göç edenlerin hangi etnisiteden oldukları konusunda farklı tanımlamalar kullanması hangi etnik topluluktan kaç göçmenin geldiğinin tespit edilmesinde güçlük yaşanmasının sebep olmaktadır (Saydam, 1997, s. 93).

Hıristiyanların yaşadığı bölgelerde Müslüman nüfusunun arttırılması ve iç ve dış cephelerde Çerkesleri kullanarak askeri gücünün arttırılmasından elde edilecekler göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Çerkesler'in kendi topraklarına gelmesinde, Rusya'ya nazaran daha fazla çıkarı olduğu görülmektedir (Avagyan, 2004, s. 31-32). 19. yüzyıl ortalarında 35 milyonluk nüfusa sahip olan Osmanlı Devleti'nin elinde işlenmemiş geniş arazileri bulunmaktaydı. Örneğin Çerkeslerin Rumeli Balkanlar'daki topraklarda iskân edilmeleri, Hıristiyan nüfus karşısında Müslüman nüfusunu güçlendirmeyi ve Rusların Tuna nehrinin güneyinden saldırmasını engellemede savaşçı Çerkesleri kullanmayı amaçlamaktaydı (Tavkul, 2001, s. 35). Osmanlı Devleti tarafından gelen göçmenlerin bir denge unsuru olarak gerilimli bölgelere yerleştirme politikası yürütülmüştür (Kaya, 2010, s. 228-229).

Kafkasya'daki ve Çerkeslerdeki sınıflı toplumun yapısı Çarlık Rusya'nın 1867-1868 yılları arasındaki politikaları neticesinde ortadan kalkmıştır. Çerkesler Osmanlı Devleti topraklarına sınıflı toplum yapısını korumaya çalışarak köleleriyle birlikte göç etmişlerdir. Çerkesler Osmanlı'nın uyguladığı iskân politikalarına karşı çıkarken Kafkasya'da sahip oldukları toplumsal yapıyı ve yaşam tarzlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Bu politikalara karşı çıkararak veya müdahale ederek toplu bir biçimde ve büyük köylerde yerel resmi makamları kendi iç işlerine karıştırmadan içine kapanık bir yaşam sürdürmeye çalışmışlardır (Avagyan, 2004, s. 75; Tavkul, 2001, s. 46).

Bu bağlamda Çerkesler'in yeni geldikleri topraklarda nasıl bir kimliklenme sürecine girdiklerini anlayabilmek açısından 20. yüzyılın ortalarından itibaren yükselişe geçen ve 80'lerden sonra birçok disiplin tarafından gündemde tutulan kimlik kavramıyla devam edilecektir.

1.2. Kimlik Çalışmaları

90'lı yıllardaki rejim değişiklikleri, ortaya çıkan yeni devletlerin uluslaşma aşamaları ve yükselen akım postmodernizmin etkisiyle ırk, etnisite, milliyet gibi

kavramların yeniden tartışıldığı ve bugüne kadar marjinalleştirilen kesimlerin kamusal alanda daha görünür olmaya başladığı görülmektedir. Çerkesler de doğal olarak bundan uzak kalmamış; kimliklerini özel alanlarından çıkararak kamusal alanda var etmeye ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kendi kimlik ve kültürlerinin yaşatabilmek için hak taleplerinde bulunmaya başlamıştır.

Kimlik, var oluşa içkin, özdeşlik-farklılık, aidiyet-özerklik, tikellik-evrensellik, güvenlik-özgürlük gerilimleri içerisinde geniş bir çerçevede yer almakta ve muğlak güvenlik duygusundan beslenmektedir (Bauman, 2019, s. 41; Mollaer, 2019, s. 31).

Latince aynılık ve sürekliliği içeren *idem* kökünden gelen kimlik (*identity*) sözcüğü, 1960'lara kadar ne anlama geldiğinin tespit edilemeyeceği ölçüde geniş ve gevşek bir biçimde kullanılmaktaydı (Gleason, 2014, s. 33; Marshall, 1999, s. 405). Erik H. Erikson'un kimlik konusunda yapmış olduğu çalışmalar, kimliği metafizik boyuttan ve psikolojik terimlerden ayırmıştır. Bu çalışmalar 60'lı yılların ruhunu açıklamada bir fenomen haline gelmiş ve kimlik yeni bir insani ihtiyaç olarak öne sürülmüştür. Bu yıllarda bireyin toplumla olan ilişkisini anlamlandırmak için kimlik konusuna daha fazla ilgi duyulmaya başlanmıştır (Gleason, 2014, s. 48). Kimlik tartışmaları içerisinde psikodinamik ve sosyolojik kuramlar, hayat boyu aynı kalan, tutarlı ve eşsiz bir öze sahip olduğunu savunan özcü anlayışa karşı çıkarak kimliğin yaratılmış, kurulmuş ve kurgulanmış karakterde olduğunu savunmaktadırlar (Marshall, 1999, s. 405).

Brubaker ve Cooper (2014), muğlak bir kavram olarak öne çıkan kimliğe oldukça iş yüklendiğini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“...“kimlik” terimi, araçsal olmayan eylem biçimlerine dikkat çekmek; kişisel çıkardan ziyade benlik anlayışına odaklanmak; insanlar arasında zamana yenik düşmeyen bir benzerlik belirlemek; benliğin esas, kurucu olduğu iddia edilen yönlerini yakalamak; böylesi esas, kurucu yönlerin varlığını reddetmek; dayanışmanın ve kolektif benlik anlayışının süreçsel ve etkileşimli bir şekilde geliştiğini vurgulamak; çağdaş “benlik” tecrübesinin parçalı niteliğini öne çıkarıp,

söylem parçalarıyla dengesiz bir şekilde yamanmış ve değişen bağlamlarda olumsal bir şekilde “harekete geçirilmiş” bir benliği tanımlamak için...” (s. 418).

Hall, kimlik kavramı yerine özdeşleşme kavramının koyulmasının en az kimlik kadar aldatmacalı bir yanı olduğunu söylemektedir. Freud’un *Yas ve Melankoli* adlı çalışmasında; yansıtma, ölküleştirme ve fantezide temellenen özdeşleşme, kişiyi var olan nesneden ziyade vazgeçilen bir nesne seçimine bağlamaktadır. Özdeşleşme başka bir birey/grup/idealle, dayanışma ve sadakat ruhuyla paylaşılan ortak özelliklerin tanınmasıyla gerçekleşir; kaybedilebilir, kazanılabilir ve/veya sürdürülebilir olmasından ziyade maddi ve simgesel kaynaklara sahip olmamasından dolayı duruma bağlıdır. Kimlik aslında bir tür kaynaşma fantezisi; özdeşleşme bir eklemleme ve dikme sürecidir, dışarıdaki kurucuya ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla kimlik, her zaman aynı kalan bir benlik parçasına işaret etmediği gibi ortak tarihe sahip olan bir halkın birlikte elinde tuttuğu bir anlama da gelmemektedir. Kimlikler içine sokulmaya çalışıldıkları kalıbın tersine, farklılık aracılığıyla inşa edilirler ve sürekli bir değişim ve dönüşüm sürecindedirler (2014, s. 279-284).

Hall kimlik teriminin, konuşabilen özneleri inşa eden süreçler ile toplumsal özneleri çağırın söylem ve pratikler arasındaki bir dikiş noktasına işaret ettiğini söylemektedir:

“Kimlikler, bir bakıma, öznenin almak zorunda kaldığı konumlardır ki, özne bu kimliklerin temsilî olduğunu, bu temsilin her daim bir “yoksunluk” üzerinden, bir bölünme üzerinden, Öteki’nin bulunduğu yerden inşa edildiğini ve dolayısıyla kendilerine yüklenen özne süreçleri için asla yeterli olmadığını, bu süreçlere özdeş olmadığını “bilerek” (bu noktada bize ihanet eden şey bilinçliliğin dilidir) bu konuları alır. Öznenin, özne-konumuna etkili bir biçimde dikilebilmesi (tutturulabilmesi) için yalnızca öznenin “selâmlanmasının” değil, öznenin de bu konuma yatırım yapmasının gerekli olduğu yönündeki görüş; bu dikişin tek taraflı bir süreçtense bir *eklemleme* olarak düşünülmesi ve böylelikle; teorik gündemine, kimlikleri olmasa da *özdeşleşmeyi* sağlam bir şekilde yerleştirmesi gerektiği anlamına [gelmektedir].” (2014, s. 284).

Weir, *Taylor ve Foucault Arasında Modern Kimlikler* isimli çalışmasında, kişinin bireysel ve kolektif anlamın kaynağı olan kimlik ile kendini yaratmayı engelleyen ve özgürlüğe set çeken kimlik olarak öne çıkan iki yaklaşımı, modern kimlik çalışmalarında akla gelen iki ismin, Taylor ve Foucault'nun çalışmalarına bakarak incelemiştir. Taylor varoluşsal anlam sorunlarına odaklanarak kategori ve sınıflandırmaya direnen bir kimlik tanımlarken, Foucault kimliği dışsal olarak dayatılan toplumsal kategoriler olarak tanımlamaktadır. Foucault bireyin kendi kimliğine dair sorduğu soruların, hakikatini keşfetmek ve sosyal kategoriler içerisinde aktif bir rol almak için modern iktidar rejimleri tarafından üretilen bir talep olduğunu ortaya koymaktayken; Taylor'a göreyse "Ben kimim?" sorusu kişinin ideallerinin yanı sıra hem kendisi hem de ötekilerle geliştirdiği ilişkilere işaret etmektedir (2014, s. 106-110).

Taylor, diyalojik varlıklar olduğumuzu savunmakta ve kimliklerimizi diğerleriyle olan ilişkilerimiz sayesinde tanımladığımızı ve benliğimizi kültürel bağlamıyla dil içinde ifade ettiğimizi söylemektedir. Öte yandan Foucault benliğe daha farklı bir açıdan bakmaktadır. Benlik arayışında bulunan şeyin bilgi/iktidar aracılığıyla üretilen kimlik kategorileri olduğunu ve insanın bu üretilen ikili kategorilerle sürekli olarak mücadele etmesi gerektiğini söylemektedir (Weir, 2014, s. 110-111).

Melucci ise kimliği "belirli bir eşğin altında yer alan çevresel değişikliklerden etkilenmeyen bir eylemin öznesinin zaman içindeki kalıcılığını ifade etmek için" kullanıldığını ve "[z]aman içinde ortaya çıkan değişikliklerin üzerinde ve ötesinde öznenin sürekliliği ve çevreye uyumu; öznenin ötekilere saygı ile sınırlandırılması; tanıma ve tanınma yeteneği" özelliklerine gönderme yaptığını söylemektedir (2014, s. 84).

Larrain *İdeoloji ve Kültürel Kimlik* (1995) isimli çalışmasında, kimliğin belirli bir sürekliliğe, kapsayıcı bir birliğe ve kendini tanımaya vurgu yaptığını; bu özelliklerinin de mevcut ve kurulu düzene yönelik bir tehdit barındırmadığı sürece sorunsuz kabul edildiğini ifade etmektedir (s. 197). Kültürel kimliğin ise özcü, dar ve kapalı ve tarihsel, kapsayıcı ve açık olmak üzere iki şekilde algılanabildiğini;

ilkinin tamamlanmış olana vurgu yaptığını, ikincisinin ise hiçbir zaman tamamlanamayacak olana vurgu yaptığını söylemektedir (s. 217).

Etnisite konusunda önemli çalışmaları olan Norveçli antropolog Barth (2001) ise etnisitenin kimlikte vazgeçilemeyen zorunlu bir bileşen ve toplum içerisinde bireyin oynadığı rolde etkiye sahip olduğunu söylemektedir. Etnik köken kaynaklı davranışların pek değişmeyeceği gibi bu davranışların çeşitlilik sergilediğini ve değişime karşı direnç gösterebildiğini (s. 20); bunun yanında etnik grupların farklı çevresel faktörlerle karşılaştığında yeni davranış ve yaşam biçimleri geliştirebileceğini ve aynı etnik gruptan gelenlerin farklı coğrafyalarda farklı davranış biçimlerine sahip olabileceğini söylemektedir (s. 15).

Kimliğin sabit ve değişmez değil dinamik, zamanla kurulan ve zamana yenik düşmeyen ve bireyin toplumla olan ilişkisinde belirleyici etkisi olan bir kavram olduğu görülmektedir. Bir başka açıdan baktığımızdaysa 19. yüzyıldan itibaren yükselen ulus devlet kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya’da Osmanlı Devleti’ne doğru göçün yoğunlaşması Osmanlı Devleti’nin son zamanlarına denk düşerken Çerkeslerin yeni geldikleri yerlerdeki hayatlarına adapte olması ve toplumsal düzen içerisinde yer alması Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasına denk düşmektedir.

Antik Yunanca’da diaspora dağılmak, saçılmak, yayılmak gibi anlamlara gelmektedir; tarihteki klasik diaspora örnekleri Yahudi, Ermeni ve Rum diasporalarıdır. Göç ve yaşadıkları yerdeki toplumla aralarında belli farklılıkların ve sınırların olması klasik diasporaların temel özellikleridir (Kaya, 2011, s. 25). Diaspora çalışmaları, terimin “Diaspora” olarak kullanılan ve Yahudi deneyimiyle sınırlı olduğu; 1980’lerden sonra Safran’ın, grurbetçi, sürgün, göçmen, mülteci ve azınlıkları tarif etmek için kullandığı; 90’larda postmodernizmin etkisiyle yükselen sosyal inşacılığın diasporik fikrin temel yapı taşlarını ayırtmaya çalıştığı ve artan kimlik karmaşıklığı sonrasında diasporik fikrin değişiminin pekiştirildiği olmak üzere dört evreden geçmiştir (Cohen R. , 2019, s. 1-2).

Diaspora konusunda çalışmaları bulunan Safran'a göre bir topluluğun diaspora olarak adlandırılabilmesi için; i) anavatanları dışında en az iki yere dağılmış olmaları, ii) anavatanlarının tarihini, başarılarını, anılarını, hayallerini ve masallarını sürdürmeleri, iii) ev sahibi topluluk tarafından asla kabul edilmedikleri/edilmeyeceklerine dair inanca sahip olmaları ve buna bağlı olarak kendilerini soyutlamaları, iv) koşullar sağlandığında gerçek/idealize edilmiş vatanlarına dönülmesi gerektiği, v) anavatanlarının güvenliği, gelişimi ve refahı için bir adanmışlık, vi) anavatanla azınlık olma bilinciyle belirlenen ilişkiler kurulmasının devam edilmesi şartlarını sağlaması gerekmektedir (1991, s. 83-84).

Cohen, Safran'ın yaptığı tanımın üzerine anavatandan travmatik yolla ayrılma, ticaret ya da kolonyal arzularla yayılma ve zamanla kurulmuş bir etnik bilinç gibi özellikleri ekleyerek diasporanın daha güncel bir tanımını yapmıştır (2019, s. 21). Clifford ise Safran'ın yaptığı tanımlamadaki 6 kriterin hepsinden ziyade bu kriterlerin en az iki, üç ya da dört tanesinin karşılanmasının yeterli olacağını ve küreselleşme ve artan göçle birlikte anavatana dönüşten söz etmenin mümkün olmadığını söylemektedir (1994, s. 306).

Brubaker ise "herkes diasporaysa kimse diaspora değildir" diyerek kavramın çelişkilerine dikkat çekmiştir. Diasporayı; i) anavatan dışına dağılma, ii) anavatana yönelimli olma, iii) yaşanılan ülkedeki topluma karşı sınırlı olmak şeklinde tanımlamıştır. Brubaker, diasporanın anavatana dair bir özlemi olmasının, anavatanla bağlarını devam ettirmesinin ve yeni geldikleri yerde diğer topluluklarla sınırları olmasının diaspora anlamına geldiğini söylemektedir (2005, s. 5-7).

Çerkeslerin anavatanlarını travmatik bir şekilde terk etmek zorunda oldukları, bugün başta Türkiye olmak üzere Suriye, Ürdün, İsrail, Almanya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri gibi birçok ülkede yukarıdaki şekilde tanımlanan etnik bilince sahip oldukları ve bu ülkelerde 3-4 kuşaktır yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de yaşayan Çerkesleri diaspora olarak adlandırmada bir yanlışlık bulunmamaktadır.

Anderson (2017) ulusu, “hayal edilmiş bir siyasal topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaat” olarak tanımlamıştır. Sınırlıdır; çünkü “hiçbir ulus kendisini insanlığın tümü ile örtüşüyor olarak hayal etmez”. Egemendir; çünkü “Aydınlanma ve Devrim’in, ilahi olarak buyrulmuş, hiyerarşik hanedanlık mülklerinin meşruiyetini aşındırmakta olduğu bir çağda doğmuş[tur]” (s. 20-21). Anderson, yeni bir üretim biçimi olan kapitalizm, matbaa ve dilsel çeşitlilik arasındaki etkileşimin bu yeni ulusal topluluklar/cemaatlerin hayal edilmesini etkilediğini (s. 58); dilin ulusal bilincin oluşmasında belirleyici bir evre olduğunu; Türk milliyetçiliğinin tohumlarını da 1870’lerde ortaya çıkan halk dilinde yayıncılıkla izlenebileceğini söylemektedir (s. 90-91). Keza ulusun kandan ziyade dille kavrandığını ve insanların hayali cemaatlere davet edilebileceğini; en kapalı, içine dönük ulusların bile vatandaşlığa alma ilkesini kabul ettiğini söylemektedir (s. 163).

1999’da Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin AB’ye adaylığının deklare edilmesi, dünyanın birçok yerinde yükselen kimlik siyaseti, demokratikleşme sürecinde çok sesli Türkiye vurgusu ve 1999 yılında gerçekleşen depremin etkisiyle sivil toplum ve STK’ların isimleri sıkça duyulmanın yanı sıra eskisine nazaran daha çok tartışılmaya başlanmış ve STK’ların sayısında büyük bir artış gerçekleşmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde sivil toplumun tarihsel gelişimi, batı dünyasındaki anlamı, Türkiye’deki karşılığı ve Çerkeslerin STK geçmişi aktarılacaktır.

2. SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum kavramı, Aristoteles'in *koinonia politike*'sini Cicero'nun *cietas civilis* olarak adlandırdığı, 12. yüzyılda ortaya çıkan pazar ekonomisi ve özel mülkiyetin yaygınlaşmaya başlayıp yeni hayat biçimlerinin ortaya çıkarmasının etkili olduğu, 18. yüzyıl ortalarına kadar Avrupalı siyasal düşünürlerce tartışılan ve bu tartışma sürecinde kapitalist ülkelerin dışına taşıp az gelişmiş kapitalist ülkelerde de kilit bir kavram haline gelen bir Avrupa düşünce geleneğidir (Çaha, 1994, s. 80; Keane, 1993, s. 47; Savran Acar, 2013, s. 9). Kavram sivil toplum-devlet dikotomisi içerisinde oldukça tartışılmaktadır. 18. yüzyıldaki ve günümüzdeki anlamıyla, politik-politik olmayan zıtlığı içerisinde tanımlanan sivil toplum, devlete referans verilmeden açıklanamamakta; ancak devlet dışı alan ya da devlet olmayan alan olarak tanımlanan bu kavramı devlet öncesi, devlet karşıtı ve devlet sonrası olarak ayırmak mümkündür (Bobbio, 1989, s. 22-24). Dolayısıyla bu bölümde, sivil toplumun ilk ve orta çağlarda nasıl tanımlandığına değinildikten sonra Aydınlanma döneminden günümüze kavramın tanımlanma biçimlerine ve buna paralel olarak Türkiye'deki serüveni incelenecektir.

2.1. Batı'da Sivil Toplum ve Gelişimi

Aristoteles'in *politike koinonia* olarak tanımladığı kavram, eşit ve özgür yurttaşların yaşadığı bir siyasal topluluk anlamına ve *oikos* ile *polis* ayrımı içerisinde *polise* karşılık gelmektedir. *Oikos* resmi olmayan bir varlık, hane ve insanın duyumlarını yaşadığı yerdir ve hukuktan ziyade despotik yöneticilerce düzenlenmektedir. *Polis* ise insan aklının ve dilinin yansıması olan ve eşit ve özgür yurttaşların ortak sorunlar için ortak akıl yürüttükleri yerdir. İnsan ancak *oikos*'tan çıkıp uygarlığın evi olan *polise* girerek *zoon politikon* olabilir ve *polis* yurttaşı olması halinde varlık kazanabilir. *Koinonia* dayanışma, mahremiyet ve etkileşim

gibi tüm birliktelik biçimleri; *Politike koinonia* ise birlikte hareket edebilen, tek ve homojen yurttaş bütünlüğü olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum üyesi olmak, devletin üyesi olan bir yurttaş olmak ve diğer yurttaşlara zarar vermeden devletin yasalarına uygun olarak davranmak anlamına gelmektedir. (Cohen & Arato, 2013, s. 78-79; Keane, 1993, s. 48; Yıldız, 2004, s. 85).

Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden Rönesans'a kadar olan zamanı kapsayan Ortaçağ'da, tüm yaşam alanının egemenliğinin kilise ve devletin elinde bulunması sivil toplum alanının gelişmesini engellemiştir. Manevi hayata kilise ve maddi hayata krallar hükmetmektedir. Ticaretle uğraşanlar kent hayatına şekil vermeye başlamış, tarım ve ticarete bağlı olarak kentler gelişip büyümüş ve ekonomik özerklik elde ederek devletten bağımsız bir zümre ortaya çıkmaya başlamıştır. Feodalizmin çözülüşü ve modernizmin kuruluş süreciyle birlikte kavram artık devlet ile özdeşleşmekten ziyade kendisini devlet-sivil toplum karşıtlığı içerisinde bulmuştur. 15. yüzyıldan itibaren Batı'da başlayan Rönesans, reform, hümanizm gibi akımların etkisiyle birlikte bireyin özgürlüğü ve özerkliği nosyonu ortaya çıkmıştır. Dogmatik bilgiye karşı aklın ve haklarının farkında olan bireyin ortaya çıkışı, modern sivil toplumun oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır (Aslan, 2010, s. 191; Erdoğan Tosun, 2001, s. 31; Yıldız, 2004, s. 86).

1850'li yıllara gelindiğinde sivil toplum kavramı karışık ve çok yönlü niteliğiyle öne çıkmaktadır Yapılan yeni yorumlar sayesinde yeni anlamlar kazanmasına rağmen devlet-toplum ayrımı hala sürmektedir (Keane, 1993, s. 50). Bu ayrımın, 1750'den sonra Almanya, Fransa ve İngiltere'deki süreci üzerine yaptığı çalışmasında Keane, *societas civilis* kavramının zaman ve coğrafya bakımından kesişen dört evresini incelemiştir. Geçiş dönemi olarak adlandırdığı ilk evrede, geleneksel kavramın kırılma noktasına geldiğini ve devletin otoriter potansiyeline karşı sivil toplum içinde bağımsız toplumların gelişmesinin savunulduğunu söylemektedir. İngiltere ve Fransa'da klasik sivil toplum kavramı içten parçalanırken Alman devletlerinde geleneksel anlamın ömrü biraz daha uzun olmuştur. İkinci evre; oluşan bu yeni bağımsız toplumların kendilerini devlete karşı

savunmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yurttaş özgürlüğü, eşitlik ve sınırlandırılmış anayasal hükümetle devlet ile sivil toplum arasında yeni bir ayırım kurulmuştur; İngiltere ve Fransa'da devrim tartışmalarında bu yeni evrenin izleri görülmüştür. Üçüncü evredeki gelişme ise bu ayırım içerisindeki devlet karşıtlığının zayıflamasıdır. Sivil topluma karşı devlet tartışmaları yükselmiş, sivil toplum çatışmalar üreten, kendini felç eden ve devlet tarafından denetlenmesi ve düzenlenmesi gereken bir duruma gelmiştir. Son olarak dördüncü evredeyse, düzenleyici ve denetleyici konumundaki devletin sivil toplum alanını daraltacağı ve baskılayacağından endişe edilmiş; bundan kaçınmak için de sivil toplumun kendi kendisini örgütlemesi ve devletten bağımsız olması gerektiği vurgulanmıştır. 1814 sonrasında bu düşünce Fransa'da güçlü bir konuma sahipken Almanya 1850'ye kadar bu düşüncenin en az geliştiği yerdir (Keane, 1993, s. 50-53).

Bobbio, *Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı* isimli çalışmasında devletin akılcılaşmasının geçtiği evrelerin modellerini şu şekilde açıklamaktadır: i) doğal devletin yıkılışını ve yeniden inşa edilmesini temsil eden Hobbes-Rousseau modeli, ii) doğal toplumun düzenlenmesi ve kendini önceleyen evrenin gerçekleşmesini temsil eden Locke-Kant modeli ve iii) önceki evreyi mükemmelleştirmekle kalmayıp yeni bir uğrak olan ve devlet öncesi toplumun aşılmasını temsil eden Hegel modeli. Ancak devletin akılcılaşması süreci Hegel'le doruk noktasına ulaşmasına rağmen, sanayi devrimi, siyasal dönüşümler ve bilimsel tekniklerle kurulmaya başlayan yeni düzenle birlikte devletin kaçınılmaz olarak yok olacağı tartışılmaktaydı. Birinci modelde herkesin herkesle olan savaşının yerini sınıf mücadelesinin aldığı; ikinci modelde üretim biçimleri ve toplumsal ilişkilerle nitelenen toplumda devletin kısmi çıkarları pekiştirdiği; üçüncü modelde devletin sivil toplumun yansıması olduğu karşıtıkları ortaya çıkmaktadır (1993, s. 92-94).

Toplum sözleşmecisi teori temsilcilerinden Hobbes'a (2017) göre, her insan doğuştan eşittir ancak insanlar arasındaki rekabetten dolayı güvensizlik oluşmaktadır; dolayısıyla herkes herkesle savaş halindedir (s. 99-103). Hobbes, insanın diğer insanlarla sözleşme imzalayarak kendi güvenliğinden sorumlu olan devletin çatısı altında birleşince bu savaş halinden kurtulabileceğini söylemektedir.

Bu sözleşmeyle birlikte sivil toplum kurulmuş olur ve bu devletle özdeşir. Hobbes'un kuramında amaç, güçlü bir devletin gerekliliğini ortaya koymaktır (Akpınar Gönenç, 2001, s. 14; Savran Acar, 2013, s. 52).

Rousseau, Hobbes gibi insanın doğal durumda sürekli savaş halinde olduğunu söylemesine rağmen insanın doğa durumundaki özgürlüğünün ve yetkinleşme kabiliyetinin onun özsel niteliği olduğunu vurgulamaktadır. İnsan aklının yetkinleşmenin bir ürünü olduğunu, doğayla olan ilişkisini aklın gelişmesiyle kavradığını ve buna bağlı olarak da öteki insanlarla ilişki kurduğunu ve dolayısıyla insanın sivil toplum öncesinde de toplumsallığa yatkın olduğunu söylemektedir (Ekici, 2006, s. 86). Ünlü eseri *Toplum Sözleşmesi*'nde, insanın doğal durumda sürekli savaş içerisinde olduğunu, eşitsizliği ortadan kaldırmak ve kendisini korumak adına bir sözleşme imzalayarak tüm haklarını egemene devrettiğini söylemektedir (2010). Rousseau'ya göre sivil toplum hala devletle özdeşir ve devletle aynı anlamda kullanılmaktadır (Bobbio, 1993, s. 97).

Locke ise Hobbes gibi insanın doğal halden çıkıp sözleşme imzalayarak sivil/siyasal toplumun içine girmesini söylemektedir; ancak devlet, doğal toplumun koruyucusu ve tamamlayıcısı rolündedir ve Hobbes'un aksine devleti sınırlandırmaktadır (Keane, 1993, s. 71; Savran Acar, 2013, s. 52).

İskoç Aydınlanma dönemi temsilcilerinden Ferguson ise *An Essay on the History of Civil Society* (1767) isimli eserinde sivil toplumu devletten bağımsız bir yaşam alanı olarak tanımlamamaktadır. Sivil toplumun insanın kaba yaşam biçiminden medeni hale geçişinin tarihi olduğunu söylemektedir. Ferguson'a göre toplumlar medeni olarak adlandırılrsa dahi yozlaşma ve çöküşe tabidirler; ancak bu durum salt insandan kaynaklı değil, modern sivil toplum düzenlemelerinin yetersizliğinden ve yurttaşlar arasındaki kamu ruhunun yitirilmesinden kaynaklıdır. Sivil toplum tarafından kamu ruhunun ortadan kaldırılmasının yönetim biçimi olarak despotizme götürebileceğini iddia etmektedir (Keane, 1993, s. 54-59).

Paine ise devlet iktidarının sivil toplum lehine sınırlandırılmasını savunarak sivil toplum-devlet karşıtlığını ortaya koymuştur. İnsanın toplumsallığa yönelik

doğal bir eğiliminin devletlerden önce dahi var olduğunu ve bunun da karşılıklı yardım duygusu temelinde inşa edilen mutlu rekabet ve dayanışma ilişkilerini tesis edilmesini sağladığını söylemektedir. Paine sivil toplumu iyi, devletiyse kötü olarak nitelendirmektedir. Sivil toplum kendi kendisine yettiği sürece kendisini düzenleyebileceğini ve devlete daha az ihtiyaç duyacağını; devletin de ancak bireylerin rızasına dayalı anayasal bir parlamenter sistemle meşru sayılabileceğini söylemektedir (Keane, 1993, s. 60-63).

Hegel, sivil toplum kavramına radikal bir yaklaşım sergilemiş, sivil toplum kavramını kendinden önceki düşünürlerin aksine doğal toplumu tanımlamak için kullanmıştır. Hegel'in tanımladığı sivil toplum "kötü olumlu yasaların üzerine dayattığı kısıtlama ve çarpıtmalardan kurtarılması gereken bir doğal düzenin hükümranlığı[ndan]" ziyade "devletin üstün düzeni tarafından düzenlenmesi, egemenlik altına alınması ve feshedilmesi gereken" bir sivil toplumdur (Bobbio, 1993, s. 98-99).

Hegel'in sivil toplum kavramı, sınıfların oluşumu, ekonomik ilişkilerin alanı, idari ve örgütsel yapıları ve adli mekanizmaları dâhil ettiği için geniş bir anlama sahipken; kurmuş olduğu üçlü sistem içerisinde aile ve devlet arasındaki orta aşamayı tanımladığı ve devlet-öncesi ilişkileri ve kurumları içermediği için dar bir anlama sahiptir. Hegel'in tanımladığı sivil toplum, "liberal devletin ilkelerine göre yapılan dışsal düzenlemelerle birlikte ekonomik ilişkiler alanıdır ve aynı zamanda hem burjuva toplumunu hem de burjuva devletini" içermektedir (Bobbio, 1993, s. 100). Hegel'in sivil toplum tanımlamasında kendisinden önceki düşünürlerin etkisi olduğu görülmekle birlikte tanımladığı sivil toplum, karmaşık ve uzun bir tarihsel sürecin ürünü ve modern dünyanın başarısıdır (Keane, 1993, s. 67).

Marx ise Hegel gibi sivil toplumu burjuva toplumla özdeş anlamda kullanmakta ve özel çıkarların çatıştığı ve sonunda bu çatışmaların aşılacak kamusal birliğin kurulduğu alan olarak tanımlamaktadır. Ancak Hegel, evrensel doğruları dile getiren devletin buna bir çözüm getirebileceğini; Marx ise, sivil toplumun

piyasada eşitsizlikler üretenlerin ilişki kurduğu bir düzen olduğunu, devletin de bu düzeni koruduğunu ve dolayısıyla da devletin bu duruma bir çözüm getiremeyeceğini söylemektedir (Gülalp, 2018, s. 133). Marx ve Engels çalışmalarında sivil toplumu üretim ilişkileriyle özdeşleştirmiş, üretim ilişkilerince belirlenen bir üstyapı olan devlet ile sivil toplumun karşılığında ziyade bir tarafın daha çok merkezde bulunduğu bir sivil toplum-devlet özdeşliğini tanımlamışlardır. Marx'ta altyapısal bir fenomen olan sivil toplum, Hegel'e yaslanarak kurulan Gramscici yorumda üst yapısal niteliktedir. Sivil toplum kavramının bugün almış olduğu ve devletin sönmüldüğü, devlet-sonrasını tanımladığı hali Gramsci'nin tanımına dayanmaktadır (Bobbio, 1993, s. 103; Yeğen, Keyman, Tol, & Çalışkan, 2009, s. 12).

1970'li yıllarda Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da demokratik rejimlere geçişte ön plana çıkan sivil toplum, 90'lı yıllara gelindiğinde görece sessizliğin içinden çıkarak demokrasinin olmazsa olmaz sac ayaklarından biri olarak vurgulanmıştır. Türkiye'de 90'lı yıllarda STK'lar ile adı anılmaya başlanan sivil toplum kavramı, somut olarak harekete geçirebilir anlamıyla demokrasiyle ilişkilendirilmiş (Bayraktar, 2005, s. 13) ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday olarak kabul edilmesinin ardından adı sıkça duyulmaya başlanmıştır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde sivil toplum ve STK'ların Türkiye'deki süreci aktarılacaktır.

2.2. Türkiye'de Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları

Bir önceki bölümde görüldüğü gibi sivil toplum kavramının Batı'da oldukça derin bir düşünsel geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Kavram Antik Yunan'dan başlayıp günümüze kadar gelmekte ve birbirinden farklı felsefi görüşler temelinde çeşitli tanımlamalara sahiptir. Batı düşünce geleneğinden gelen sivil toplum kavramının Türkiye'de Batılı anlamıyla mevcut olmadığı ve/veya gelişmediği; Türkiye'de kendi özneliği dâhilinde bir sivil toplum kavramından söz edilebileceği; kavramın 21. yüzyıldaki toplumsal hareketler ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte Doğu'ya yayılarak Türkiye'ye etki ettiği; Osmanlı devlet

geleneğinin mirasıyla Türkiye’deki sivil toplum kavramının gelişimi gibi tartışmalar bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin hiyerarşik, bürokratik ve merkeziyetçi yapılanmasının “[m]erkezi otoriteden bağımsız bir hareket alanı ve aynı zamanda Batı Avrupa’da görülen şekliyle mülkiyet haklarına sahip olan bir sivil toplum[un]” (Çaha, 1994, s. 83) bulunamamasına sebep olduğu görülmektedir. Sivil toplumun serbest piyasa ekonomisiyle ilişkilendirilerek merkezi konumdaki otoriter devlet ile halk arasında aracı kurumların varlığından söz edilememesi, çok sesli bir hayatın bulunmaması ve devletten ayrı, özerk yapıların olmadığı iddialarına karşı Mardin (2016), Osmanlı Devleti içerisinde özel mülkiyetin Şeriat tarafından garantilenmesinin gözden kaçırılması durumunda Batılı anlamda bir sivil toplumdan bahsedilemeyeceğini ancak özel hayatın Örf-i Sultani’den korunması açısından bakıldığında sivil toplumun varlığından söz edilebileceğini söylemiştir (Mardin, 2016, s. 28).

Sivil toplumun tanımlanması devlet dışında kalan gönüllü kuruluşların varlığı üzerinden yapıldığında Osmanlı Devleti içerisindeki vakıf, lonca, dini cemaatler ve tarikatların bulunmasının Osmanlı Devleti’nde sivil toplumun varlığından söz edilebileceğini göstermektedir. Ancak otoriter rejimlerde devlet dışı gönüllü kuruluşların varlığı ile demokrasinin gelişimi ve sivil toplumun varlığından söz edilemez bunun için “demokratik yurttaşlık geleneği[nin]” gelişmesi gerekmektedir (Gülalp, 2018, s. 145; Küçükömer, 2009, s. 149).

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda girmiş olduğu modernleşme süreci içerisinde toplumsal örgütlenmenin hukuksal çerçevesinin değiştiği görülmektedir. Tanzimat’ın (1839) ilanı ile birlikte başlayan bu süreç, cemiyet adıyla alınan derneklerin özel izinlerle açıldığı, açıldıktan kısa bir süre içerisinde kapandığı ve yasaklandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Alkan, 1998b). Örneğin; 17. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkmaya başlayan bilimsel/kültürel derneklerin varlığı Osmanlı Devleti’nde 1815 yılında ilk olarak Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi’nin kurulmasıyla birlikte görülmeye başlanmıştır. Devlet dışında, giderlerini kendi karşılayan ve bilime ve felsefeye meraklı insanlar tarafından gönüllülük temelli

kurulan bir topluluk olan Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi kurumsal bir nitelik kazanamadan hükümetçe dağıtılmıştır (Alkan, 1998a, s. 85-89).

II. Meşrutiyet döneminde kültürel amaçlı örgütlenme biçimlerinde artış gözlemlenmekte ve Arap, Arnavut, Bulgar, Çerkes, Ermeni, Kürt, Laz ve Rumların kimliklerini kültürel bir kimlik olmasının yanı sıra siyasi bir kimliğe dönüştürmek amacıyla kendi derneklerini kurdukları görülmektedir. Dönemin Cemiyetler Yasası, Osmanlı Devleti'nin birliğini koruma altına almaya yönelik olduğundan bu gruplar etnik kimliklerinden ziyade kültürel bir amaç taşımak zorunda kalmışlardır (Alkan, 1998a, s. 112).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile 1946 yılı arasında sivil toplum ve kurulan STK'ların sivil toplum alanını genişletmekten ziyade devleti tamamlayıcı bir rol üstlendiği görülmektedir. 1946'da çok partili sisteme geçiş ve İkinci Cemiyetler Kanunu'nun yayımlanması Türkiye'de sivil toplumu da etkilemiş ve yoğun ve hareketli bir dernekleşme süreci başlamıştır. Devamındaki yıllarda gerçekleşen askeri darbeler demokrasi ve sivil toplumun gelişmesini sekteye uğratmıştır. 90'lı yıllardan itibaren dünyada ve AB ile uyum sürecinden itibaren de Sivil Toplum Kuruluşu ismi sıklıkla duyulmaya başlanmıştır. STK'lar gönüllü birlikteliklerle oluşan, bir çıkar için bir araya gelen, hayırseverlik temelli vb. amaçlar ve faaliyet alanları içerisinde tanımlanmaktadır.

STK'ların benzer anlama gelen birçok kullanımının olduğu görülmektedir: Bağımsız Sektör (*Independent Sector*), Gönüllü Kuruluşlar (*Voluntary Organizations*), Hayırsever Yardım Kuruluşları (*Philanthropic Organizations*), Hükümet-dışı Kuruluşlar (*Nongovernmental Organizations*), Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar (*Nonprofit Organizations*), Kar için Olmayan Kuruluşlar (*Not-For-Profit Organizations*), Üçüncü Sektör (*Third Sector*) ve Vergiden Muaf Kuruluşlar (*Tax-exempt Organizations*) (Uslu, 1999, s. 24). STK, hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde farklı isimlerle kullanılmasına rağmen devletten ayrı ve toplum yararına çalışan, kamuoyu oluşturarak siyasete ve karar mekanizmalarına katılan ve bireylerin ortak amaç ve hedefleri doğrultusunda örgütlendiği amacında ortaklaşmaktadır (Karakurt Tosun, 2007, s. 4).

STK'nın bugün temsil ettiği anlamına gelmezden önce 19. yüzyıla kadar hayırseverlik, fakir kimselere yardım ve misyonerlik amacıyla hareket ettikleri görülmektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı zamanında daha çok savaş mağdurlarıyla ilgilenen STK'ların 1940'lardan itibaren dünyanın birçok yerinde açlık ve yoksullukla mücadele ettiği ve yaygınlaştığı görülmektedir. 20. yüzyılda gerçekleşen toplumsal hareketlerle birlikte STK'lar hayırseverliğin yanı sıra sivil haklar için mücadele edilen bir alan haline gelmiş; toplumsal sorunların tespiti, demokrasinin güçlendirilmesi, sosyal hizmetlerin sağlanması, kurumsal boşluğu doldurulması gibi roller üstlenmeye başlamıştır (Güner, 2019, s. 34-37; Sezik, 2019, s. 120).

Çerkes STK'larının Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde varlığının görülmesinin tarihyse 1908'de Çerkes İttihâd ve Teâvün Cemiyeti ile başlamaktadır. 1914'te Kafkasyalılar Arasında Neşr-i Maarif Cemiyeti, 1918'de Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti, 1919'da Şimali Kafkasya Cemiyeti ve 1920'de Kafkas Teali Cemiyeti kurulmuştur. Sürgün halk olan Çerkeslerin, "kendilerini ifade edebilmek, devlet-millet ilişkisini kurabilmek ve gelişleri birbirini izleyen muhacirlerin sağlık, huzur ve refah içinde iskân olunabilmelerini sağlamak amacıyla" (Gide, 2014, s. 347) dönemin Çerkes aydınları tarafından kurulan örgütlerdir.

Çerkes İttihâd ve Teâvün Cemiyeti, Çerkeslerin yerleştikleri yeni topraklar olan Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine yönelik çalışmaların yanı sıra dil ve tarih, yoksullara yardım ve öksüz ve yetim çocuklara eğitim desteği çalışmaları gerçekleştirmiştir. Cemiyet tarafından toplumsal sorunların kamuoyu ile paylaşılması ve çözüme kavuşturulması amacıyla *Ğuaze* isimli bir gazete çıkarılmıştır. Cemiyet tarafından Çerkesler'in sorunlarından birisi olan köleliğin kaldırılmasıyla ilgili çalışmalar da yürütülmüştür. (Gide, 2014, s. 347-348)

Dönemin siyasi gelişmelerine göre Çerkesler'in izlemesi gerektiği politikaları tartışan Şimali Kafkas Cemiyeti, siyasi yönüyle ön plana çıkmaktadır. Cemiyetin üyeleri *Hürriyet ve İtilâf Partisi* ve *İttihâd ve Terakki Partisi* içerisinde

rol almışlar; Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin ilanıyla sonuçlanan görüşmelere katılmışlardır (Turan, 2014).

Dönemin eğitimli ve aydın kadınları olan Hayriye Melek Hunc, Seza Pooh, Faika Hanım ve Berzeg Makbule Hanım tarafından kurulan Çerkes Kadınları Teavun Cemiyeti, Çerkes kadınlarının el becerilerini geliştirmek, ailelerine ekonomik destekte bulunmak ve okur-yazar kadın sayısını arttırmaya yönelik çalışmalar yürütmüştür. Türkçe ve Çerkesce olarak hazırlanan *Diyane* isimli dergi çıkarmıştır. Cemiyet, kız-oğlan karma sınıflar içerisinde eğitim vermesiyle ön plana çıkmaktadır (Gide, 2014, s. 350).

15 yıllık kısa bir süre içerisinde faaliyet gösteren bu kurumlar, Çerkeslerin Lozan Antlaşması'nda azınlık olarak kabul edilmemesiyle birlikte kapatılmıştır. 1923'ten 1946 yılına kadar herhangi bir Çerkes STK varlığı görülmemektedir. İlk kurulan dernek ise 1946'da Dosteli Yardımlaşma Derneği'dir ki bu dernek 1952'de içinden Azerilerin ayrılmasıyla birlikte Kafkas Kültür Derneği adını almıştır. 1964'te Kuzey Kafkasya Kültür Derneği ismini almış ve bugün İstanbul Kafkas Kültür Derneği adını taşımaktadır (Toumarkine, 2001, s. 426-427).

1951 yılında, Kuzey Kafkas tarihini, kültürünü ve folklorunu tanıtmak, kitap-gazete yayınlamak, üyeler arasında maddi ve manevi yardımlaşma sağlamak ve balolar, tanışma vb. etkinlikler düzenlemek amacı taşıyan Kuzey Kafkas Türk Kültür ve Yardım Derneği kurulmuştur. Derneğin ismi 1973'te Kuzey Kafkasyalılar Kültür ve Yardım Derneği, 1988'de Kuzey Kafkasyalılar Kültür Derneği ve 1996'da Birleşik Kafkasya Derneği olarak değiştirilmiştir (Çelikkıran, 2012, s. 14; Doğbay, 2018, s. 23).

Bugünkü adıyla Ankara Çerkes Derneği, 1961'de Ankara'da Kuzey Kafkas Kültür Derneği kurulmuştur; derneğin amacı geleneksel kültür değerlerini uygar dünya kültürüyle uyumlu şekilde geliştirmek ve üyelerini hem ülke hem de dünya gerçeklerini bilen aydın yurttaşlar olarak topluma yararlı insanlar haline getirmektir. 125. Yılı Anma ve Değerlendirme organizasyonunu gerçekleştirmiştir. Dönemin Sovyet Çerkes yazarlarının çalışmalarını ve Kafkasya'daki hayata

yönelik yazıların yayımlandığı Kafkasya Kültürel Dergisi ile dönemin gençleri ve aktivistlerinin ilgisini çekmekle kalmamış diğer şehirlerde de benzer dergilerin çıkmasında etkili olmuştur (Besleney, 2016, s. 148; Çelikkıran, 2012, s. 16).

1967’de kurulan Kafkas Abhazy Kültür Derneği’nin (bugünkü adı İstanbul Abhaz Kültür Derneği’dir) amacı, o dönemlerde kurulan tüm diğer Çerkes STK’larıyla benzer amaçlar taşımaktadır. Abhazy’nın bağımsızlık savaşına kadarki dönemde çok fazla faaliyet içerisinde bulunmadığı görülmektedir. Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı ise 1978’de “gençlerle yetişkinlerin fikren ve bedenen gelişmelerini sağlamak, özellikle orta öğretim yapacak gençlerin gelişmelerine yardımcı olmak ve tecrübelerini arttırmak” amacıyla kurulmuştur (Çelikkıran, 2012, s. 14-15).

Yukarıdaki kurumlardan hayatiyetini devam ettirenlerle birlikte bugün İstanbul’da 30’dan fazla Çerkes STK’sı bulunmaktadır (Ek 4). 1989 yılına kadar İstanbul’da çok az olan Çerkes STK sayısının 2000’lerden itibaren daha önceki dönemlere kıyasla iki katına çıktığı görülmektedir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün internet sayfasının istatistikler bölümünde illere ve faaliyet alanlarına göre dernekler sorgulamasına bakıldığında Türkiye genelinde 225 derneğin Dış Türkler ile Dayanışma faaliyet alanı içerisinde bulunduğu; bu derneklerden 93 tanesinin Kafkaslar ve Kırım alt faaliyet alanı altında olduğu görülmektedir. Bu 93 dernek, 36 farklı şehirde bulunurken sadece İstanbul’da bu faaliyet alanı içerisinde 12 adet dernek bulunmaktadır.² Ancak belirtilen faaliyet alanı dışında da Çerkes STK’sı bulunmaktadır: Eğitim Araştırma, Hak ve Savunuculuk, İnsani Yardım, Kültür, Sanat ve Turizm ve Mesleki Dayanışma bu alanlardan bazılarıdır. Vakıflar ise derneklerdeki gibi bir faaliyet alanından ziyade mahiyetleri, mülkiyetleri, idareleri ve kullanım şekilleri bakımından tasnif edilmektedir. Türkiye genelinde bulunan 4 Çerkes vakfından 3’ü İstanbul’da bulunmaktadır.

² Daha fazlası için bkz: <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarına-gore-dernekler>

Ulus-devlet inşaa sürecinde Türkiye’de yaşıyan Kafkas halklarının kamusal alanda Kafkas veya Kuzey Kafkas gibi isimlerle yer alması (Kaya, 2007), 1990’lara kadar Kafkasya halklarının Türk olarak kabul edilmesi ve bu halklara Cumhuriyet Dönemi’nde “Dış Türkler Destek Siyaseti” çerçevesinde yaklaşılması (Avagyan, 2013, s. 18) Türkiye’deki Çerkes STK isimlerinin Kafkas ismi altında yer almasında etkili olmuştur. Kafkas isminden Çerkes ismine doğru geçişin, Çerkes üst kimliğinin dağılmasının, çoğalmasının, bölünmesinin Abhazya, Çeçenistan ve Güney Osetya’nın bağımsızlık mücadeleleri zamanına denk düştüğü görülmektedir. Yine bu yıllarda İstanbul’da Kafkas-Abhaz Dayanışma Komitesi ve Kafkas Çeçen Dayanışma Komitesi kurulmuş ve İstanbul’daki neredeyse tüm dernek ve vakıflar bu komitelerin bir parçası olmuşlardır. Devamındaki yıllarda Kaf-Der çatısı altında ve İstanbul Dernekleri Koordinasyon Toplantıları ile bu birlik bir süre daha devam etmiştir. 2001 yılında yasal olarak federasyon kurulmasının önü açılmış ve 2003 yılında KAFFED kurulmuştur.

Türkiye Çerkes diasporasının STK’laşma tarihinden yola çıkarak bugün Çerkesler için bir STK’nın hangi görevi üstlendiği, bu görevleri yerine getirmek için ne tür faaliyetler gerçekleştirdiği ve Türkiye’deki sivil toplum alanındaki yerini anlamlandırmak amacıyla yapılan nitel çalışmadan elde edilen verilerin tematik analiziyle devam edilecektir.

3. ÇERKES KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Bu ve bir sonraki bölümde çalışma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan üst temalar ve alt temalar işlenecektir. Katılımcıların İstanbul'a ne zaman geldiği, Çerkes STK'larında ne zamandan beri yer aldığı ve ne kadar zamandır kurumlarda yöneticilik yaptıkları hakkında bilgi aktarıldıktan sonra temalar hakkında bilgi aktarılacaktır. Katılımcıların görüşleri hem birbirleriyle hem de literatürle tartışılacaktır.

Araştırma kapsamında Yönetim Kurulu başkanı sıfatını taşıyan 10 katılımcıyla görüşme yapılmıştır; 9 katılımcı erkek, 1 katılımcı kadındır. Kişilerin yönetici oldukları kurumlardaki görev sürelerine bakıldığında; Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yönetim Kurulu başkanının 30 seneyi aşkın bir süredir yöneticilik yaptığı ve görüşülen kurumlar içerisinde en uzun görev süresine sahip olduğu görülmektedir. En kısa görev süresinin ise İstanbul Abhaz Kültür Derneği Yönetim Kurulu başkanına ait olduğu görülmektedir.³ Katılımcılar içerisinde Çerkes Kadınları Teavun Cemiyeti Derneği, Çerkes Kültür Evi Derneği ve Kafkasoloji Araştırmaları Derneği temsilcilerinin kuruluşundan günümüze kadar Yönetim Kurulu başkanlığı görevini yürütmektedirler.

Katılımcılardan sadece 1 kişi İstanbul'da doğmuştur. Geriye kalan 9 katılımcının İstanbul'a yerleşme zamanları ise 17 yıl ile 60 yıl arasında olduğu görülmektedir. Ağırlıklı olarak eğitim ve/veya iş sebebiyle İstanbul'a yerleştikleri görülmektedir:

“...biz, Eskişehir'den işimiz gereği İstanbul'a gelmiş bir aileyiz.” (K9)

“...1967, 68'den beri İstanbul'dayım. Üniversite eğitimi için İstanbul'a gelmiştim. O gün bugündür İstanbul'dayım, dönmedim.” (K4)

³ Yapılan görüşmeden çok kısa bir süre sonra İstanbul Abhaz Kültür Derneği Genel Kurul toplantısını gerçekleştirmiştir. Diğer kurumların Genel Kurul toplantıları henüz gerçekleşmemiştir.

“1976’da İstanbul Hukuk kazandım mezun olduğum sene ve geldim, kaldım. 1976’da İstanbul’a geldim.” (K10)

Bugün Çerkes STK üye, gönüllü ve yöneticilerinin 1950’li yıllarda köyden kente doğru göçle birlikte İstanbul’a geldiği görülmektedir. Katılımcıların hemen hepsi gençlik yıllarından itibaren Çerkes STK’ları içerisinde görev/yer almaktadır:

“1986 yılıyla beraber Sakarya Kafkas Kültür Derneği’ne başlayarak bugüne kadar STK’larda görev aldım.” (K2)

“Biz sülale boyu dernekçiyiz, babam da amcam da, ben de hep derneklerde görev aldık.” (K5)

“83-87 yılları arasında İskenderun’da görevliydim. ...Daha sonra 87’de Karamürsel, İzmit Karamürsel’e tayin oldum. Orada da dernek vardı ve de geldiğim ikinci haftası da derneğe başladım.” (K7)

“İstanbul’da yaklaşık yirmi birinci yıla giriyorum; onun öncesinde eğitim, üniversite ve sair Ankara’da ve Ankara Çerkes Derneği’nde uzun yıllar orada çalışarak geçirdim.” (K1)

Çerkes üst kimliği içerisinde hangi Kafkas halklarının yer aldığı, Türkiye Çerkes diasporasında Çerkeslerin hangi koşullar altında, nasıl bir kimliklenme süreçlerinden geçtikleri, Çerkes olmanın ne ifade ettiği ve tüm bu süreçte Çerkes STK’larının ne şekilde rol oynadığını anlamak amacıyla Ek 2’de yer alan sorular sorulmuştur. Yukarıda anlatılan yöntemle elde edilen verilerin tematik analizi sonucunda “Çerkes Kimliğinin Dönüşümü” isimli üst temasının içerisinde “Çerkes kimdir?”, “Kader Birliğinin Dağılması – Yok Oluş” ve “Türkiye’de Çerkes Olmak” alt temaları yer almaktadır.

3.1. Çerkes Kimdir?

Çerkes’in kim ya da ne olduğu sorusuna karşılık katılımcılardan “Şimdi, bir soru vardır cevabı çok kolay; bir soru vardır, cevabı çok karmaşık; bir soru da vardır, cevabı çok zor, verilemez. “Çerkes kimdir?” tam bu soru aslında...” (K2), “Diaspora

açısından baktığımızda Çerkes ve Çerkes kimliği başka bir şey ifade eder; anavatandan baktığımızda başka bir şey ifade eder; tarihçilerin gözünden baktığımızda başka bir şey ifade eder.” (K1) ve “Bu cevabı çok zor bir soru. ...Ama biz Çerkesler ya da Kuzey Kafkas halkları kendisine ne diyor, bence sorun biraz burada herhalde.” (K3) şeklinde cevaplar alınmıştır. Katılımcıların Türkiye diasporasında Çerkes’i şu şekilde tanımladığı görülmektedir:

“... Çerkes dediğiniz zaman bir Abaza da benim için Çerkes’tir, bir Oset de benim için Çerkes’tir, bir Çeçen de, bir İnguş da, Dağıstanlı da, Karaçaylı da, her kimse benim için Çerkes’tir.” (K9)

“Dışarıya karşı, hani ele güne karşı “Siz Çerkessiniz.” deyince, “Yok biz değiliz.” diye zıplamayız; ama yani biz o olgunluğu da gösteririz. Yani bizi Çerkes semsiyesi, çatısı altında görmek... Mesela Çerkes’i de duymamış, Çeçeni de duymamış bir adamın bana Çerkes demesi ya da kimsenin demesine de Çerkes demesine gocunmam.” (K10)

“Burada halkları derken tüm Kafkasya halklarını tanımlıyorum, çok fazlaca bir, bazıları gibi mikro milliyetçilik yapmak istemiyorum. Yapmaktan da yana değilim. Çocukluğumdan beri de öyle yetiştim ben. Ne bileyim Çeçen de, ne bileyim Dağıstanlı da, Abhaz da, Kabartay da, Şapsığ da hepsi benim için Çerkes tanımlamasının altındaydı, böyle yetiştim.” (K5)

“...Sakarya-Adapazarı hattının dışındaki, özellikle Kayseri-Adana yöresindeki Abazalar da bu tanımın altına yerleştirildiler ya da yerleştiler.” (K1)

“Onun için biz o zaman şu anda Türkçe karşılığı ve bizim güncel şeyi diyelim Adigeleri temsil ediyor yani Çerkesler deyince. Adige boylarıyla beraber tüm Adige boylarını Çerkes olarak...” (K7)

Katılımcılar tarafından Çerkes’in bir üst kimlik olarak tanımlandığı görülmektedir. Çerkes üst kimliğinin tanımlanmasının kapsayıcı bir yönü olmasına karşın Türkiye’deki bölgelere göre Çerkes’in tanımlanmasında farklılıkların olduğu ve fikir birliğinin olmadığı da görülmektedir:

“Bölge bölge anlatmaya çalışayım Türkiye diasporası olarak. Kendini sadece Çerkes, Adige diye gören böyle bir alan ya da böyle bir coğrafya var. Kendini Çerkes üst kimliğiyle gören, içinde Adige, Abaza, Oset olan bir fiziki bölge var. Bir de Çerkes ve Abaza, Oset veya Çeçen’in ayrı olduğu bir bölge var. Bu üç bölge de şu anda Türkiye’de mevcut.” (K2)

“...Sakarya tarafında Abazaların yoğun olduğu yerde de tersinden baktığımda orada da bir Abaza, Çerkes olmuyor.” (K3)

“... Uzunyayla bölgesindeki bütün Abazalara, dışarıdan bakınca insanlar Çerkes diyorlar.” (K4)

“Çerkes tarihçilerden, Rus tarihçilerden, Arap tarihçilerden, İngiliz tarihçilerinden bu meseleye hala homojen bir şekilde bakan ve homojen bir şekilde değerlendiren hiçbir tarihçi yok. Öte taraftan da, yani aynı pencereden bakanlar yok. Aynı şekilde, Türkiye’de diasporada yaşayanlar da hala Çerkes kimliğine aynı perspektiften, aynı pencereden bakmadığını rahatlıkla söyleyebilirim.” (K1)

Türkiye Çerkes diasporası açısından tanım çeşitliliği ve çoğulluğuna karşın anavatan açısından “Çerkes kimdir?” sorusuna verilen cevabın açık ve net olduğu görülmektedir:

“Kafkasya perspektifinden bakarsanız Çerkes büyük ölçüde, gerek tarihsel gerekse etnolojik olarak baktığınızda Çerkes, Adigeleri ifade eder. Yani, şu anda baktığımızda Karaçay Çerkes Cumhuriyeti’nde, Adigey Cumhuriyeti’nde, Kabardey’de, Osetya’da Mezdok bölgesinde yaşayan Kabardeyleri, kıyı boyu Şapsığ bölgesini içine alacak tarihi bölgede yaşamış olan Çerkesleri, Adigeleri ifade eder.” (K1)

“Mesela orada Çerkes ayrıdır, orada Çerkesler daha çok Adige’dir. Osetya’ya gittiğimiz zaman böyle bir soruyla karşılaşmıyoruz.” (K2)

“...ama anavatana gittiğimde, orada gözlemediğim şey şu. Hiçbir Çeçen’e Çerkes diyemezsiniz, bir Abaza’ya sen Çerkes’sin diyemezsin. O diyor ki ben Abazayım, diğeri diyor ki ben Çeçenim gibi yaklaşımlar var.” (K3)

Diğer yandan anavatanda böyle bir tanımın kullanılmadığına ve Kafkasya'da Çerkes olarak tanımlanan bir halkın bulunmadığına dair görüşler de bulunmaktadır:

“Çerkes kelimesi Kafkasya coğrafyasında birebir kullanılan bir kelime zaten değil, en azından değildi; ama Osmanlı'ya sürgüne gelen Kuzey Kafkasyalıların hepsini tanımlamak için Çerkes kelimesi kullanıldı. Fakat bu noktada özellikle sürgünle gelenlerin %95'inin, %97'sinin Adigeler olduğu kabul edildiğinde, Çerkes kelimesinin Adigeler ile eşdeğer tutulması da gariptenebilecek bir durum değil.” (K9)

“Çünkü kendisine Çerkes diyen bir ulusun yeryüzünde olduğunu düşünmüyorum, yok. Son dönemde sadece bazı gençler “Biz Çerkesmişiz, Çerkesiz falan filan” diyorsalar da onların ataları da kendine Çerkes demediler hiçbir zaman. Çerkes, Kafkasya'nın tamamında yaşayan insanlara dışarıdan bazı insanların verdikleri bir isim.” (K4)

Katılımcıların Çerkes kültürünün sahip olduğu değerlerin övünülecek bir yönü olduğuna ve Çerkes üst kimliği içerisinde yer alan farklı etnisiteden olan Kafkas halklarının ortak bir kültür içerisinde geldiğine dair görüşleri bulunmaktadır:

”Bizim bunda hiçbir şeyimiz yoktur. Neredeyse nüans farkı bile yoktur yani. Çok ince, ayrıntılarla ararsanız bulursunuz da o da sadece folklorik bir şey olur yani. Onun dışında bir yabancı, bir Arap'a göre, bir Pakistanlı'ya, bir Müslüman olduğu halde bir Türk, ırkçılık manasında demiyorum, aldığı eğitim şekline göre Kafkaslının duruşu, oturuşu, edebi çok farklıdır. Burada Çeçen'i, Çerkes'i yoktur, hepsi aynıdır. Hatta Kafkasya'daki Karaçay Balkarlar da diyelim, irken Türk olmasına rağmen onlar da bu kültür, Kafkas kültür yani, bu aynıdır.” (K10)

“...1908'de, 1909'da, 1905'te Çerkeslerin İstanbul'daki örgütlülüğü, diğer etnisitelerin hiçbirinde yok baktığımız zaman. Yani yazılı yayınları Çerkesler arasında arttırmayı hedefleyen faaliyetler yürüten dernekler var. Çerkesceyi çocuklara aktarmak ve çocukları okutmak için bir araya gelen dernekler var. Çerkes kadınları örgütlenmiştir, yani 1900'lü yılların başlarında örgütlenmiş Çerkes kadınlarından bahsediyoruz. Türkiye'de ilk yazılı dergileri, üstelik de son derece

de protest dergileri çıkaran ve bunun için örgütlenen Çerkes kadınları var, Çerkesler var.” (K1)

“Türkiye için ve o günkü Osmanlı coğrafyası için örnek olacak birçok çalışmayla örnek oldular. Mesela açılan Çerkes Okulu, hem yabancı dilde hem Türkçe hem Çerkesce eğitim vermesi bakımından çok önemliydi. Bir kız ve erkek öğrencinin karışık olarak okutulması çok önemliydi. Üçüncüsü Latin alfabesi eğitim vermesi çok önemliydi ve bütün bunlar Osmanlı’da bir ilkti.” (K4)

“Çerkes, binlerce yıl önce Kuzey Kafkasya topraklarında yaşamış, o zamanlarda ve sonrasında, tüm dünyanın hayranlık duyduğu özgün bir sosyal yaşama ve kültüre sahip halkları tanımlayan bir sözcüktür.” (K5)

Öyle ki Çerkes üst kimliğinin kapsayıcı ve birleştirici yönünün siyasi anlamda kazanımları olduğu ve siyasal bir kimlik haline getirilerek hak taleplerinde avantajlar sağlayacağı üzerine görüşler bulunmaktadır:

“...Çerkes kelimesinin politik ve siyasi anlamda çok büyük kazanımlar getirdiğini düşünüyorum. Çerkes kelimesiyle, soykırımın ve sürgünün ön plana çıkması, tanınır olması, dünya devletlerinin ilgisini çekmesi, Çerkes adıyla kültürün, özellikle Türkiye’de Çerkes kültürü denilen olgunun yaratılmış olması bence çok önemli. Dediğim gibi siyasi politik ve kültürel olarak Çerkes kelimesinin çok büyük kazanımlar getirdiğini düşünüyorum. Altındaki kavgalar ve tanım farklılıklarını bir kenara bırakırsak Çerkes kelimesi hem dünyada hem de Türkiye diasporasında bence çok ağırlığı olan ve hemen hemen herkes tarafından kabul edilen isim olarak düşünüyorum.” (K2)

“Artık bu, etnik bir adlandırmanın ötesine taşmış ve bir siyasi kimliklendirmeye dönüşmüştür; dolayısıyla Türkiye’de hak talebi noktasında, bu, hatta bireysel taleplerin ötesinde kültürel bir takım taleplerin, hatta ve hatta Rusya Federasyonu’ndan geçmişten kaynaklanan hak taleplerinde bile üzerinde bir sıçrama tahtası olabilecek ve siyasal olarak Türkiye’de Çerkes kitesinin, yani etnisite anlamında söylemiyorum bunu, bir üst kimlik olarak söylüyorum, Çerkes etnisitesinin beraberinde Adigeleri, Çeçenleri, Abazaları, Osetleri isimlendirdiği

bir noktada bizim de bunu belki de siyasal bir kazanıma dönüştürmek anlamında bir üst kimlik olarak kabullenmemiz gerektiğini düşünüyorum.” (K1)

“...ama birileri size Çerkesim dediği, Çerkes misiniz diye sordukları zaman da siz de benim gibi büyük ihtimalle evet diyorsunuzdur. Ondan sonra da Oset olduğunuzu da söylüyorsunuzdur. Güzel olan da bu, birlik böyle sağlanabilir. Bu Çerkes ismi aslında biraz toplayıcı olduğu için o yüzden reddetmedim galiba.” (K4)

Katılımcıların “Çerkes kimdir/nedir?” sorusuna vermiş olduğu cevaplara bakıldığında Çerkes kavramının muğlaklığı ön plana çıkmaktadır. Nitekim Çerkes üst kimliği içerisinde yer alan halkların dönemsel ve/veya bölgesel olarak farklılık gösterdiği, bu durumun Osmanlı Devleti’ne yerleştikleri ilk yıllardan bugüne kadar devam ettiği görülmektedir. Adige nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde Kafkas halklarının Çerkes üst kimliği içerisinde yer aldığı; ancak nüfusun eşit ya da birbirine yakın olduğu bölgelerde Çerkes üst kimliğinden ziyade kendi etnik isimleriyle anıldığı görülmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde bahsedildiği gibi, Osmanlı Devleti’ne göç edenlerin büyük çoğunluğunun Adigeler olması, Kafkasya’dan göç eden diğer halkların da Çerkes adı altında yerleşmesinde ve/veya yerleştirilmesinde etkili olmuştur. Bir yandan da Türkiye’de yaşayan diğer topluluklarla etkileşim halinde olan Kafkas halklarının Çerkes isminin bilinirliğinden dolayı bu ismi reddetmediği ve “dışarıya” kendilerini bu şekilde tanıttığı görülmektedir. Dinamik ve çok yönlü tanımlarıyla ön plana çıkan Çerkes kavramının, kurgulanan ve zamanla değişip dönüşen kimlik kavramına denk düştüğü ve Çerkesler için de dönemin şartları içerisinde bu tanımın farklılaştığı gözlemlenmektedir.

3.2. Türkiye’de Çerkes Olmak

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde, anavatanlarından sürgün edilen Çerkeslerin sürgün zamanı yaşadıkları zorluklarla ilgili hikâyelerin 150 yılı aşkın süre boyunca aktarıldığı ve topluluk hafızasında yer aldığı görülmektedir. Aktarılan bu

hikâyelerin Türkiye'deki Çerkeslerin kapalı bir toplum olmasında etkisi olduğu görülmektedir:

“Biz büyük bir travma yaşadık. O travma, öyle lafla ya da bugünkü bizim şartlarla anlayabileceğimiz bir travma değil. Yoklukla kıtlıkla, hastalıkla, tabiri caizse üstlerini örtebildikleri üç beş parçadan başka şeyleri olmayan insanların gelip de Türkiye'ye, Anadolu topraklarında hem kültürlerini yaşatmaları hem ayağa dikilmeleri çok büyük ve çok çok büyük, büyük harflerle yazılacak bir başarı öyküsüdür, serüvenidir.” (K2)

“Çerkesler, 1864 tarihinden sonra Anadolu'da hala o travmayı yaşıyorlar, bugün de yaşıyorlar, yaşıyoruz. Bundan kurtulabilmiş değiliz. Bu da öyle çok kolay kurtulunabilecek bir şey değil; çünkü çözümü veya çözüm yolu herkes tarafından kabullenilmiş yöntemi yok.” (K3)

“Türkiye'de Çerkes kimliği ve kültürü sürgün sonrasında muhtemelen 1930-40'lı yıllara kadar bunun devam ettiğini düşünüyorum, halk anlamında bahsediyorum bunu, sürgünle ciddi şekilde içlerine kapanık yaşadılar. Çok ciddi bir kapanma süreci yaşadılar; çünkü sürgünün psikolojik travması şimdiye kadar hiç doğru düzgün bizde araştırılmadı, yazılmadı, çizilmedi; ama bir halk üzerinde çok büyük bir etki bıraktığına inanıyorum ben. Sürgün sonrasında bu kitle kendi içinde Kafkasya'ya dönebilme mücadelesi verirken bir yandan yaşadığı coğrafyaya entegre olma çalışmaları yürüttü; ama bunu yaparken de sürgün halk olmanın verdiği psikolojiyle sürekli içine kapanık yaşadı.” (K9)

Sürgün sonrasında yeni yerleştikleri yerlerdeki diğer topluluklarla etkileşime geçilmesi neticesinde Türkiye'de yaşayan Çerkeslerin asimile olduklarında dair görüşler gözlemlenmektedir:

“...biz sürgün sürecindeki kapalı kitleyken, kendi içimizdeyken, kültürümüze, örfümüze, adetimize bence çok daha bağlıydık ama işte dışarıya açılalım, halklarla kaynaşalım, bu çok doğru bir şeydi ama halklarla kaynaşacağız derken onlardan da olalım demedik. Biz öyle bir kaynaştık ki kendimizden vazgeçtik.” (K9)

“...çünkü insan, kendini bir yere gittiği zaman oraya adapte olmak için kendinden bir şeyleri bırakıyor orada. Ben İstanbul'a geldim, daha şunu yapmam lazım, bunu yapmam lazım ki kendimi göstermem lazım, buraya uyum sağlamam lazım, burada

sırıtmamam lazım gibi onlarca başlıkla kendini bir değişime zorluyor. Bu değişim de nereden çıktı, kendi köy kültüründe, *Alayfa*'sından, *Xabze*'sinden çıkıp bunu uygulamaya çalışınca bir kopukluk oldu...” (K2)

“Zaman içinde anavatana dönüş umudu azalıp yerini yeni vatana uyum sağlama gereği alınca, yaşadıkları toplumun dilini konuşmaya ve yaşam tarzını uygulamaya başladılar. Bu da giderek ana dillerini ve ait oldukları kültürel değerlerini unutmalarına neden oldu.” (K5)

Öte yandan bazı katılımcıların diğer topluluklarla gerçekleşen etkileşimin olağan olduğu ve Çerkes kültürünün özünde asimile olmadığına dair görüşleri bulunmaktadır:

“Baktığımızda Düzce bölgesinde yaşayan Çerkeslerin, Uzunyayla’da yaşayan Çerkeslerin, Biga’da, Samsun’da, Balıkesir’de yaşayan Çerkeslerin, 1900’lü yıllardaki yaşam tarzı Kafkasya’daki kültürel ilişkilerini, kültürel iletişimlerinin hemen hemen aynıydı. Ancak bir süre sonra, bu yapı Çerkesler açısından yeterli olmamaya başladı ya da dezavantajlarını gün yüzünde çıkarmaya başladı. Yavaş yavaş yaşadıkları bölgelerde diğer halklarla iletişimler oluşmaya, ilişkiler oluşmaya başladı. Kız alıp vermeye başladılar, kültürel etkileşimler olmaya başladı, hâkim unsurun isteyerek ya da istemeyerek oluşan bir baskısı söz konusu oldu ve özellikle büyük kentlere daha yakın olan bölgelerde asimilasyon kendini göstermeye başladı. Bu asimilasyon belki de doğal bir asimilasyondur, yani devletin uyguladığı asimilasyonun, baskıcı asimilasyon politikalarının biraz dışında doğal gelişen bir asimilasyondur.” (K1)

“Her Çerkes köyünün yanında ya bir alevi köyü ya başka balkan göçmenlerinin köyleri gibi böyle bir iskân politikasıyla batıda yerleştirilmiş Çerkesler. Böyle olunca da ister istemez o kültürlerden etkilenmişler ve kendi kültürünün özelliklerinden bir nebze de olsa uzaklaşmışlar. Ama ana omurgadan bence hiçbir Çerkes, doğuda, batıda uzaklaşmamış. Bu anlamda yoluna devam ediyoruz.” (K5)

Katılımcılar içerisinde Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğunu, Türkiye kültürleri içerisinde yer aldığı ve birkaç kuşaktır Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin artık “buralı” olduğu üzerine görüşler bulunmaktadır:

“Burası da bizim anavatanımız, bu ülkenin birinci sınıf vatandaşıyız. Biz burada da öteki, kendimizi mesela bazılarının olduğu gibi öteki yerine koymayız asla.” (K10)

“...bu ülkenin geri dönüşümsüz yurttaşınız, bu kesin. Bu kültürel değerler de bu ülkenin geri dönüşümsüz kültürel değerleridir, bitmiştir.” (K8)

“Bu ülkenin insanınız, bu ülkede yaşıyoruz. Bu ülkedeki siyasi hareketlerden dibine kadar biz de etkileniyoruz çünkü bizi dışarıda tutmuyorlar. Siz Çerkesiniz diye vergi vermeyin, askere gitmeyin falan demiyorlar. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşsın öbürü nasıl etkileniyorsa sen de etkileniyorsun.” (K9)

Bir yandan da Türkiye Çerkes diasporasının “geldikleri topraklarda geçici oldukları ve anavatanlarına dönebilecekleri ümidini taşıyarak... alıştıkları özgün sosyal yaşamı ve kültürlerini [korumaya]” (K5) ve “Kafkasya'daki yerleşim yerlerine benzer yerler[de]” (K4) yaşamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu durum Çerkeslerin yüzünün hala anavatana dönük olduğuna, anavatana dönüş yapılması ve anavatanla bağların koparılmaması ve ilişkilerin daha da güçlendirilmesi gerektiğine dair görüşlerde de görülmektedir:

“...Bunun bir arka tarafı da var, daha doğrusu ön tarafı da var; anavatanlarımız var. Çünkü diasporalar her zaman daha milliyetçidir. Anavatanlarımız, Abhazya'dan tutun, Osetya, Adigey, Karaçay-Çerkes, bunlar oradaki asimilasyona, oradaki dilin korunmasına, kültürün korunmasına da bizim burada ateşleyici bir rol üstlenmemiz lazım.” (K2)

“...bir kere gelişmiş bir yapıdaki anavatanda Türkiye’de yaşadığı şartları kabul edersek kaybetmeden oradan herkesin hayatını devam ettirebilmesi, önce söylediklerimizde tezat olacak mı bilmiyorum ama bir ulus olarak, Çerkes olarak vatanında hayatını deva ettirmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu da tabii çok zor.” (K3)

“Anavatanla köprüleri geliştirsek biz bu kültürü öldürmeyiz. Belki istediğimiz seviyeye getiremeyiz ama en azından ömrünü uzatırız diye düşünüyorum.” (K7)

“...en azından bir diasporik halk olmaktan ziyade anavatani olan, kendi cumhuriyeti olan, kendi bayrağı olan, kendi devleti olan bir insan olarak

yaşayabileceği; belki de biraz, bir adım ötesinde de yaşadığı ülkeye hizmetten ziyade kendi halkına, kendi insanına direkt hizmet edeceği ya da faydasının olabileceği bir gelecek kurgusu vermek için uğraşıyorum.” (K9)

Çerkeslerin anavatana karşı özlem duymaları, nostaljik duygular içerisinde olmaları, anavatana geri dönme arzusu taşımaları ve yerleştikleri yerlerdeki diğer topluluklarla sınırlı ilişki kurmaları açısından diasporik topluluk tanımının içerisine oturduğu görülmektedir. Katılımcıların bahsetmiş olduğu toplumsal uyum süreçleri ve asimilasyon ise diasporik öznenin dönemin şartlarına bağlı olarak siyasal katılım stratejileri geliştirmelerine bağlıdır. Asimile edenin olduğu yerde asimile olanın da bulunduğu göz önünde bulundurulursa sürgün zamanı yaşananların tekrar etmemesi adına ilk kuşakların asimilasyona karşı çok fazla direnç göstermedikleri ve asimilasyonu tercih ettikleri söylenebilmektedir (Kaya, 2011, s. 32-33). Sonraki kuşaklar ise ilk kuşaklara göre daha farklı stratejiler gerçekleştirebilir, ilk kuşakların göstermediği direnci gösterebilir ve ilk kuşağın yaşamış olduğu kaybı devam ettirebilir. Nitekim katılımcılar içerisinde “kendimizi hala bu ülkede bir misafir halkın temsilcisi olarak görüyoruz” (K8) ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduklarına dair görüşleri geliştirilen farklı tepkiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuşaklar arası travmaların aktarımı konusunda çalışmaları bulunan Volkan, “kitlesel travmatik olayın zihinsel temsiliyle bağlantılı olduğu için, bu olayın zihinsel temsili grubun üyelerini görünmez bağlarla birbirine bağla[dığını]” ve bu temsilin kimliğin bir belirteci ve seçilmiş travma olduğunu söylemektedir (2009, s. 210-211). Seçilmiş travmalar “sanki travma daha yeni yaşanmış gibi canlıdır çünkü bugünle bağlantılı duygular ve algılarla kaynaşmışlar, hatta geleceğe bile yansıtılmışlardır. Geçmişten anımsananlar, şimdi hissedilenler ve gelecek için umulanlar, bir zaman çökmesiyle iç içe geçerler” (Volkan, 2009, s. 305). Çerkeslerin Osmanlı/Türk toplumu içerisinde sembolik tarih olan 1864’ten öncesinde de var oldukları bilinmektedir; ancak Türkiye’deki Çerkesler için bu sembolik tarihin imgesi kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Kafkas Göçü olarak adlandırılan ve bugün 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgün ve Soykırım’ı olarak adlandırılan bu imgenin zamana yenik düşmediği görülmektedir.

3.3. Kader Birliğinin Dağılması - Yok Oluş

Görüşmeler sırasında katılımcılar, Çerkeslerin sürgün zamanı yaşadıkları acılar, zorluklar ve devamında diasporada yaşadıkları sorunlar üzerinden kader birliği kurduğunu söylemiştir. Yaşanılan zorluklara rağmen güçlü ve bir arada kalabildikleri belirtilmiştir:

“Nihayetinde büyük Çerkes Sürgünü ya da Kafkas-Rus Savaşları sonrasında gerçekleşen sürgünün Anadolu coğrafyasına savurduğu insanların, gerek bir kader birliği gerek kültürel ortaklığının yakınlığının, akrabalığının tezahürü ile oluşmuş olan bir siyasal kimlik olarak değerlendiriyorum Çerkes kelimesini.” (K1)

“Tüm bunların hepsinden Çerkeslerin Türkiye’de birbirine sarılarak gönül birliği, kader birliği yaparak Türkiye’nin neresinde olursa olsun birbirine ulaşması, bulması, tekrar her ne kadar kötümser senaryolar olsa da hayatını kültürünü yaşam biçimini devam ettirmesi, devam ettirmeye çalışması, yaşatmaya çalışması bence takdire şayan ve bunun da araştırılması gereken önemli bir konu olduğunu düşünüyorum.” (K3)

“Bunu böyle kurmuş olmam ya da benim kendimi Çerkes olmayan Oset olarak adlandırmam aynı kaderini paylaştığımız, neticede “bugün niye buradasın?” sorusunu ortadan kaldırmıyor.” (K6)

Katılımcıların belirtmiş olduğu “[i]kimiz de birlikte dilimizi, kültürümüzü, geleneğimizi kaybediyoruz, günden güne yok oluyoruz” (K6) ve “[y]ok olma, kendini kültürel olarak ifade edememe, yeniden üretmememe krizi gittikçe kökleşiyor” ifadelerinden anlaşılacağı üzere bahsedilen kader birliğinin, Çerkeslerin birlikte yok olmasına da yansıdığını göstermektedir. Bir yanıyla da yok olma tehlikesinin diasporayla sınırlı kalmadığını, anavatanında da benzer bir tehlike içerisinde bulunduğuna dair görüşler bulunmaktadır:

“Sadece anavatanda değil, anavatanda da Kafkasya’da da dil ve kültür giderek kayboluyor, gelenekler giderek kayboluyor ne yazık ki. Bunların hem insanların yaşadıkları ortamın geleneklerine uyması yanı sıra, uymak gereği duymaları yanı

sıra, bir de devlet politikaları da Çerkeslerin yaşadığı anavatan ve diasporadaki devlet politikaları da çoğu zaman buna yol açıyor.” (K5)

“Onlar da daha sonra bir, Sovyetler’in dağılmasından sonra bambaşka bir girdabın içine düşüyorlar. Kendi yüzyıllardır yaşadıkları topraklarda artık kendi dillerini konuşamayan, çok az konuşan, gelecekleri tehlike altında olan bir toplum haline dönüşüyorlar.” (K6)

Çerkeslerin birlikte yok olduğu görüşlerine paralel olarak katılımcılar, Çerkesler içinde bölünmenin başladığına, Çerkes üst kimliğinin dağıldığına ve artan ayrılmaya dair eleştirilerini dile getirmişlerdir:

“Son zamanlarda kurumlarımız da olsun toplumumuz da olsun çok ayrışmayı sever bir duruma geldi. Her konudan her şeyden kendilerine bir ayrışma, bir gruplaşma, farklı bir yapılaşmaya doğru hızla koşar adım gidiyoruz. Bu siyaset anlamında da, toplumun siyasi görüş anlamında da çok büyük çatlaklıklar, derin açıklıklar var. İnsanın siyasi görüşü olabilir ama ben, benim karşımdaki Çerkes, Abaza, Oset, Çeçense, o olduğu için beraber olmak isterim. Ama günümüzde öyle değil; birinci tercih şu anda belli bir kısım için en azından siyasi görüş ve tutum üzerine şey yapmaya başladı. İkincisi, en başta da biraz değindiğimiz, Çerkes kimdir, sen Çerkes misin, o Çerkes mi, Abaza mı gibi konuların çok ayrıştırıcı bir dille konuşulmasından dolayı, buradan da bir bölünme olmaya başladı.” (K2)

“...kendisine Adige diyen insanlar bakıyorsunuz 1991'den sonra Kabartayız demeye başlıyor.” (K4)

“...yakın zamana geldiğimiz zaman bu Çerkesya tanımlamasının Çerkes eşittir Adige, işte Abaza Çerkes değildir, Oset Çerkes değildir, İnguş Çerkes değildir, bu Çerkes değildir noktasında, belli bir şekilde yönlendirildiği, belli bir şekilde toplum üzerinde pozitiften ziyade, yani kimlik belirleyici, Kafkasyalı kimliği belirleyici noktadan ziyade Kafkasya halkları arasında ciddi bir problem oluşturduğunu gördük” (K9)

Kimi katılımcılar Abhazya, Çeçenistan ve Osetya'nın vermiş olduğu bağımsızlık mücadelelerinin Türkiye Çerkes diasporasının bölünmesinde, ayrışmasında, dağılmasında etkisi olduğunu söylemektedirler:

“Ayrıştık, yani biz halk bazında ayrışma gördük. Abazalar ayrıldı, Asetinler ayrıldı, Dağıstanlılar zaten ayrıldı baştan, Çeçenler gitti. Bunları sanki daha basit, daha misyona odaklanma gibi okuduk ki sonuçlar alındı. Abaza dernekleri uluslararası diplomasi bile yaptılar. Çok daha sonuç alıcı faaliyetler yaptılar sayıca az olmalarına rağmen veya Oset, Alan Vakfi, Güney Osetya ile bağları var, temsilcileri var, uluslararası çalışma yapıyorlar...” (K8)

“...Çerkes deyince, Kuzey Batı Kafkasya halklarının hepsine Çerkes deniyordu yani. Buradaki Çerkes, yani bizim burada kullandığımız Çerkes kelimesinin Türkiye’de kullanılan anlamı işte Osetler, Abhazlar, Çeçenler hepsine toplam anlamı Çerkes denir; ama şimdi Çeçenistan’ın kendi devletini kurması, Abhazya’nın ayrılması, Osetlerin ayrılması, tabi bunların şimdi kendi jeopolitik durumlarından kaynaklı olarak da şeyler var.” (K7)

“Hazar’dan Karadeniz’e kadar bu acıyı yaşamış, bu ortak tarih yaşamış halkların kendilerini ayırıştırmaları gibi bir problemleri yok; ama bugünkü Çerkes meselesi ilk önce Doğu Kafkasya-Batı Kafkasya ayrımı, daha sonra Abhazya’nın bağımsızlığından sonra Rusya’nın siyasi baskılarıyla Abhazların sadece Abhazya’ya yönelmeleri, bunun karşısında da fırsat bekleyen diğerlerinin de “Çerkes eşittir Adige’dir, gerisini tanımıyoruz” demelerine kadar gitti.” (K9)

Öte yandan Çerkes üst kimliği içerisinde hangi Kafkas halklarının yer aldığı üzerine yapılan tartışmaların asıl sorunların ve bölünmenin sebeplerinin görülmesini engellediği üzerine görüşler de bulunmaktadır:

“Ama benim bahsettiğim konu şu; burada görülmesi gereken şey biz toplum olarak, işte Kafkaslılar olarak işte bölünüyoruz, şu oluyoruz bu oluyoruz; ama en çok üzüldüğün nokta biz bu bölünmeyi fark edemiyoruz.” (K9)

“Bizim tartışacağımız çok fazla konu var iken, çok acil, çok önemli, çok güçlü problemler var iken; Çerkes’ti, değildi, o Çerkes, Çerkesler tarihini bilsin, bak herkes kendini Çerkes’ten sayıyor, onlar aslında Çerkes değil gibi tuhaf saçma ve bugün için bize hiçbir faydası olmayan tartışmanın içerisindeyiz.” (K6)

Çerkes üst kimliğinin ne olduğu veya bu üst kimlik altında hangi Kafkas halklarının yer aldığı üzerine yapılan tartışmaların Çerkes STK’larına da yansıdığı

görülmektedir. Öyle ki katılımcıların Türkiye’deki Çerkes STK’ları nezdinde kurulan birliğin dağıldığına dair görüşleri bulunmaktadır:

“Bu tartışmanın öncüleri şöyle yapıyorlar şeyi, tartışmayı şöyle sürdürmeyi tercih ediyorlar: Siz Çerkes değilsiniz diye. Şimdi tamam, değilim, zaten olmadığım için gitmişim başka bir örgütlenme kurmuşum”. (K6)

“İstanbul toplantıları 90’larda başladı, 91’lerde başladı. Yanlış hatırlamıyorsam 2005, 2006’lara kadar falan sürdü. İstanbul Dernekleri Koordinasyon Kurulu falan gibi bir ismi vardı onun. Bayağı bir devam etti. Çok da faydalı bir şeydi. En azından hangi kurumun ne iş yaptığını herkes gayet iyi biliyordu. Ortak faaliyetler çok daha pratik yapılıyordu. Savaş dönemlerinde daha da büyük faydası vardı; organize olmak anlamında, bir miting yapacaksınız, ilaç lazım, şu lazım, yaralı gelecek, bu olacak... Ciddi işler yapıldı ama tabii sekteye uğramalar oldu, baltalamalar oldu. İşte KAFFED’in kurulması, KAFFED’in İstanbul’da Bağlarbaşı’yla Uzunyayla’yı bu işin dışında tutması ya da biz federasyonuz yaklaşımı İstanbul derneklerinin bunu kabul etmemesi, daha sonra Abhazların federasyonlaşp ayrılması falan... En son 2006’da bir toplantıda ciddi bir mevzu çıktı. O mevzudan sonra, o dönemde bitti o iş. Sonra da bir daha toplanmadı, olmadı ya da olduysa da eylem bazlı... Önceden her ay mutlaka standart toplanılıyordu, aylıktı bu toplantılar, kriz dönemlerinde 15 günlük ya da haftalık da oluyordu. Her dernek oraya geliyordu, ben bu hafta şunu yaptım, şunu yapacağım, anlatıyordu. Öbür dernek ya bende var o ben sana bunu vereyim, bunu kullan diyordu, öbürü biz de geleceğiz falan feşmekan. Güzel bir şeydi, organizasyondur ama devamı çok uzun süreli olmadı açıkçası.” (K9)

Öte yandan birliğin dağılmasının önüne geçilemeyeceği, bozulan birliğin kurumlar arası rekabetten kaynaklandığı ve kurumların farklı siyasi perspektiflerden bakmalarından dolayı ayrışan Çerkes STK’larının bir araya gelmesinin mümkün olmadığına dair görüşler de bulunmaktadır:

“Dil konusunda Rusya’da, Kafkasya’da anadil eğitiminin kısıtlanmasıyla ilgili bir şey gündeme geldiğinde, KAFFED’de yapılan toplantılarda federasyonlar bir araya gelip ortak hareket edebilir miyiz diye konuştular; ama hareket edemediler. Dolayısıyla bir güç de ortaya çıkmadı. Yapılan iş de bir şeye yaramadı.” (K3)

“Şu an için baktığımız zaman dünyaya farklı pencereden bakan grupları bir araya getirmek ve bir yapı içerisinde birleştirmek çok akıllıca gelmiyor bana. Çünkü eğer bir araya gelmek isteniyorsa zaten bir aradalardı neden ayrıldılar, bakış noktam bu. Siz zaten beraberdiniz, ayrılıyorsunuz, ben ayrırım diyorsunuz, ayrı olmam gerekiyor diyorsunuz, size ayrılma, oturun konuşalım falan filan diyen yapıları hiç dinlemiyorsunuz, yok diyorsun ben senden ayrırım.” (K4)

“Günümüzü değerlendirdiğimizde, diğer çok önemli bir sorunumuz da, hem bireyler ve hem de STK’lar olarak, bir araya gelemememiz. STK’larımızda, “Ben daha eskiyim, Ben daha üstünüm, Ben daha yetkiliyim, Ben en iyisini bilirim, dediydin, yazdıydın” bahaneleri ile ayrı duruşlar, kurum üyesi ve yandaşı kişileri de birbirinden uzaklaştırmaktadır. STK’larımız ve insanlarımız ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelmek olgunluğunu gösteremediği, sorunlarını ve çözümlerini güçlü bir sesle dile getiremediği sürece, kimlik ve kültürümüzü yaşatmamız zor görünüyor.” (K5)

Osmanlı Devleti’ne doğru yapılan zorunlu göç neticesinde ve devamındaki yıllarda Türkiye Çerkes diasporası içerisinde “Çerkes kimliği, toplumu bir arada tutan bir Çerkes kimliği” (K1) olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer kültür ve geleneklere sahip Kafkas halklarının yeni geldikleri ülkedeki hayata uyum sağlama süreçlerinin, siyasi olarak ayrı kulvarlarda yer almanın, etnik isimlendirme tartışmalarının ve anavatanda yaşanan bağımsızlık mücadelelerinin kurulan ortaklığın çözülmesinde etkili olduğu görülmektedir. Bu ayrışmanın doruk noktalarından birisinin SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Doğu Avrupa’da ve Kafkasya’da başlayan ulusal kimlik tartışmalarıdır. 90’lı yıllara kadar, katılımcıların deyimiyle Bağlarbaşı Derneği ve Sultanahmet Derneği içerisinde birleşen Çerkeslerin, Abhazya, Çeçenistan ve Güney Osetya’nın bağımsızlık mücadeleleri sonrasında kendi etnik isimlendirmeleriyle STK kurma sürecine gittikleri görülmektedir. Öte yandan bağımsızlık mücadelelerinin Türkiye Çerkes diasporasında negatif bir etki yarattığı da gözlemlenmektedir; ancak ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı bakımından bakıldığında anavatanda gerçekleşen bağımsızlık mücadelelerinin gerekçelerinin sorgulanamayacağı da açıktır.

Çerkeslerin Türkiye’de yaşamış olduğu sorunlar Çerkes STK’larına da yansımaktadır. Özellikle Çerkes üst kimliğinin dağılması üzerine oldukça yoğun bir tartışma bulunmaktadır ve bu tartışmanın STK’lar düzeyinde de gerçekleştiği görölmektedir. Sivil toplum ve STK’ların günümüzde aldığı biçim göz önünde bulundurulduğunda Çerkeslerin sorunlarının hangi enstrümanlarla çözüme kavuşabileceği noktasında katılımcılar Çerkes STK’larına işaret etmektedir. Öyle ki bu sorunların birbirine kenetlendiği görölmektedir. Çalışmanın devamında Çerkes STK’larının Çerkesler için üstlendiği roller, örgütsel kapasitesi ve güçlülüğü üzerine tartışmalar işlenecektir.

4. ÇERKES STK'LARININ GÖRÜNÜMÜ

Yapılan görüşmeler esnasında katılımcıların İstanbul'da uzun bir süre iki dernek içerisinde yer aldıkları gözlemlenmiştir. Bugünkü adlarıyla 1946'da kurulan İstanbul Kafkas Kültür Derneği (katılımcıların deyimiyile Bağlarbaşı Derneği) ve 1951 yılında kurulan Birleşik Kafkasya Derneği (katılımcıların Sultanahmet Derneği), İstanbul'da yaşayan Çerkeslerin buluştukları yer olarak ön plana çıkmaktadır. Neredeyse bu iki kurum kadar eski olan İstanbul Abhaz Kültür Derneği'nin ise Abhazya'nın bağımsızlık savaşına kadar çok aktif olmadığı görülmektedir. 1980'lerden itibaren Çerkes STK sayısı artmaya başlamış ve bugün hemen her ilçede bir Çerkes STK'sı bulunmaktadır.

Kurumların ortak özelliği ise ilk kuruldukları yıllardan bugüne benzer hedef kitlesine ve amaçlara sahip olmalarıdır. İstanbul'da yaşayan Çerkesleri bir araya toplamayı hedefleyen ve Türkiye diasporasında anadillerini unutmamak, Çerkes kültürünü ve kimliğini yaşatmak için faaliyetler yürüten Çerkes STK'larının tarihinin "kanunların arkasından dolanma tarihi" (K1) olarak tarif edildiği gözlemlenmektedir. Öte yandan Çerkes STK yöneticilerinin Çerkes STK'larının Çerkes kimliğinin yaşatılmasında eksik kaldığı ve sadece İstanbul'da değil diğer şehirlerdeki Çerkes STK'larının da örgütlenme gücünün yetersiz olduğu yönünde görüşleri bulunmaktadır. Bu görüşlere karşıt olarak bugün bir Çerkes kimliğinden bahsediliyor ve kültürün devamlılığı sağlanıyorsa bu durumun Çerkes STK'larının katkılarıyla gerçekleştiği görüşleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde bu zıtlıklardan elde edilen "Çerkes STK'larının Görünümü" isimli ikinci üst tema içerisinde yer alan "Var Oluşun Alanı/Mekânı", "Yetersizlikler – Eleştiriler", "Yol Gösterici – Uzman" ve "Katılım" isimli alt temalar aktarılacaktır.

4.1. Var Oluşun Alanı/Mekanı

Çerkes STK'larının Çerkes kimliğini ve kültürünü yaşatan, kimlik bilincini oluşturan ve devam ettiren bir alan/meکان olduğu ve buna yönelik faaliyetler yürüttükleri görülmektedir:

“Daha çok kültürel faaliyetler, daha çok folklor faaliyetleri, müzik faaliyetleri, toplumsal yardımlaşma, dayanışma ya da toplumsal iletişimi, etkileşimi, bir arada tutmaya yönelik faaliyetler düzenliyoruz. Çerkes dili, Abaza dili ile ilgili faaliyetler yürütmeye gayret ediyoruz ama aslına baktığımızda bunların hepsinin dayandığı nokta kimlik bilincini geliştirmek ve kimlik inşasını sürdürmek.” (K1)

“Ve ondan sonra kitap bastırdık, Hayri Ata'nın kitabını, 100 soruda Oset-Alan Tarihi diye. Orayı açıp baktığımızda, vakfın yayını bu, şeyi görüyor, Alanlar 453 yılında Doğu Roma döneminde Bizans'a gelmişler, yönetmişler orayı. Malazgirt'te Bizanslıların safında Selçuklular ile savaşmışlar falan, böyle bir şeylerinin bilincini onlara sağlayan şey oldu, kendi STK'ları oldu.” (K6)

“...Birleşik Kafkasya olarak bir Çerkes'e vermek istediğim tek şey bir gelecek kurgusu yapabileceği; gelecekte var olabilmesi için bir rol model ya da bir yöntem sunduğumu; buradan istifade ederse gelecekte var olabileceğini, Çerkes olarak yaşayabileceğini...” (K10)

Çerkes STK'larının “kendinden birilerini bulduğu” (K4), kendi insanıyla buluştuğu ve kendilerini var edebilecekleri bir alan olduğuna dair görüşler bulunmaktadır:

“Şehirde yaşayan için kendi evi diyorum ben; tek kelimeyle kendi evi gibi görmesi lazım. Kendi evinde nasıl davranıyorsa öyle davranması lazım.” (K7)

“Biz köydeyken, diyelim bir cenaze olunca herkes katılıyordu, dükkanlarını kapatıyordu, işini bırakıyordu cenaze var diye o gün. Ondan sonra herkes gidip orada birbirilerini görüyordu, taziye yapabiliyordu filan ve bunu bildiğiniz, bütün yüzlerce yıldır gelen bir gelenektir. Biz şehirlere gidince, şehirde diyelim bir cenaze olmuş, e gidiyorsun... Ya gidiyorsun ya gidemiyorsun ya telefon ediyorsun ya da gittiğinde 10 dakika, çıkman gerekiyor. Demek istediğim bu bütün bizim o köyde yaşattığımız köydeki ama geleneksel, Kafkasya'dan beri yaşattığımız diyelim, geleneksel bu şeylerimizi kültürümüzü yaşatamayınca, çok alabora olunca aniden,

biz doğrusu dernek kurma ihtiyacını oradan biz şey yaptık. Madem biz burada yaşıyoruz, cemiyetimizin olması lazım dedik.” (K10)

“İstanbul’a Anadolu’dan gelen öğrenci, işçi, iş için gelen herkes orada, yani hafta sonu, Cumartesi veyahut da Pazar günü gelirse orada birilerini bulacağından emindi; ama hafta içi de sürekli olarak çalışan bir yapısı vardı. Sürekli olarak birileri vardı orada, bir buluşma yeri idi. Sosyalleşmesini tamamlayamamış, İstanbul’a adapte olamamış Anadolu’dan gelen insanlar için de son derece önemli bir görev ifa ediyordu.” (K4)

“Aslında dernek tanımına baktığımızdaki, bir menfaat ya da bir amaç uğruna birilerinin bir araya gelerek kurdukları sivil toplum örgütünün tam da karşılığı değildi dernek. Çerkesler, aslında kültürel varlıklarını kentte korumak için dernek denilen yapılarının içerisine sığınmışlardır. Yani üçüncü tahta parçası da aslında dernek yapılarıydı.” (K1)

“Hedef kitlesi, birinci derecede Abhaz kültürünün ve Abhaz dilinin yaşatılması, korunması ve özellikle İstanbul’daki Abazaların bir araya gelmesi için düşünüldüğü kurulan bir dernek...” (K2)

“Hedef kitlemiz, öncelikle bulunduğumuz bölgedeki Çerkes ailelere ulaşmak. İstanbul metropol, İstanbul’da özellikle bizim Beylikdüzü tarafında “annem de Çerkesmiş” diyenler çok; ama kendisinde o Çerkeslikle ilgili bir şeyin de olmasını da çok iyi bir şey olarak hisseden kitle var. Yani bunlar, bugüne kadar hiç dille, folklorla, yaşam biçimiyle teması olmamış bu konularda ama gönline kalbinde Çerkes olgusu bir şekilde hep var olmuş. Bunlar geldiler, onlarla tanıştık. (K3)

Kimi katılımcılar Çerkes STK’larının dayanışmaya ve istihdam sağlamaya yönelik faaliyetler yaptığını ve hemşeri odaklı olduğunu dile getirmişlerdir:

“İstanbul’daki nüfus da 1987-88, o yıllarda, benim avukatlığımın da ilk yıllarında, burada ekonomik durumu iyi olmayan, çalışan, fabrika işçisi ya da tutunmaya çalışan insanlar, yeni evliler filan bu sıkıntılarını aşmak için bir sandık önce kurdu bizim büyüklerimiz burada, yardımlaşma sandığı. Yani bir fon oluşturup ihtiyacı olan buzdolabını alsın, evini tutsun, oradan para kullansın, bankadan faizlere bulaşmasın, bir yardım sandığı gibi. Sonra onu da uygun bir şekilde ödesin. Bu niyetleydi...” (K10)

“Bir başka şey de işveren konumundaki hemşerilerimizi istihdam konusunda önceliği bizim kendi, Çerkes kardeşlerimize, tabii yeteli gerekliliğe, liyakate, uygunluğa sahipse vermesi gerektiğini düşünüyoruz ve bu anlamda da çalışmalarımız bu yönde ilerliyor.” (K3)

“...kendi çapımızda bir yardım topladık ve destekte bulduk. Buna benzer maddi ve manevi desteklerde bulduk üyelerimize, hemşerilerimize üyemiz olmasa da.” (K7)

“Bu halkın çoğunluğu daha çok köylü dayanışması içinde, hemşeri dayanışması içinde...” (K8)

Katılımcıların aktardıklarından hareketle, Çerkesler için STK’ların hak taleplerinde bulunma, kimliği var etmeye çalışma ve Çerkesleri bir araya getirme gibi görevleri bulunmaktadır. Bu görevlerden bir tanesi de Çerkes STK’larının Çerkes kimliğini yaşatmak için beslenen bir kaynak olmasıdır. Akhtar (2010) göçmenin anavatanı ziyaret etme şansına sahip olduğunu ama sürgünün anavatanla olan bağının koptuğunu ve “duygusal açıdan yeniden yakıt alma şansını” kaybettiğini söylemektedir. Göçmen anavatanı ziyaret ederek, anavatandaki akrabalarıyla ilişkilerini sürdürerek ve birlikte göç ettiği insanlarla sosyal anlamda ilişkisini devam ettirerek içsel ve dışsal olarak yakıt alabilmektedir. Ancak sürgün böyle bir imkâna sahip olmadığı gibi dona kalmış bir yasin ihtimali içerisindedir (s. 5-7). Kurtoğlu (2005) hemşerilik ilişkilerini, belirli bir meslekten olan insanların bulunmasını, iş olanaklarının sağlanmasını, bürokratik işlemlerin hızlı ve kolayca halledilmesini sağlayan ve güven üzerine kurulu enformel ilişkiler olarak tanımlamaktadır. Bu ilişki ağları içerisinde olan insanlar bir araya gelip dernek veya vakıf kurarak hemşerilik bağını resmiyete kavuşturmaktadır. Bu kurumlar ortak kültür ve coğrafi köken temelinde birlikteliklerin kurulduğu ve memlekete ait hissetme duygusunun yaşandığı yerlerdir (s. 18-21). Hemşeri derneklerinin bir diğer görevi ise kente göç eden insanların kent hayatına uyum sağlamasında bir tampon mekanizma görevi üstlenmesidir (Özdemir, 2013, s. 956). Çerkes STK’ları, kente gelen Çerkeslerin hemşeri ilişkileri içerisinde oldukları, Çerkeslerin kent hayatına adapte olmalarında “kültürel [bir] vaha” (K1) gibi tampon görevi

üstlendiği ve anavatanla olan ilişkilerini devam ettirmek adına yeniden yakıt aldığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2. Yetersizlikler – Eleştiriler

Katılımcıların Çerkes STK'larının sivil toplum ve STK tanımı içerisine oturmadağı, bu tanımları karşılamadağı ve geri planda kaldıklarına dair görüşleri bulunmaktadır:

“Ya bir kere STK olmanın ne olduğunu anlamamız lazım. Bizim kurumlarımızın STK'nın ne olduğuna dair %90'nın bir fikri olduğunu zannetmiyorum ben. Bu kadar da açık söylüyorum sana, bir fikirlerinin olduğunu bile zannetmiyorum. Bir fikirleri olsa şu olur zaten: Her yönetimde başka birileri gelip giden, derneğı terk etmez...” (K9)

“...biz bir sivil toplum örgütü müyüz? Türk tipi sivil toplum örgütüyüz diyebiliriz. Türk tipi siyaset, Türk tipi siyasi kavramlar olduğu gibi, Türk tipi sivil toplum diye de değerlendirebiliriz; ama beynelmilel kavramlara oturan ve onun gerekliliklerini karşılayan dolayısıyla da çok sivil çalışan yapılar olduğumuzu söyleyebilir miyiz? Söyleyemeyiz.” (K1)

“... Şöyle, biz vakıfta şöyle bir özeleştirme söyleyebilirim, sadece bu kanun özelinde değil ama biz biraz fazla sessiz kalıyorduk bazı şeylerde, daha pasif bir tutumumuz vardı.” (K6)

Öyle ki katılımcılardan bu durumun Çerkeslerin ve Çerkes STK'larının Türkiye'de sesini duyuramamasına, siyasetin içinde yer alamamasına, siyasi hedeflerinin olmamasına ve siyaset konusunda bilgisiz ve yetersiz kalmasına sebep olduğuna dair görüşler gözlemlenmektedir:

“Çerkeslerin sorunları Türkiye'de de anavatanda da var. Türkiye'deki sorunlarını dile getirmek için Çerkeslerin kendi kendilerine yetmediğini düşünüyorum. Çerkeslerin gücü, seslerini duyurmak ya da istediklerini almak için yeterli olmuyor ki kendi aralarında bölünmüş oldukları için bir güç kaybına uğruyorlar.” (K3)

“Şu eleştiriyi ben alıyorum; dernekler siyaset yapamıyor, evet. 1980 öncesinde derneklerimiz siyasal olarak güçlüydü. Kayseri'de, İzmit'te, Sakarya'da

milletvekili çıkardılar ama biz bugün daha büyük, daha çok sayıda derneğimiz var. Belki üye sayımız o günlere göre daha fazla ama siyasetin içinde yumruğumuzu masaya vurup pazarlık yapabilecek, gençlerimize kapı açabilecek, onların hayat mücadelelerinde şey yapacak durumda değiliz dernekler olarak.” (K2)

“Artık şey kalmadı, köylü ve dernekçilik artık harcıâlem bir şey oldu. İyi de bir şey bu. Zaten sivil toplum böyle bir şey olmalı. Bir yanıla katılımcılık bağlamında bu anlamlı ama biraz onlar bu işe katılırken biraz da keşke siyaset öğrenselermiş; çünkü Türkiye’nin merkezi siyasetini, egemen ideolojiyi derneklere getirdiler.” (K8)

“...Diasporik bir toplumun eğer siyaseten dünya içinde gelecek kurgusu yok ise, gelecek için bir hedefi yok ise, bir planlaması yok ise Kafkasya’nın coğrafi olarak yaşamasının da bir anlamı yok.” (K9)

Katılımcıların Çerkes STK’larının kapasitesinin örgütlenme konusunda yetersiz kaldığına, hedef kitlelerine hitap edemediğine ve örgütsel gücünün olmadığına dair görüşleri bulunmaktadır:

“Çerkes STK’ları çok dağınık ve örgütlü olamadıkları için Çerkesler için üstlenmeleri gereken rolü üstlenemiyorlar. Tamamen görsel, günü kurtarmaya dönük bir şey içinde Çerkes STK’larının birçoğu. Yine örgütlü olsa, şimdi mesela KAFFED’i düşünüyorum, 53-54 üye derneği, 33-34 ilde bunlar. Buna baktığımız zaman sağlıklı bir örgütlenmesi olsa bugün benim diyen siyasi partiden daha iyi bir örgütlenme, yürütülebilse, birlikte hareket edilebilse, o zaman Çerkesler için kendilerine bu STK’lar daha etkin bir rol belirleyebilirler.” (K3)

“Bu topluma şekil vermek mümkün müdür? Evet. Toplum mühendisliği yapılabilir mi? Yapılabilir, yapılamaz demiyorum ama bunu yapacak çap, kapasite, güç bizim Çerkes toplumunda maalesef yok.” (K9)

“Ama bugün baktığımızda derneklere büyük kentler de, köyler de aslında kentte var olma alanları gibi bakıyorlar. Herkese hitap edebiliyor muyuz? Hayır, hitap edemiyoruz. Aslında çok kısıtlı bir alan hitap edebiliyoruz...” (K1)

Ancak Çerkes STK'larının yetersiz olmasının sebeplerinin sadece kendilerinden kaynaklı olmadığı, Türkiye'de artan siyasi kutuplaşma ve devletin sivil topluma yer açmamasının Çerkesleri ve Çerkes STK'larını etkilediği gözlemlenmektedir:

“Rol biçme anlamında STK'lar Çerkeslere tam olarak hitap edemiyorlar ve onları mutlu edemiyorlar diye düşünüyorum. Nasıl mutlu edemiyorlar? Sadece çocuklarına folklor öğretmek, sadece çocuklarına ya da çevrelerine Çerkeslikle ilgili güzel hikâyeler anlatarak... Ama Çerkeslerin gerçek sorunlarıyla ilgili bir adım atılması gerektiğinde bir STK'nın peşine takılıp da Çerkesler hadi bakalım diyemiyorlar. Çünkü STK'lar bu rolü ya yetersizliklerinden ya da istemedikleri için üstlenmek istemiyorlar. Bu tamamen demokratik ortamla da ilgili, belki de korktukları için. STK'lar ve yöneticileri bunun için bu rolü üstlenmek istemiyorlar; ama diğer yandan, mesela şu da var: Türkiye'de bu siyasi yapı içerisinde herhangi bir STK olarak, herhangi bir siyasi yapıya yakınlığınız ya da onunla bir şey paylaştığınızda, HDP ile bir şey yaparsanız, bir çizgide birbirinize yaklaşırsanız, tu kaka, en kötü insan, kurum siz oluyorsunuz. Veya tam tersi; AK Parti ya da MHP ya da CHP ile yaparsanız, Kemalistci, Atatürkçü vs. atalarımı yok eden, doğrayan, kesen, biçen insanlarla falan gibi oluyor.” (K3)

“... gerek Anavatanımızda ve gerekse anavatan dışında yaşadığımız ülkelerde, devletlerden kültürümüzü yaşatmak konusunda engellemeler devam ettiği ve yeterli destek alamadığımız sürece, yalnızca STK'larımızdaki çalışmalar ile kimlik ve kültürümüzü yaşatmamız zor görünüyor.” (K5)

“Yani, sivil toplum örgütü olabilmeniz artık bu saatten sonra her istediğini söyleyebileceğiniz, ben STK'yım, özgür irademle istediğimi falan söyleyeceğim falan, o günlerin ben daha doğmadan battığını düşünüyorum.” (K8)

“...[a]ma bunun “vebali varsa eğer” bu sadece, bu örgütleri çalıştıranların ya da üyelerinin değildir. Devletin bile isteye sivil topluma alan açmasıyla ancak oluşabilir.” (K1)

Sivil toplum kavramının Batı düşünce dünyasındaki tarihi, gelişimi ve bugün gelmiş olduğu nokta ile Türkiye'deki sürecinin karşılaştırılmasında, kültürler arası ilişkinin yadsınamaz gerçekliğinin göz ardı edilmesi Türkiye'de “amalı”, fakatlı” bir sivil toplum yansıması oluşturmaktadır. Öznel toplumsal ilişkileri açısından

değerlendirildiğinde Batılı olmayan toplumlarda sivil toplum kavramından ziyade mivil/tivil toplum karşımıza çıkmaktadır (Cengiz, Küçükural, Tol, & Akşit, 2005, s. 215-216). Türk tipi siyaset, artan siyasi kutuplaşma ve Türkiye’de sadece Çerkes STK’larının değil diğer STK’ların da örgütsel kapasitesinin zayıf olmasından dolayı sivil toplumun yeterince güçlü olmadığına dair görüşler, Türkiye’deki sivil toplumun geçtiği süreci destekler niteliktedir. Öte yandan yıllarca Kaf-Der çatısı altında örgütlenen, bugün ABHAZFED, ÇERFED ve KAFFED gibi üst yapılara sahip olan ve 2014’te kurulan Çoğulcu Demokrasi Partisi’ne kadar birçok parti içerisinde politika üreten Çerkeslerin hala yeterli örgütlenme gücüne sahip olmadığı görülmektedir.

4.3. Yol Gösterici - Uzman

Katılımcıların Çerkes STK’larının her işi yapmaktan ziyade belli bir alanda uzmanlaşması gerektiğine dair görüşleri bulunmaktadır. Görüşülen kurumların mevcut faaliyetleri anadil eğitimi, her yaş grubuna yönelik dans ve müzik kursları, seminer, konferans, çalıştay, özel gün etkinlikleri, yardım ve destek faaliyetleri gibi geniş bir yelpaze içerisinde yer almaktadır. Kurumların birçok faaliyet türünde benzeştikleri ancak bir yandan da diğer Çerkes STK’larının gerçekleştirmediği faaliyetlere ağırlık verdiği görülmektedir:

“Çocuk ekiplerimiz, büyük dans ekiplerimiz ve daha orta yaş, büyük yaş hitaben dans ekiplerimiz var. Bunlar zaten hemen hemen bir kuzey Kafkas kültürünün içinde olan bütün derneklerde olmak zorundadır; çünkü bunlar olmazsa derneğimize kimse gelmiyor. Öyle bir sıkıntıyı yaşıyoruz. Ekipler, kültürü çok yaşatamamakla beraber olmazsa olmaz oluyor bizim için.” (K2)

“Diyorlar ki kitap basıyorsunuz, kime? Ya bir kitap bir kütüphanede elbet bir gün okuyucusunu bulacaktır ve o okuyucu mutlaka bir gün, 100 taneden bir tanesi bu işe gönül verecektir. Belki bu işi sürükleyecek adamdır. Biz onun için kitap basıyoruz, materyal üretiyoruz. İşte konferans yapıyoruz, diyorlar ki Hazar Denizi ile ilgili niye konuşmacı çağırıyorsunuz. Ya Hazar Denizi yoksa Kafkasya yok. Biz konuya böyle bakıyoruz.” (K9)

“İki tane yaptığımız şey var aslında. Birincisi, Kafpedia, bir ansiklopedi. Buradaki amaç şu: Bilgiyi olabildiğince kategorize edip yalınlaştırıp Kafkaslılık bilgisini, Kafkasya, Kafkaslık, Kafkas kültürü, Kafkas dilleri gibi bir sürü bilgi kümesini içeren bu alanı sadeleştirip tek bir platformda toplamaya çalışıyoruz... İkincisi şöyle bir şey, bu daha çok çalışılan bir şey, bunun doğru düzgün ismini koymadık; çünkü çalışıyoruz. Bir indeks oluşturuyoruz, diğeriyle aslında tam da antitez. Şimdi dünyada akademik indeksler var, biz bir görüş indeksi oluşturuyoruz. Şöyle; ta Guaze değil de Kafkasya Kültürel dergiden, 1950’lerden beri olan Kafkasya...” (K8)

“Faaliyetler; kültürümüze ait özellikleri korumak ama Çerkes kültür evi özelinde daha çok tanıtmak ağırlık. Tanıtmak için de biraz önce bahsettiğim gibi herkese açık bir kapı bırakmak... Onun haricinde özellikle folklorumuz, yani halk oyunlarımız, taraflı tarafsız çok beğendiği ve her ailenin ay benim çocuğum da bu figürleri yapabilsin, sahnede bunları sergileyebilsin düşüncesiyle olan bir yapı.” (K3)

“Kurumumuzun, bizim faaliyetlerimiz kültür ve dile yönelik... bizim bir de köylerimiz var, köydeki insanlarla bizim iletişimimizin olması lazım diye biz köy muhtarlarıyla canlı yayın yapmaya başladık... Daha sonra tüzüğümüzde yazıyoruz; yardıma muhtaç kişi ve ailelerine maddi ve manevi yardımda bulunmak...” (K7)

“Şimdi, aslında kurumun tüzüğüne baktığımız zaman, neredeyse hedeflemediğimiz bir sosyal faaliyet yok. Kültürel faaliyetlerin hepsini hedefliyoruz. Aslında hedeflemek istediğimiz ama bir türlü bunu hala hedefleyemediğimiz şeylerden bir tanesi Çerkes kimliğine kanuni bir zemin kazandırmaktır.” (K1)

“...biri Türkiye’deki faaliyetlerimiz biri Osetya ile ilgili faaliyetlerimiz, birlikte yaptığımız faaliyetler diye. Türkiye’de yaptığımız faaliyetler aslında üç aşağı beş yukarı birbirine benziyor. Mesela, Osetya’da, Kuzey Kafkasya’da yaygın sülale günleri var, onu Türkiye’de başlattık. Vakfın bir gününü sülalelere ayırıyoruz. O sülale, sülalenin yeğenleri ve sülalenin gelinleri, damatları falan geliyorlar, vakıfta toplanıyorlar, şimdiye kadar galiba 12-13 sülaleyi topladık. Sülale günleri yapıyoruz. Kahvaltılar yapıyoruz periyodik olarak. Yaşlılar günü yapıyoruz, yaşlılarımızı topluyoruz. Senede bir iki mesela Abant’a gidiyoruz, iki gün konaklamalı falan bir şey yapıyoruz. Kuruluşundan bugüne kadar, sanırım, 20 ile

30 aralığında öğrenciye burs veriyoruz. Cenazelerimiz olduğunda onları duyuruyoruz. İşte dans ekibimiz var, ara ara geçmişte de kuruldu, bugün de var. Dans ekibimiz var. Bugüne kadar 4-5, 4 defa mı, 5 defa mı dil kursu açtık. Osetya'dan hocalar getirdik, onları yapıyoruz.” (K6)

“A) Anadilimiz odaklı, Çerkesçemizi öğretmek ve geleceğe taşımak amaçlı faaliyetlerimiz; B) Gençlerimize yönelik çalışmalarımız; C) Birbirimizle iş ve ticaret yapma alışkanlığı kazandırmak için, “İŞ'TE DAYANIŞMA” odaklı çalışmalarımız; D) Yaşadığımız ülkede kimliğimiz ve özgün kültürümüzle var olduğumuzu ortaya koyacak çalışmalar; E) Anavatan ve diğer ülkelerdeki soydaşlarımızla bağlarımızı güçlendirme çalışmalarımız.” (K5)

“...eğitim konusunda daha yaygın olarak burs vermeye başladık. ...en doğru yatırım insana yatırımdır ilkesiyle hareket ediyoruz ve kültürel alandaki, sosyal alandaki çalışmaların birçok derneklere bırakarak biz bu işlere daha çok ağırlık vermeye çalışıyoruz. Bir dönem yayıncılık yapmaya karar verdik, birkaç tane de kitap bastık yayınladık, kültürümüzle ilgili, tarihimizle ilgili yayınlardı; fakat gençlerimizin, folklor grubumuzu lağvetmemizden sonra, gençlerimizle ilişkimiz her geçen gün biraz daha aralandı. Şimdi son dönemde bir yeni bir genç grubuyla birlikte kütüphanemizi yeniden dizayn etmeye başladık. (K4)

Çerkes STK'larının İstanbul'da yaşayan Çerkesleri kurumlarına çekmeyi amaçladığı ve bu bakımdan hedef kitlelerinin ve amaçlarının benzer olduğu görülmektedir. Yürütülen faaliyetlerin temelinde “diğerlerinin yapmadığı, eksik bıraktığı bir şey varsa... daha faydalı olu[nacağı] anlayışıyla hareket ettik[leri]” (K4) görülmektedir. Bu durum, katılımcıların bahsettiği uzmanlık alanlarının hali hazırda var olduğunu göstermekle birlikte uzmanlaşılması önerilen alanlarda STK'lar arası iş bölümü yapılması ve her birinin bir alana yönelik faaliyet yürütmesi gerektiğine dair görüşlere yansımaktadır:

“Her derneğin belli bir konuda uzmanlaşması lazım. Her konuda değil, sadece bir konuda çalışması lazım. Atıyorum, Uzunyayla Derneği herhangi bir konuda çalışıyor ise Bağlarbaşı Derneği'nin o işi oraya bırakması lazım.” (K4)

“STK'lar hakikaten tek iş yapıp iş bölümünü yapmalılar. Bir STK, kültürel çalışma yapacağım, bilimsel çalışma yapacağım, siyasi çalışma yapacağım, farkındalık

yapacağım, dayanışmayı örgütleyeceğim dememeli bence. Kendi tanımını, iş tanımını, misyonunu çok açık ve basit tutmalı ve onu yapmalı. Birileri köylülerini buluşturuyorsa yapmalı, buna ihtiyaç var. Sadece bizim gibi akademik bilimsel çalışma yapacaksa ona ihtiyaç var. Sadece kültürel çalışmalar yapılacaksa buna bir ihtiyaç var ve o dernek bunu yapmalı. Hepsini yapınca hiçbirini yapamıyorlarmış gibi geliyor ki böyle oluyor. İkimiz de bunun merkezinden çıktık, biliyoruz yani. Her şeyi yapıyor kurumlar, merkezi kurumlarımız. Ortada hiçbir şey yok.” (K8)

“Şimdi bunun karşılıkları var. Ne var karşılıkları? Köy derneği olabilirsin, misal veriyorum. Bir müziğe yoğunlaşmış dernek olabilirsin, Adige Dil Derneği falan kuruldu mesela, çok takdir ediyorum onları; çünkü faaliyet alanı belli. Bu şekilde diğer derneklerimizin de bence “her dernek her işi yapar”dan ziyade bu dernek bu işi yapar noktasında tercihlerini ortaya koyup belli bir dalda yürümelere gerekiyor ki kim, neye ihtiyaç duyuyorsa o zaman aradığı STK’yı bulsun.” (K9)

Bir yandan da katılımcılar içerisinde Çerkes STK’larının Çerkes kimliğinin yaşatılması, Çerkeslerin hak taleplerinde topluma yol göstermesi ve toplumun sesi olması gerektiğine dair görüşler bulunmaktadır:

“Bakın bizim için en önemli yer köyde bile paramparçayız. Böyle olduğumuz zaman, gelecek açısından ne söyleyebiliriz? Derneklerimiz, burada derneklerimize büyük görev düşüyor, bir şeyler toparlayıp yol açabilirse açar; onun dışındaki bu ayrıştırıcı, kavgacı, öteleyici dil devam ettiği sürece bizim toplumdan çok büyük şeyler bekleyemiyorum.” (K2)

“Ciddi anlamda, burada çok eski dernekler, Bağlarbaşı, Kayseri, Ankara, Eskişehir gibi 50 yaşını doldurmuş derneklerin bu tecrübelerden yola çıkarak, bu belirlenecek rolü, çerçevesini aslında daha iyi çizebilmeleri lazım. Yani, biz Çerkes Kültür Evi olarak, 5-6 yıllık dernek, bu anlamda bir rolü üstümüze almak için açıkçası çok erken. Çünkü rolü alırız ama bir şey de yapamayız. Sadece üstümüzde bir gömlek ya da şapka gibi taşırız; ama içini dolduramayız. Hem eski derneklerin hem federasyonların bu rolün ne olması gerektiği konusunda çok iyi çalışıp bizim gibi derneklere de tavsiyelerde bulunması bizim desteğimizi o yönde talep etmesi gerektiğini düşünüyorum.” (K3)

“Osetler bugün Türkiye’de bir kimliklerini bir şekilde ifade ediyorsa, bir şekilde bir araya geliyorsa, bir şeyler yapmaya çalışıyorsa, ben de varım diyorsa, sesini duyurabiliyorsa çok net kendi STK’sı sayesinde. ...Sen bir toplumsan, bir cemiyetsen, bir grupsan senin bir tane sesin olmalı. Bu da o işe o STK’lar.” (K6)

“Öte taraftan toplumun bu kurumsal kimliği güçlendirmesini ve belki de daha fazlaştırmasını, daha fazla derneklerin açılmasını, daha fazla sivil toplum yapılarının açılmasını istiyoruz. Ve nihayetinde biz bu sivil toplum örgütü olarak baktığımızda da dernekler olarak baktığımızda da bunu bir enstrüman olarak neyi hedefliyoruz diye bakarsanız aslında, Çerkes siyasi kimliğini bu toplumu oluşturan önemli gerek sayısal olarak gerekse tarihsel olarak önemli bir siyasi grubun, etnik grubun ülkenin Magna Carta’sında yer almasını istiyoruz. Bunun için olabilecekse de bu yapıların buna bir payanda olmasını, bir enstrüman olmasını istiyoruz. Hedeflerinden bir tanesi bu olmalı bence.” (K1)

Çerkes STK’larının “Yetersizlikler – Eleştiriler” alt teması içerisinde yer alan görüşlerine karşıt olarak kurumların uzmanlaştığı bir alanın hali hazırda var olduğu görülmektedir. Çerkes STK’larının amaçlarının ve çözüme kavuşturulması gereken konular üzerinde fikir birliğinde oldukları gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra diğer Çerkes STK’larının gerçekleştir(e)mediği faaliyetlerle Çerkeslere ulaşma hedeflerine sahip oldukları gözlemlenmektedir. İstanbul’da yaşayan Çerkesler, Çerkes STK’larının gerçekleştirdiği faaliyetlerin hem yararlanıcısı hem de katılımcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4. Katılım

Dernek üyeliği ile vakıf üyeliği arasındaki temel fark; dernek genel kurulunda dernek üyesi bizzat genel kurulda bulunarak oy kullanmaktayken, vakıflarda vekalet ile oy kullanılabilir. Katılımcılar içerisinde derneklere olan üyeliğin az olmasının Çerkes kimliğinin yok olmasına etki ettiğine dair görüşler bulunmaktadır.

“Ama ne yazık ki, STK’larımızın üye sayısı ve STK etkinliklerine katılım oranı, nüfusumuza göre çok azdır. Bu nedenle, kimlik ve kültürü sahiplenme ve kimliği geleceğe taşıma bilinci de oldukça düşük oranlardadır.” (K5)

“Eğer Çerkeslikle ilgili bir şey yaşatmak veya yaşamak istiyorsa muhakkak bir Çerkes STK’sı yani bir derneğe üye olması lazım. Üyeliğin de gereğini yerine getirmesi lazım diye düşünüyorum.” (K7)

“...zaten bizim toplum için de buradan yürürseniz doğru rakamlar da elde edemezsiniz. Hani üye sayısından falan yürümeye kalkarsak biz hiçbir şey elde edemeyiz. Bizde öyle bir şey yok, öyle bir kültür yok bizde yani.” (K9)

“Bir siyasallaşmanın da hak arayışının da, bir konuda sesini yükseltmenin de temel, olmazsa olması sizi destekleyen bir kitlenin olmasıdır.” (K1)

Çerkes STK’larına üye olan kişi sayısının az olması Çerkeslerin hak taleplerinin karar alıcıların yeterince dikkatini çekmediğine sebep olduğu yönünde de görüşler bulunmaktadır:

“Bu kadar olan bir şeyin, cemiyetin, bir topluluğun toplam dernek sayısı, toplam üye sayısına baktığınız zaman çok çok kötü, çok çok acınacak bir durumda. Devletin bizim derneklerdeki sayıları alarak bizimle ilgili fikir yürütmesi onları faydalı bir yere götürmez diye düşünüyorum. Bizim için ama üzücü, çok üzücü.” (K2)

“...şimdi bir topluma bir hak tebliğ edeceğiniz zaman, hakkını teslim edeceğiniz zaman derneklerde kaç kişinin üye olduğundan hareket etmek aslında büyük bir yanlışlık ama biz buna maruz kalıyor muyuz? Evet, kalıyoruz. Bu yüzden derneklerimizin sayısını çok, üye sayısını çok arttırmamız gerekir, bunu da biliyorum ama nihayetinde bütün toplumu derneklere de bağlayamazsınız. Bu eşyanın tabiatına aykırıdır.” (K1)

Karar alıcıların Çerkeslerin sorunlarına karşı kayıtsız kalmalarının önüne geçmek için çeşitli siyasi partiler içerisinde Çerkeslerin hak taleplerinin yükselmesi ve Çerkes kimlik siyasetinin geliştirilmesi üzerine görüşler de bulunmaktadır:

“Siyaset kurumunda olursak, hem gençlerimize hem toplumuza faydamız olur diye düşünüyorum. Ama siyasete giren insanımız niye o siyasi görüşte olduğu için,

niye o siyasi partide hareket ettiği için toplumdan dışlarsak, topluma küstürürsek bir şey kazanamayız. Çünkü her şey artık siyasetin elindedir. Siyaset arenasında olmamız lazım.” (K2)

“Türkiye’de Çerkeslerin kendilerini korumaları, yaşatmaları için siyasette çok etkin olmaları gerektiğini, bunun yolunun siyasetten geçtiğini düşünenlerdenim. Ama bu etnik bir siyasi parti yoluyla mı olmalı yoksa mevcut siyasi partilerin içinde kendi kimliğiyle güçlü bir siyaset yapmaktan mı geçmeli orası tartışılabilir. Ben ikincisinin olması gerektiğini düşünüyorum.” (K3)

“Kimlik, söylem, temsil, katılım, ülke merkezindeki halkın geleceği, ulusal kaygılar veya territorial kaygılar Kafkasya bölgesindeki şeyler, bunu siyaset alanında yapmak gerek ki böyle bir eğilim de yüksek. Yapılıyor.” (K8)

“Ama eğer kimlik siyaseti geliştirilebilirse Çerkesler açısından, o zaman belki de o kimlik siyasetine insan sağlayacak ve onu destekleyecek olarak en önemli unsurlarına bugün baktığımız zaman aslında kültür dernekleridir.” (K1)

“Biz dernekler olarak, kurumlar olarak, işimize de gelse de gelmesede de bu ülkede yaşıyorsak bir şekilde siyasetin içinde olmak zorundayız. Siyasetin merkezinde olmak zorundayız. Kendi çocuklarımızın, kendi insanlarımızın resmi kurumlarda, şurada, burada, siyasette, politikada, STK’da, sivil toplumda olmalarını sağlamak zorundayız; ama bu çocukları biz oraya yerleştirirken de yaptıkları her şeyde Kafkasya’ya ve Kafkasyalılara karşı sorumlu oldukları bilincini vermek zorundayız.” (K9)

Temel hak ve özgürlüklere erişim çerçevesinde STK’ların yapmış olduğu savunuculuk, lobicilik, kampanya, politika üretme, aktivizm gibi faaliyetler bulunmaktadır. Çerkes STK’larının Kafkas dillerinin yok olmaması, hak talep etme ve tanıtma amacıyla bu faaliyetleri zaman zaman yaptığı görülmektedir:

“Evet, sivil toplum alanını bırakmamak gerekir; çünkü ben şuna inanıyorum ki hak iddiası ve hak mücadelesi bu sivil toplum alanında gerçekleşir. Bir başka yöntem olarak belki, bizim de zaman zaman kullandığımız lobi faaliyetleri, lobicilik üzerinden hak talep etme bir yöntem midir? Evet, bu da bir yöntemdir. Dünyada da bu kullanılır; ama bu çok fazla sivil değildir. Öyle bir iddiası da yoktur aslında lobiciliğin. Lobicilik daha ziyade, daha faydacı, daha sonuca odaklı ve daha proje

odaklı bir sivil örgütlenmedir; ama çok fazla sivil olduğunu söyleyemeyiz. Biz de zaman zaman bunu kullanıyor muyuz? Evet, tabi ki kullanıyoruz lobcilik faaliyetlerini.” (K1)

“Her gün bir atasözü çevirdik. Bir film çevirdik, internete koyduk. Dijital aktivizmi yaptık; dil farkındalığını arttırmaktı, kulak-dil alışkanlığını geliştirmekti, teknik, bilimsel bir şey söylemek gerekirse, buydu amaç. Altyazı yaptık. Kampanya çok yapardık eskiden. Periyodik kampanyalarımız vardı. Birincisi, okulun açılma dönemindeki bölüme çağrı kampanyaları, çok yapardık. 2-3 sene üst üste ana şeyimiz buydu, “Anadilini Seç!” gibi hep adları böyle olurdu, böyle kampanyalar yapardık ki bölüme konuşucu gelsin.” (K8)

“Bizim ortaya koymak istediğimiz şu: Kafkasya birlik olursa Abaza’nın ne işine yarayacak ya da Dağıstanlının ne işine yarayacak? Navorski Limanı’nı biz yürütürsek Kafkasyalılar bundan ne şekilde yararlanacak? Hazar’daki 7 milyar metreküp doğalgaz bizim topraklarımızdan geçip bir yere giderse biz buradan nasıl bir refah elde edebiliriz? Biz bunları artık tartışmaya çalışıyoruz, bunların peşinde koşuyoruz; ama bunları tartışabilmeniz için dediğim gibi ana temel referans kaynaklarımızın doğru anlaşılması gerekiyor, doğru anlatılabilmesi gerekiyor. Biz hiçbir şey ortaya koymadan bunu söylersek doğalgaz tüccarı mısın derler bize ya da işte Abhazy’a dan toprak mı çeviriyorsun derler. Benim derdim bu değil ki.” (K9)

“Mesela biz 2001’de Cemal Reşit Rey’de, Umudun Dansı diye Çeçenler terörist falan derlerken, sen biliyorsun... Biz terörist değiliz, yani biz kültürümüz var, biz sırf ona cevap olarak o geceyi yaptık. Bizim sanatımız var, kültürümüz var, biz bir halkız, biz terörist değiliz diye. Çünkü o zaman, o 2001’de New York’taki saldırının üstüne bunlar da bizim teröristlerimiz de Çeçenler diye bir demeç verdiler. Çok zorumuza gitti. Biz terörist olmadığımızı göstermek için o zaman herkesin çok büyük özverisiyle o geceyi yapmıştık.” (K10)

Çerkes STK’larının buldukları ilçelerde ve İstanbul genelinde çoğunlukla diğer Çerkes STK’larıyla iş birliği içerisinde olduğu görülmekle birlikte sivil toplum ve demokrasinin gelişmesi adına zaman zaman diğer STK’larla bir araya gelinmesi gerektiği yönünde görüşler belirtilmiştir:

“Beylikdüzü’nde tüm STK’larla işbirliği yapmak için adımlar atıyoruz. Orada STK’ların demokrasilerdeki gücünü ortaya koymak için birlikte hareket etmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle tüm renge bakmadan STK’larla işbirliği yapma gayreti içerisindeyiz.” (K3)

“Aslında her zaman diğer kadın dernekleriyle işbirliği yapmalıyız, bunu sık sık gündeme getiriyoruz ama yani yapamadık bir türlü, bu şey olmadı. Bir ara KADEM ile bir araya gelsek, onlar kadın hakları savunucuları filan diye düşündük ama onu da gerçekleştiremedik. Yani bizim kadın haklarının savunuculuğu konusunda faaliyetimiz olmadı. Bazı etkinliklere katılma dışında.” (K5)

Katılımcılara Türkiye’deki sivil toplumun geçtiği süreçte kendi kurumlarının nasıl hareket ettiğine ve diğer STK’larla işbirliği içerisinde olup olmadığına yönelik sorular sorulmuştur. Bu sorular içerisinde öne çıkanlardan bir tanesi Aralık 2020’de gündeme gelen “Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun” teklifidir. İlgili kanun teklifi, 45 Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilinin imzasıyla meclise sunulmuş; 27 Aralık 2020 tarihinde kabul edilmiş ve 31 Aralık 2020 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Yardım Toplama ve Dernekler Kanunu’nda gerçekleşen bazı değişiklikler neticesinde sivil toplum ve dernekler üzerinde daha fazla baskı uygulanacağı üzerine tartışmalar gündeme gelmiştir. Kanununun 15. maddesi şu şekildedir:

“...derneğin genel kurulu dışındaki organlarında görevli olanlar veya ilgili personel hakkında kovuşturma başlatılması hâlinde bu kişiler veya bu kişilerin görev yaptığı organlar geçici bir tedbir olarak İçişleri Bakanı tarafından görevden uzaklaştırılabilir. Birinci fıkrada belirtilen tedbirin yeterli olmaması ve gecikmesinde sakınca bulunması durumunda İçişleri Bakanı, derneği geçici olarak faaliyetten alıkoyabilir ve derhâl mahkemeye başvurur. Mahkeme kırk sekiz saat içinde faaliyetten geçici alıkoymaya ilişkin kararını verir...” (Kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin kanun, 2020)

Bu kanun teklifinin meclise sunulması sonrasında Halkların Demokratik Partisi milletvekili Garo Paylan “sivil toplumun tabutuna son çivi”nin de çakılmış olduğunu söylemiş (Mayda Koçak, 2020) ve sivil toplum örgütleri 22 Aralık 2020 tarihinde “siviltoplumsusuturulamaz.org” isimli internet sitesi kurarak imza

kampanyası başlatmıştır. Kanun teklifine imzacı olan 694 STK'nın içerisinde 8 tane Çerkes STK'sı bulunmaktadır (<https://siviltoplumsusturulamaz.org>, 2020). İmzacı olma sırasıyla bu kuruluşlar şunlardır: Çerkesya Hareketi, Antalya Çerkes Derneği, Reyhanlı Çerkes Derneği Adıge Khase, Nazilli Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği, Gönen Kafkas Kültür Derneği, Uzunyayla Kafkas Kültür Derneği, İstanbul Kafkas Kültür Derneği ve Çerkes Derneği. Görüşme yapılan kurumlar içerisinde sadece İstanbul Kafkas Kültür Derneği kanun teklifine karşı imzacı olurken diğer katılımcılar içerisinde kanun teklifine itiraz edeneler olduğu gibi kanun teklifinden haberdar olmayanlar da bulunmaktadır:

“Bize gelmedi bu imza kampanyası. Farkına da varamadık, bize de ulaşan olmadı, haberim de olmadı valla açıkçası.” (K5)

“Hatta şimdi dernekleri de denetlemeye başladılar. Bir takım kayıtlar istiyorlar. Bu yönetim kurulu adaylarını bulmak, biraz insanları tedirgin edebilir, sıkıntıya düşürebilir ama bunun da altyapısını oluşturursan... İlk etapta fazla da sıkımlıyormuş gerçi. Olumsuz bir şey olursa açıkları bulup sıkıntıya sokabilirler. Yarın öbür gün makasları biraz daraltmaya başlarsa sıkıntı olabilir tabi. Belki de onun bir ön hazırlığı da olabilir. Yaşayıp göreceğiz.” (K7)

“... o dernekler yasası bizler ona çok itiraz ettik, çok sesimizi yükseltmeye gayret ettik; ancak sivil toplumun ne kadar elinin kolunun nereye kadar uzandığının aslında göstergesi. Normal koşullarda böyle bir kanun, normal siyasi bir iklimde, normal bir ülkede olmuş olsaydı gök kubbenin tersine çevrilmesi gerekirdi; ama çevrilemedi. İtirazlar oldu mu? Evet, oldu. ...Ama devlet o sivil toplumu da yeri geldiğinde tıpkı siyasi alanı domine ettiği gibi, o sivil alanı da domine edebilmenin aslında zeminini hazırlamış oldu. ...nihayetinde kanunda yazıyor olması yönetime, idareye bunu istediği zaman uygulama hakkını verir. Dolayısıyla oldukça sıkıntılı, sakıncalı kanun olduğunu o zaman da yazdık, çizdik, söyledik şimdi de rahatlıkla söyleyebiliriz.” (K1)

“Birkaç ay önce sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili bazı genelgelerle bir sürü yaptırımlar yapılabileceği konusu gündeme geldi. Ben bununla ilgili burada hem diğer sivil toplum kuruluşlarına hem siyasi partilere “bunları birlikte ortak bir dil tepki gösterelim, bu hepimizi ilgilendiren bir konu olacak, yarın öbür gün zaten

sesimiz çıkmıyor, hiç çıkmaz hale gelecek” gibi yaklaşımda bulunduğumda, muhalefet siyasi partileri ve temsilcileri bile “ya bunlar kafaya koymuş zaten, biz ne dersek diyelim, yapacaklar, geçirecekler, olacak bitecek” yaklaşımında oldular. Ve maalesef burada bir şey oluşmadı. Tüm Türkiye’de de oluşmadı. Herkes biraz korkudan, biraz sindirilmiş gibi düşünmekten pustu kaldı.” (K3)

Türkiye’deki mevcut siyasi atmosfer neticesinde artan kutuplaşmadan ve sivil toplumun hareket alanının gittikçe daralmasından Çerkes STK’ları da nasibini almaktadır. Çerkeslerin sorunlarının çözüme kavuşturulması konusunda katılımcıların görüşlerinin Çerkeslerin sivil toplum ve STK’lar aracılığıyla anadillerinin, kültürlerinin ve kimliklerinin yok olmaması adına gerçekleştirmiş olduğu tüm faaliyetlerin hak talep etme noktasında olduğu görülmektedir. Nitekim “Çerkeslerin de kendi dilleriyle ilgili bazı kaygıları [bulunmaktadır]. Bunların Türkiye’de siyasi iktidar tarafından dikkate alınması” (K4) gerektiği görüşü de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Ancak Çerkeslerin hak taleplerinin Türkiye’de kimlik krizinden ziyade ayrılıkçı terör sorunu (Alankuş-Kural, 1995, s. 87) içerisinde yer alabileceği riski taşıdığı ve bu durumun Çerkes STK’larını etkilediği görülmektedir.

SONUÇ

Kafkas-Rus Savaşları neticesinde Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kalan Çerkeslerin sürgün zamanı yaşadığı travmalarının ve Türkiye'deki diğer topluluklardan kendilerini soyutlamanın Çerkes kimliğinin oluşumunda, yaşatılmasında ve Çerkes kimlik bilincinin oluşturulmasında etkili olduğu görülmektedir. Diasporik toplumun özelliklerine sahip olan Çerkeslerin anavatan ile olan ilişkilerinin devam ettirilemeye çalışıldığı, Türkiye'deki varoluşlarını devam ettirmek için anavatanın bir kaynak olduğu ve Çerkes toplumunun gelecekte var olmaya devam etmesi için hem diasporanın hem de anavatanın güçlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Bu olgular Çerkes kimliğinin ve kimlik siyasetinin dinamiğini sağlayan önemli araçlardır.

Genel manzaraya bakıldığında “yitirilen” değerler üzerinden geliştirilen bir STK ve Çerkes kimliği kurgulanmaktadır. Sürgün neticesinde gelen ilk kuşağın Çerkes kültürünü koruma ve yaşatma amacını taşımaktadır. Çerkesler kurdukları STK'larda kimlik ve kültürü muhafaza etmeye yönelik faaliyetler içerisindedir. Ancak anavatana dönüş umudunun azalması ve zamanla Türkiye'deki yaşama uyum sağlanmasıyla birlikte diğer topluluklarla olan etkileşim artmıştır.

Devamındaki yıllarda köyden kentlere göç etmeye başlayan Çerkesler köydeki hayat biçimlerini yaşatmak, diğer Çerkeslerle bir araya gelmek ve dayanışma kurmak amacıyla kentte STK'lar kurmaya başlamışlar ve bu kurumlar içerisinde kamusal alanda gösterilemeyen Çerkes kimliğini yaşatmaya çalışmışlardır. 1970'li yıllardan itibaren dünyada gelişen toplumsal hareketler kimlik, kültür, etnisite, sivil toplum, katılım, demokrasi gibi kavramların yeniden tartışmaya açmış, Türkiye'yi, Çerkesleri ve Çerkes STK'larını da etkilemiştir. Diasporik ve kapalı bir toplum olan Çerkesler, kamusal alanda kendi kimliklerini görünür kılmaya ve demokratik haklarını talep etmeye başlamışlar; Çerkes STK'ları, bir araya gelmek amacıyla kurulan hemşeri derneğinden politika üreten

ve Çerkes kimliğinin tarih sahnesinden silinmemesi için faaliyetler yürüten STK'lara dönüşmeye başlamıştır.

Batı düşünce geleneğinde çeşitli aşamalardan geçip günümüze kadar gelen sivil toplum kavramı, dönemin şartları ve siyasi düşünceleri çerçevesinde birbirinden farklı tanımlara sahiptir. Sivil toplum kavramının devlete referans verilmeden tanımlanamadığı ve bugün aldığı biçiminin daha çok devletin dışında, özerk bir alan olduğu görülmektedir. Batılı olmayan toplumlarda ise sivil toplum Batılı anlamından ziyade kendi öznel toplumsal yapılarına ve ilişkilerine yaslanan anlamıyla bulunmaktadır. Sivil toplum kavramına gönüllü birliktelikler ve devlet dışında kalan alan olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nde sivil toplum varlığından söz edilebileceği; ancak demokrasinin bir enstrümanı olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde sivil toplumun geniş bir alana sahip olmadığı görülmektedir. Türkiye'de sivil toplumun demokrasinin bir aracı olarak ön plana çıktığı zamanın son 30-40 yıla denk düşmektedir.

Bu kavramsal zeminle Çerkes STK'larının Çerkesler için oynadığı rolü anlamlandırmak için bu çalışmada nitel araştırma gerçekleştirilmiş; İstanbul'da bulunan 10 STK temsilcisiyle yarı yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşme yapılmış; görüşmelerden elde edilen veriler tematik analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda elde edilen 2 üst tema ve 7 alt tema literatürle ve katılımcılarla tartışılmıştır.

Tematik analiz neticesinde Türkiye Çerkes diasporası içerisinde birbirinden farklı Çerkes tanımı olduğu; bu tanımlamaların muğlaklığa yol açtığı; Çerkes çatısı altında hangi Kafkas halklarının yer aldığı üzerine yapılan tartışmaların Çerkeslerin yok olma tehdidinin görülememesine sebep olduğu; Çerkes üst kimliği içerisinde yer alan Kafkas halklarının sürgün zamanı yaşananlar üzerinden kader birliği kurduğu; kurulan kader birliğinin etnik isimlendirme tartışmaları ve anavatandaki bağımsızlık mücadelelerinin etkisiyle dağıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Çerkes toplumunun sahip olduğu sorunların çözüme kavuşturulmasında birbirinden farklı reçeteler bulunmaktadır. Bu çözümler içerisinde Çerkeslerin yok olma tehdidi

karşısında anavatandan beslenerek siyaset geliştirilmesi, Türkiye’de mevcut siyasi partiler içerisinde kimlik siyaseti yapılması ve Türkiye’deki Çerkeslerin hak taleplerini STK’lar aracılığıyla dile getirilmesi gerektiği bulunmaktadır.

Çerkes STK’ları, Çerkesleri bir araya getiren, Çerkes kimliğinin yaşatılmasında, kimlik bilincinin oluşturulmasında ve üçüncü çözümün gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamasına rağmen kapasitelerinin yetersizliğinden dolayı bahsedilen sorunlar çözüme kavuşmamaktadır. Gerek Çerkes STK’larının üye sayısının düşük olması gerekse de Çerkes STK’larının Türkiye’deki sivil toplum ve diğer STK’larla olan ilişkilerinin zayıf olması, Çerkes STK’larına yüklenen misyonun karşılanamamasında etkili olmaktadır.

Üye sayısı, Çerkes kimliğinin devamlılığı ve Çerkes STK’ları arasında birbirini besleyen bir ilişki olduğu görülmektedir. Çerkes STK’larının üye sayısının az olması STK’ların kimliğin devam ettirilmesi için gerçekleştirdiği her türlü faaliyetin yararlanıcısına ve hedefine ulaşamadığı anlamına gelmekte; Çerkes STK’ları yeterli üye sayısına ve desteğe sahip olmadığı için Çerkes kimliğinin devamlılığı sağlanamamakta ve toplumsal hak taleplerinde karar alıcılar tarafından dikkate alınmamaktadır. Çerkes toplumunun sahip olduğu sorunların çözüme kavuşacağı ve Çerkes kimlik ve kültürünün devamlılığının sağlanacağı yer Çerkes STK’ları olarak görünürken bu alan, aynı zamanda Çerkeslerin sahip olduğu sorunların yeniden üretildiği alan olmaktadır. “Bir Çerkes STK’sının Çerkesler için rolü/konumu nedir?” sorusuna bu çalışmanın almış olduğu cevap ve literatüre katkısı; Çerkes STK’ları Çerkesler için hak taleplerinde bulunan bir role sahip olmaktan ziyade sorunların yeniden üretildiği bir alandır.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirildiğinden bazı sınırlılıklara sahiptir. Türkiye’de 200’den fazla ve İstanbul’da 30’dan fazla Çerkes STK’sı bulunmaktadır. Bu çalışmada ise 10 Çerkes STK temsilcisiyle görüşme yapılmıştır. Elde edilen sonuç Çerkes STK’larının İstanbul özelinde oynadığı rol ile ilgili bir bilgi vermekte; ancak mevcut sayı göz önünde bulundurulduğunda daha kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerektiği görülmektedir. Nitekim nicelin nitele

dönüştürülmesi, çalışma boyunca tanım çoğulluğuna sahip bazı kavramların anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Görüşmeler esnasında ve tematik analiz aşamasında Çerkeslerin toplumsal hafızalarında sürgünün önemli bir yer edindiği görülmüştür. 150 yılı aşkın bir süredir sürgün zamanı yaşanan zorlukların, anavatan kaybı karşısında tutulan yasın ve travmaların kuşaktan kuşağa aktarıldığı göz önünde bulundurulduğunda, kuşaklar arası travmaların aktarımı alanında yapılacak bir çalışmanın Çerkeslerin kimliklenme süreçleriyle ilgili yeni bilgiler katacaktır.

Son olarak; bu çalışma, Çerkeslerin ve Çerkes STK'larının çözüme kavuşturmaya çalıştığı sorunlara yönelik üretebileceği politikaların kadın ve gençlerin katılımı ve Çerkeslerin Türkiye'deki diğer halklarla ve yerel yönetimlerle olan ilişkisi ekseninde olmasını önermektedir. Çerkes kimliğinin yok olmasının önüne geçilmesi ve Çerkes kültürünün sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir rol üstlenen Çerkes STK'larına genç nesillerin katılımının teşvik edilmesinin mevzu bahis sorunların çözülmesinde etkili olacaktır. Bir diğer açı ise yönetim organlarındaki kadın sayısıdır. Birçok Çerkes STK'sının yönetim organlarındaki kadın sayısı erkek sayısına neredeyse eşittir; ancak *Thamade* kavramı ile ilişkilendirilen yönetim kurulu başkanlarına bakıldığında bu sayının tüm Çerkes STK'ları içerisinde 2'de kaldığı görülmektedir. Yönetimde daha fazla kadın olması toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizlikle mücadeleye katkı sağlayacaktır. Türkiye'deki diğer halklar ve STK'larla olan ilişkilerin arttırılması, Çerkes STK'larının Türkiye'deki sivil toplum alanına katılımında etkili olacaktır. Öte yandan yerel yönetimler ile STK'lar arasında kurulacak işbirliklerinin demokratik toplum olma yönünde oldukça katkısı olacaktır. Nitekim Türkiye'deki topluluklar arasındaki diyalogun arttırılması ve marjinalleştirilen, ötekileştirilen veya dışarıda bırakılan hak öznelerinin karar alma mekanizmalarına katılımının sağlanması gittikçe artan ve derinleşen kutuplaşmanın önüne geçilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akan, M. (2019). *Bilinmeyen ötekiye: Rusya'nın Kafkasya'yı işgalinde oryantizm etkisi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Akhtar, S. (2010). *Göç ve kimlik; kargaşa, sağaltım ve dönüşüm*. İzmir: Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Eğitim Hizmetleri.
- Akpınar Gönenç, A. (2001). *Sivil toplum düşünsel temelleri ve Türkiye perspektifi*. Altkitap.
- Alankuş-Kural, S. (1995). Yeni hayali kimlikler ve yurttaşlar demokrasisi. *Birikim*(71-72), 86-101.
- Alankuş-Kural, S. (1999). Kültürel/Etnik kimlikler ve Çerkesler. *Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-kültürel Değişme* (s. 33-53). içinde Ankara: Kaf Der Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (1998a). 1856-1945 İstanbul'da sivil toplum kurumları. A. N. Yücekök, İ. Turan, & M. Ö. Alkan içinde, *Tanzimattan günümüze İstanbul'da STK'lar* (s. 79-145). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Alkan, M. Ö. (1998b). Sivil toplum kurumlarının hukusal çerçevesi 1839-1945. A. N. Yücekök, İ. Turan, & M. Ö. Alkan içinde, *Tanzimattan günümüze İstanbul'da STK'lar* (s. 45-74). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Anderson, B. (2017). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Arslan, E. Z. (2008). *Circassian organizations in the Ottoman Empire (1908-1923)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, T. D. (2013). *İstanbul'da Çerkes kimliği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, S. (2010). Sivil toplum: Kavramsal değişim ve dönüşüm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), 188-212.

- Avagyan, A. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin devlet-iktidar sisteminde Çerkesler*. (L. Denisenko, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Avagyan, A. (2013). *Türk dış siyasetinde Kuzey Kafkasya siyaseti muhacereti (1920 - 1971)*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Aydemir Dadak, E. (2018). *Sosyal kimlik kuramı bağlamında bireylerin kimlik ve aidiyet tanımlamaları: Kocaeli Kafkas Kültür Derneği örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Barth, F. (2001). Giriş. F. Barth (Dü.) içinde, *Etnik gurplar ve sınırları: Kültürel farklılığın toplumsal organizasyonu* (A. Kaya, & S. Gürkan, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Kimlik* (3. b.). (M. Hazır, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bayraktar, S. U. (2005). Hangi sivil toplum, nasıl bir demokrasi? 1990'ların Türkiye'sinde sivil toplum(lar). *Sivil Toplum*, 3(9), 9-24.
- Berkok, İ. (1958). *Tarihte Kafkasya*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Besleney, Z. A. (2016). *Türkiye'de Çerkes diasporasının siyasi tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bjeduğ, M. (1995). Çeçenistan sorunu ve mikro milliyetçiliğin iç tahrifatı üzerine. *Birikim*(70), 25-27.
- Bjeduğ, M., & Taymaz, E. (1995). "Sürgün" halk Çerkesler. *Birikim*(71-72), 118-124.
- Bobbio, N. (1989). *Democracy and dictatorship: The nature and limits of state power*. (P. Kennealy, Çev.) Minneapolis: Polity Press.

- Bobbio, N. (1993). Gramsci ve sivil toplum kavramı. J. Keane (Dü.) içinde, *Sivil toplum ve devlet: Avrupa'da yeni yaklaşımlar* (M. Küçük, Çev., s. 91-118). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Brubaker, R. (2005). The 'diaspora' diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 28(1), 1-19.
- Brubaker, R., & Cooper, F. (2014). "Kimlik" in ötesine geçmek. F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik politikaları: Özdeşlik, tanınma ve farkındalık* (s. 402-460). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Calhoun, C. (2014). Kimlik ve tanınma politikası. F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik politikaları: Özdeşlik, tanınma ve farklılık* (s. 132-179). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Cengiz, K., Küçükural, Ö., Tol, U. U., & Akşit, B. (2005). Türkiye ve Orta Doğu'da sivil toplum tartışmaları. *Sivil toplum ve demokrasi* (s. 213-263). içinde İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Clifford, J. (1994). Diasporas. *Cultural Anthropology*, 9(3), 302-338.
- Cohen, J. L., & Arato, A. (2013). *Sivil toplum ve siyasal teori*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Cohen, R. (2019). *Küresel diasporalar*. (E. Boz, Çev.) Ankara: Koyusiyah.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da sivil toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(3), 79-99.

- Çelikkıran, Y. (2012, Temmuz 7). *Kuzey Kafkasyalıların kültürel örgütlenme çalışmaları*. 05 02, 2020 tarihinde Kafdav: <http://www.kafdav.org.tr/kuzey-kafkasyalilarin-kulturel-orgutlenme-calismalari> adresinden alındı
- Doğbay, O. (2018). Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin 100. yılına girerken. *Mizağ Dergi*(2), 22-26.
- Ekici, E. (2006). Hobbes ve Rousseau: Toplumsal sözleşme kuramı. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(6), 78-89.
- Erdoğan Tosun, G. (2001). *Demokratikleşme perspektifinden devlet-sivil toplum ilişkisi (Türkiye Örneği)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gide, F. (2014). Osmanlı Devleti'nden günümüze Çerkes örgütlenmeleri. S. Alankuş, & E. Oktay Arı (Dü) içinde, *Geçmişten Geleceğe Çerkesler: Kimlik, kültür, siyaset* (s. 347-356). Ankara: Kafdav Yayınları.
- Girgin, D. (2020). *Uzunyayla Çerkeslerinde gelenek, modernlik ve dernekler: Birkaç ve Methiyeliler Derneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Gleason, P. (2014). Kimliği tanımlamak: Semantik bir tarih. F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik politikaları: Özdeşlik, tanınma ve farklılık* (s. 21-52). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gülalp, H. (2018). *Laiklik, vatandaşlık, demokrasi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güner, D. (2019). *Türkiye'de sivil toplum çalışanları: Neoliberalizm, özneleşme ve karşı tutumlar*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hall, S. (2014). 'Kimliğe' ihtiyaç duyan kim? F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik politikaları: Özdeşlik, tanınma ve farklılık* (s. 277-300). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hobbes, T. (2017). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

<https://siviltoplumsusturulamaz.org>. (2020, Aralık 2020). Mart 12, 2021 tarihinde

<https://siviltoplumsusturulamaz.org>: <https://siviltoplumsusturulamaz.org>
adresinden alındı

İpek, N. (2014). 1864 Kafkas göçü araştırmalarında kaynaklar ve yöntem sorunu.

M. Hacısalihoglu (Dü.) içinde, *1864 Kafkas tehciri: Kafkasya'da Rus kolonizasyonu, savaş ve sürgün* (s. 45-68). İstanbul: BALKAR & IRCICA.

Karakurt Tosun, E. (2007). Avrupa birliğine üyelik sürecinde Türkiye'de yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 3(2), 1-16.

Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. (B. Tırnakçı, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaya, A. (2007). Diasporada Çerkes kimliğinin dönüşümü: Değişen siyasal konjonktür karşısında yeniden tanımlanan etnik sınırlar. *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler* (s. 57-76). içinde İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kaya, A. (2010). Anadolu'da Çerkes diasporası: Etnokültürel ve siyasal yapı. B. Pusch, & T. Wilkoszewski içinde, *Türkiye'ye uluslararası göç* (s. 225-249). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler diasporada geleneğin yeniden icadı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keane, J. (1993). Despotizm ve demokrasi: Sivil toplum ile devlet arasındaki ayrımın kökenleri ve gelişimi 1750-1850. J. Keane (Dü.) içinde, *Sivil toplum ve devlet: Avrupa'da yeni yaklaşımlar* (E. Akın, A. Bora, A. Çiğdem, L. Köker, M. Küçük, & A. Nur, Çev., s. 47-90). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin kanun. (2020, Aralık 31). *Resmi Gazete*(31351 (5. Mükerrer)).

- Kurtoğlu, A. (2005). Mekansal bir olgu olarak hemşehrilik ve bir hemşehrilik mekanı olarak dernekler. *European Journal of Turkish Studies*(Thematic Issue N°2 - Hometown Organisations in Turkey). <http://www.ejts.org/document375.html> adresinden alındı
- Küçükömer, İ. (2009). *Sivil toplum yazıları*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve kültürel kimlik*. (N. N. Domaniç, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2016). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mayda Koçak, E. (2020, Aralık 18). *AKP'den kitle imha silahlarının yayılmasını önleme teklifi: "Sivil toplumun tabutuna son çivi"*. Aralık 18, 2020 tarihinde mlsaturney.com: <https://www.mlsaturney.com/tr/akpden-kitle-imha-silahlarinin-yayilmasini-onleme-teklifi-sivil-toplumun-tabutuna-son-civi/> adresinden alındı
- Melucci, A. (2014). Süreç olarak kolektif kimlik. F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik politikaları: Özdeşlik, tanınma ve farklılık* (s. 79-104). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mollaer, F. (2019). *Kimlik, tanınma mücadelesi ve şarkiyatçılık: Edward Said'in izinde*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri* (Cilt 2). Ankara: Yayınodası.
- Özdemir, G. (2013). Tampon mekanizmadan siyasal aktörlüğe hemşehri dernekleri. *Turkish Studies*, 8(6), 943-959.
- Rousseau, J.-J. (2010). *Toplum sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Safran, W. (1991). Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 83-99.
- Savran Acar, G. (2013). *Sivil toplum ve ötesi*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Saydam, A. (1997). *Kırım ve Kafkas göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sezik, M. (2019). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının işlevleri ve sorun alanları. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 2(4), 118-125.
- Taşdemir, S. (2016). *İstanbul Kafkas sivil toplum kuruluşlarında 2010'lu yıllarda kimlik inşa süreçleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tavkul, U. (2001). Osmanlı devletinin Kafkas muhacirlerinin kölelik kurumuna yaklaşımı. *Bilig*(17), 33-54.
- Tavkul, U. (2007). *Kafkasya gerçeği*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Taymaz, E. (2001). Kuzey Kafkas dernekleri. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (s. 451-461). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, H. H. (2012). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/521/4777> adresinden alındı
- Topçu, M. (2014). Anadolu'da Kafkas göçmenlerinin etnik yapısı, yerleşimi ve nüfusu. M. Hacısalıhoğlu (Dü.) içinde, *1864 Kafkas Tehciri: Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün* (s. 413-420). İstanbul: BALKAR & IRCICA.
- Toumarkine, A. (2001). Kafkas ve Balkan göçmen dernekleri: Sivil toplum ve milliyetçilik. *Türkiye'de sivil toplum ve milliyetçilik* (s. 425-450). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.

- Turan, A. (2014, Mart 3). *Şimali Kafkas Cemiyeti*. Mart 19, 2021 tarihinde Guşips: <http://www.gusips.net/analysis/mkl/5526-cerkes-ittihat-ve-teavun-cemiyeti-1908-1923-i.html> adresinden alındı
- Uslu, İ. (1999). *Bir sosyal siyaset vasıtası olarak kar gütmeyen kuruluşlar: A.B.D. örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uyan Semerci, P. (2013). Nitel yöntem nedir? Ne değildir? Sosyal bilimlerde derinlemesine analizin gerekliliği. P. Uyan Semerci, & E. Erdoğan içinde, *Farklı pencereler, farklı manzaralar: Sosyal bilimlerde yöntem tartışmaları* (s. 87-106). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Volkan, V. D. (2009). *Kimlik adına öldürmek: Kanlı çatışmalar üzerine bir inceleme*. (M. B. Büyükkal, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Weir, A. (2014). Taylor ve Foucault arasında modern kimlikler. F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik politikaları: Özdeşlik, tanınma ve farklılık* (Ö. Avcı, & F. Mollaer, Çev., s. 105-131). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yeğen, M., Keyman, E. F., Tol, U. U., & Çalışkan, M. A. (2009). *Türkiye’de gönüllü kuruluşlarda sivil toplum kültürü*. TUBİTAK 1001 Araştırma Projeleri. Ocak 19, 2020 tarihinde <https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle/11511/49724/T1RFNE5UVT0.pdf> adresinden alındı
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Ö. (2004). Sivil toplum, demokrasi ve çoğulculuk. *Sivil Toplum*, 2(5), 85-92.

EKLER

EK 1: Katılımcı Onam Formu

Sayın Gönüllü;

Sizi, Oset Yılal tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde, Prof. Dr. Ayhan Kaya danışmanlığında yürütülen ve Çerkes Kültür ve Kimlik Oluşum Süreçlerinde STK'ların Rolü adlı tez çalışmasına davet ediyoruz.

Bu çalışma, geleneksel diaspora özelliği taşıyan Çerkes toplumunun Türkiye gibi çoketnili bir toplumsal yapıda, literatürde büyük bir hacmi kaplayan sivil toplum/STK kavramları ekseninde, kültür ve kimlik inşa süreçlerini, İstanbul'daki Çerkes STK'ları temsilcileriyle yapılan mülakatlar aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmaya katılmayı kabul ettiğiniz takdirde, bir veya birden fazla görüşmeye katılım sağlamanız; bu görüşme(ler) çerçevesinde tarafınıza yöneltilecek olan sorulara cevap vermeniz beklenmektedir.

Katılımcının Hakları:

- Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır.
- İsteddiğiniz zaman araştırmacıya haber vererek çalışmadan çekilebilirsiniz.
- Yapılan görüşmelerin ses kaydı alınacak, sonrasında yazıya dökülecektir. Yazı dökümünün ardından ses kayıtları imha edilecektir.
- Görüşmelerde alınan bilgiler onay vermemeniz durumunda kimlik bilgileriyle eşleştirilmeden (rumuz) kullanılacaktır.

Araştırmaya katılımınız durumunda görüşmelerin çıktıları yalnızca bu tez çalışmasında kullanılacaktır.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Prof. Dr. Ayhan Kaya (ayhan.kaya@bilgi.edu.tr) veya Oset Yılal (osetslonate@gmail.com) ile iletişim kurabilirsiniz.

Bu bilgilendirilmiş onam belgesini okudum ve anladım. İstedğim zaman bu araştırmadan çekilebileceğimi biliyorum. Bu araştırmaya katılmayı kabul ediyorum ve bu onay belgesini kendi hür irademle imzalıyorum.

<i>Katılımcı Adı Soyadı:</i>		<i>Tarih ve İmza:</i>
<i>Adres ve Telefon:</i>		
<i>Araştırmacı Adı Soyadı:</i>		<i>Tarih ve İmza:</i>
<i>Adres ve Telefon:</i>		

EK 2: Demografik Bilgi ve Görüşme Formu

Cinsiyetiniz:

Yaşınız:

Eğitim Durumunuz:

Çalışma Durumunuz:

Mesleğiniz:

Gelir Düzeyiniz (Kendinizi hangi sınıfa ait görüyorsunuz?):

Derinlemesine görüşme tekniği nitel veri toplama yöntemlerinden birisidir. Çalışma süresince size yarı-yapılandırılmış sorular yöneltilecektir. Bu sorulara cevap vermeniz beklenmekle birlikte tekniğin tabiatı gereği görüşme sırasında yeni sorular eklenebilir. Eklenebilecek sorular hem araştırmacı hem de görüşmeci tarafından olabilmektedir. Çalışma süresince sizden tüm sorulara cevap vermeniz beklenmektedir.

1. Kendinizi tanıtır mısınız? Nerelisiniz? Aileniz nereli? Ne zamandır İstanbul'da yaşıyorsunuz?
2. Çerkes nedir/kimdir?
3. Türkiye'de Çerkes kültürü ve kimliği nasıl bir süreçten geçti ve geçmektedir?
4. Kurumunuz ne zaman hangi amaçla kuruldu? Hedef kitleniz kimlerdir?
5. Kurumunuzun faaliyetleri nelerdir? Bu faaliyetlerle neyi/neleri amaçlamaktasınız?
6. Bir STK olarak nasıl konumlanıyorsunuz? Farkınız ve/veya ortak noktalarınız nelerdir?
7. Bir Çerkes STK'sının Çerkesler için rolü/konumu nedir?
8. Çerkes toplumunu geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz? Kurumunuz bu noktada neler amaçlıyor, hangi adımları atıyor/atmaktadır?

EK 3: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Etnisite	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Meslek	Sınıf	Doğum Yeri
K1	Adige	52	Erkek	Lisansüstü	Doktor	Üst	Kayseri
K2	Abhaz	51	Erkek	Lise	Yönetici	Orta üst	Sakarya
K3	Adige	53	Erkek	Ön lisans	Kimyager	Orta	Eskişehir
K4	Abhaz	70	Erkek	Lisans	Yönetici	Belirtmedi	Kayseri
K5	Adige	73	Kadın	Lisansüstü	Doktor	Üst	Kayseri
K6	Oset	58	Erkek	Lisans	Direktör	Orta	Muş
K7	Adige	57	Erkek	Yüksek Okul	Ticaret Uzmanı	Orta üst	Kahramanmaraş
K8	Karaçay	36	Erkek	Lisansüstü	Öğretmen	Alt	İstanbul
K9	Adige	46	Erkek	Ön lisans	Memur	Orta	Ankara
K10	Çeçen	62	Erkek	Lisans	Avukat	Orta	Kahramanmaraş

EK 4: İstanbul'da Bulunan Çerkes STK'larının Listesi

Kurum Adı	Kurum Tipi	Bulunduğu İlçe	Faaliyet Alanı	Detaylı Faaliyet Alanı
Abhaz Dernekleri Federasyonu	Federasyon	Üsküdar	Hak ve Savunculuk Dernekleri	İnsan Hakları, Sosyo Politik Alanlarda Faaliyet Gösterenler
Adige Khase Çerkes Derneği	Dernek	Gaziosmanpaşa	Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	Toplum Kültürünü Yaşatma Dernekleri
Alan Vakfı	Vakıf	Şişli		
Birleşik Kafkasya Derneği	Dernek	Şişli	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Çardak Kültür Derneği	Dernek	Fatih	İnsani Yardım Dernekleri	İhtiyaç Sahiplerine Yardım
Çeçen Kafkas Muhacirleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Dernek	Fatih	Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	Belirli Bir Alanla İlgili Dayanışma Dernekleri
Çerkes Dernekleri Federasyonu	Federasyon	Şişli	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Çerkes Hakları Derneği	Dernek	Şişli	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti Derneği	Dernek	Üsküdar	Hak ve Savunculuk Dernekleri	Kadın Hakları
Çerkes Kültür Evi Derneği	Dernek	Beylikdüzü	Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	Toplum Kültürünü Yaşatma Dernekleri
Güneşli Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği	Dernek	Bağcılar	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım

İstanbul Abhaz Kültür Derneği	Dernek	Üsküdar	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
İstanbul Çerkes Derneği	Dernek	Bahçelievler	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
İstanbul Kafkas Kültür Derneği	Dernek	Üsküdar	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Kafdağı Eğitim ve Kültür Derneği	Dernek	Başakşehir	İnsani Yardım Dernekleri	İhtiyaç Sahiplerine Yardım - İlk Yardım, Acil Durum ve Kurtarma
Kafkas Çeçen Kültür Derneği	Dernek	Fatih	Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	Toplum Kültürünü Yaşatma Dernekleri
Kafkas Çeçen Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Dernek	Bağcılar	İnsani Yardım Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım, İhtiyaç Sahiplerine Yardım, Belirli Bir Alanla İlgili Dayanışma Dernekleri, Toplumsal Gelişim Dernekleri
Kafkas Çerkes Derneği	Dernek	Bahçelievler	İnsani Yardım Dernekleri	İhtiyaç Sahiplerine Yardım
Kafkas Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği	Dernek	Başakşehir	Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	Toplum Kültürünü Yaşatma Dernekleri
Kafkas İnguş Dostluk Derneği	Dernek	Kadıköy	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Kafkas Vakfı	Vakıf	Fatih		

Kafkas-Çeçen Dayanışma ve Kültür Derneği	Dernek	Fatih	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Kafkasevi Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği	Dernek	Şişli	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Kafkasoloji Araştırmaları Derneği	Dernek	Beşiktaş	Eğitim Araştırma Dernekleri	Örgün Ve Yaygın Eğitim Alanlarında Faaliyet Gösteren Dernekler - Eğitim Alanında Araştırma Yapan Dernekler
Kafkasya Forumu Derneği	Dernek	Üsküdar	Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehri Dernekleri
Maltepe Çerkes Derneği	Dernek	Maltepe	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Marmara Çerkes Derneği	Dernek	Beylikdüzü	Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri	Kafkaslar ve Kırım
Meydandüzü Köyü Çerkes Kültür Derneği	Dernek	Bahçelievler	Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehri Dernekleri
Oset Alan Kültür Derneği	Dernek	Kağıthane	Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	Belirli Bir Alanla İlgili Dayanışma Dernekleri
Poyrazlı Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği	Dernek	Esenler	Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	Toplum Kültürünü Yaşatma Dernekleri
Silivri Kuzey Kafkas Kültür Derneği	Dernek	Silivri	Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	Toplum Kültürünü Yaşatma Dernekleri
Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı	Vakıf	Kadıköy		

Tokat Erbaa İverönü Çerkes Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Dernek	Bahçelievler	Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehri Dernekleri
Uzunyayla Kafkas Kültür ve Yardımlaşma Derneği	Dernek	Bağcılar	Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	Belirli Bir Alanla İlgili Dayanışma Dernekleri

ÖZGEÇMİŞ

1990 yılında İstanbul'da doğdu. 2014'te Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü'nden mezun oldu. 2010-2011 eğitim-öğretim dönemini İspanya'nın Cordoba şehrinde Erasmus öğrencisi olarak geçirdi. 2015'te Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Fizikokimya Yüksek Lisans programına başladı ve 2017'de bölümü bırakıp İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Projeler ve STK Yönetimi Yüksek Lisans programına kayıt oldu. 2015 – 2020 yılları arasında İstanbul Kafkas Kültür Derneği'nde Genel Koordinatör pozisyonunda görev aldı. 2020 Kasım ayında Eşit Haklar için İzleme Derneği'nde Kaynak Geliştirme ve İç Finans Uzmanı pozisyonunda çalışmaya başladı.

Etik Kurul Değerlendirme Sonucu'nun orjinali tezin ciltli halinde bulunmaktadır.